

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Juraj Guić

**Zaštita i revitalizacija gradskog bloka „Badel“.
Vlaška ulica, Kvaternikov trg, Šubićeva ulica, Martićeva ulica,
Derenčinova ulica u Zagrebu**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

Zagreb, svibanj 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesni razvoj industrije i industrijske arhitekture u svijetu.....	2
3. Razvoj industrije u Hrvatskoj	11
4. Zaštita industrijske baštine - međunarodni i nacionalni dokumenti.....	18
5. Prostorno planiranje Zagreba.....	27
5.1. Prostorni plan Grada Zagreba (PPGZ)	28
5.2. Generalni urbanistički plan Grada Zagreba (GUP).....	29
5.3. Urbanistički plan uređenja.....	30
5.4. Značenje urbanističkog plana uređenja za razvoj Grada Zagreba.....	31
6. Kronološki historijat izgradnje i grafički primjeri	36
7. Blok „Badel“ - Vlaška ulica, Kvaternikov trg, Šubićeva ulica, Martićeva ulica, Derenčinova ulica u Zagrebu	36
8. Povijest izgradnje bloka Badel	46
8.1. Pokorny	46
8.2. Patria.....	47
8.3. Arko.....	49
8.4. Zagrebačka tvornica bačava.....	54
8.5. Rafinerija i pecara	58
8.6. Arko Email	62
8.7. Ostali radovi Ignjata Fischera	63
8.8. Marijan Badel	67
9. Kvaternikov trg i Blok Badel.....	71
9.1. Urbanističko-arhitektonska rješenja centra Kvaternikov trg u Zagrebu arhitekta Zorana Hebara iz 1980. i 1988. godine.....	71
9.2. Ideje razvoja bloka Badel, 1991. – 1996. godine	76
10. Operacija: grad, 1990.-2016.	79
11. Anketni natječaj „Blok Badel“ 2012. godine.....	83
11.1 Zahtjevi i ograničenja.....	84
11.2. Nagrađeni radovi.....	88

11.3. Ostali radovi.....	100
12. Kriteriji vrednovanja napuštene industrijske arhitekture.....	116
13. Zaključak.....	118
14. Popis arhivske građe i literature:.....	120
14.1. Internetski izvori	124
14.2. Popis arhivske građe.....	129
14.3. Popis slikovnih priloga	129

1. Uvod

Industrijska baština je dio kulturne baštine i dio gradskog i nacionalnog identiteta. Ona obuhvaća industrijske objekte i krajolike, radnička stambena naselja, strojeve i dokumentaciju naslijeđene iz prošlosti. Prema Ministarstvu kulture Republike Hrvatske¹, „*graditeljsku baštinu s utvrđenim svojstvom kulturnog dobra čine pojedinačne građevine, kompleksi građevina i kulturno-povijesne cjeline.*” Takva baština sastoji se od ostataka pogona koji imaju arhitektonsku, tehnološku, povijesnu i društvenu vrijednost. Nedovoljno je vrednovana, registrirana i zaštićena. Svijest o vrijednosti industrijske baštine u Hrvatskoj javlja se krajem 20. stoljeća. Kao gospodarsko središte u Hrvatskoj nameće se Zagreb u kojem se nalazio velik broj tvorničkih postrojenja. Danas su mnoga od njih samo podsjetnik na zlatno doba industrije i mahom su prepuštena propadanju. Neki od problema na koje se nailazi prilikom održivog korištenja graditeljske baštine su ruševnost i zapuštenost graditeljske baštine, neriješeni imovinsko-pravni i vlasnički odnosi, nedovoljni stručni kapaciteti za izradu konzervatorskih studija, nedostatnost podzakonske regulative i nepostojanje odgovarajuće konzervatorske podloge za izradu prostorno-planskog dokumenta koji bi bio temelj obnove.

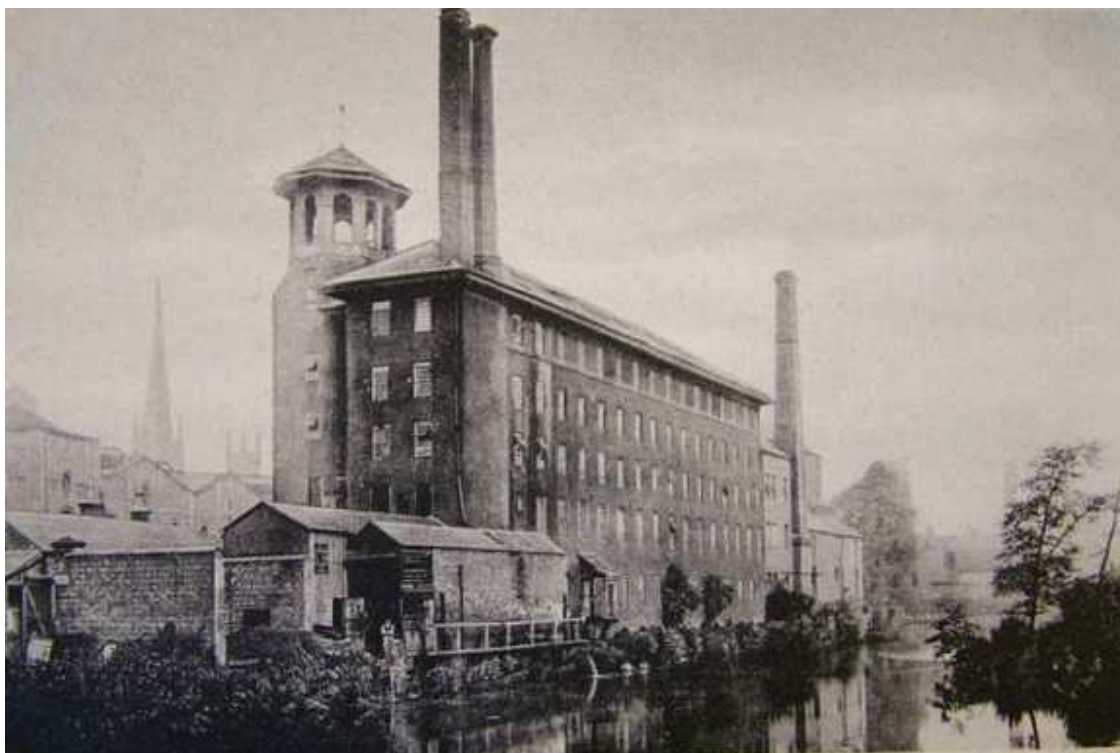
Rad iznosi podatke dobivene arhivskim istraživanjem povijesti bloka Badel te za cilj ima prikazati tijek izgradnje, pregradnje i nadogradnje bloka, kao i njegovo današnje stanje te ga razmotriti u okviru zaštite zagrebačke tvorničke baštine. Želja mi je ukazati na važnost ove lokacije u kontekstu industrijske arhitekture Zagreba. U prvome dijelu rada pisat ću o povijesnom razvoju industrije u svijetu i Hrvatskoj te o zaštiti industrijske baštine, a kasnije o osnutku tvornice i postupnoj izgradnji bloka Badel, njegovoj valorizaciji i perspektivi te o aktualnim rezultatima idejnog urbanističko–arhitektonskog natječaja bloka Badel iz 2012. godine.

---

¹http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf [23.08.2015]

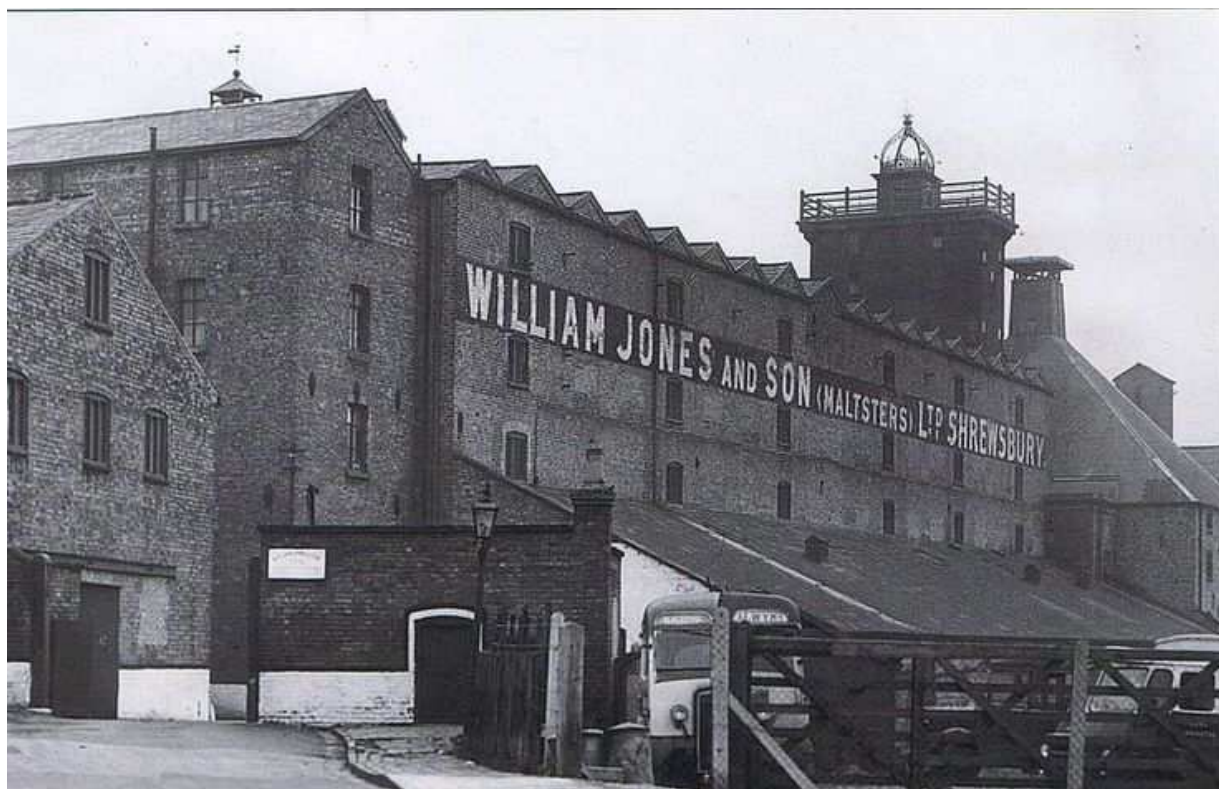
2. Povijesni razvoj industrije i industrijske arhitekture u svijetu

Razvoj industrije pratile su radikalne promjene u arhitekturi. One su se očitovale u ispitivanju novih konstruktivnih sustava i materijala. Riječ je o čeličnim konstrukcijama, armiranom betonu i staklu. Tvornica u Derbyju, izgrađena 1718. godine, tzv. „tvornica svile“ na vodeni pogon, postala je prototip za sve kasnije tvornice. Vanjski nosivi zidovi od opeke s drvenim stupovima u sredini raspona začetak su okvirne skeletne konstrukcije.

Sl. 1. Arhitekt George Sorocold, Tvornica svile, Derby, 1718., prva u potpunosti mehanizirana tvornica na svijetu i prototip za sve kasnije tvornice

Kasnije su drveni stupovi zamijenjeni željeznim. Prva zgrada s potpunom konstrukcijom od lijevanog željeza je peterokatna tvornica tekstila *Marshall & Benyon & Bage* u Shrewsburyju, izgrađena 1797. godine.

Sl. 2. Arhitekt Charles Bage - Tvornica tekstila *Marshall & Benyon & Bage*, Shrewsbury, 1797., prva zgrada s potpunom konstrukcijom od lijevanog željeza

Od 1843. godine se primjenjuje kovano željezo, a nešto kasnije i čelični stupovi i nosači. Sukladno razvoju novih konstruktivnih sustava i primjeni novih materijala dolazi do rasterećenja zidnih ploha. Glasovita tvornica AEG turbina, rad arhitekta Petera Behrensa, građevina je u kojoj zid postaje tek ovojnicom i prestaje biti element nosive konstrukcije.

Sl. 3. Arhitekt Peter Behrens - Tvornica AEG turbina, Berlin, 1908.-1909., građevina revolucionarnog dizajna s vidljivim nosivim elementima konstrukcije i velikim staklenim površinama

Konačni prekid s oblikovnom praksom 19. stoljeća ostvaren je tek izgradnjom tvornice za vezice cipela *Fagus*, Waltera Gropiusa u Alfred an der Leine 1911. godine, u kojoj je vanjski plašt sveden na staklenu opnu između nosivih stupova.²

Sl. 4. Arhitekt Walter Gropius - Tvornica *Fagus*, Alfred an der Leine, 1911., prva građevina s potpuno staklenom fasadom

---

²Šepić, 2009: 251

Između dva svjetska rata u SAD-u je razvijen prototip jednoetažne hale kao rezultat proizvodnog tijeka i građevinskih troškova. Prva izgrađena tvornica tog tipa je tvornica *Ford* u Highland Parku u Michiganu, arhitekta A. Kahna.³ Ona je prototip tvorničkih hala u kojem su nosivi elementi krajnje reducirani, a sve potrebne instalacije ugrađene pa je time omogućen ubrzan tijek proizvodnje.

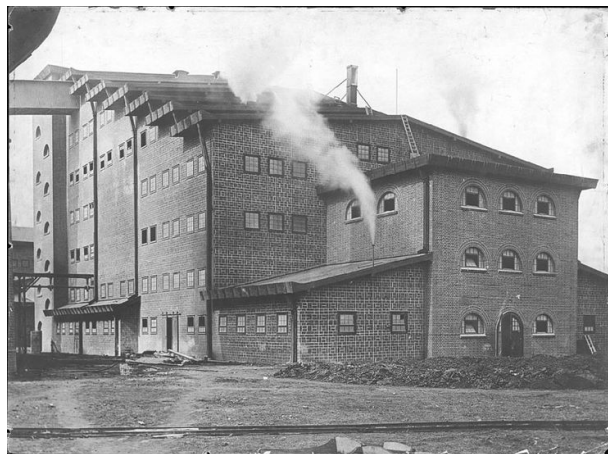
Sl. 5. Arhitekt Albert Kahn - Tvornica *Ford*, Highland Park, 1909., primjer tvorničke jednoetažne hale i prvog automobilskeg postrojenja na svijetu koje implementira pokretnu traku u produkcijskom procesu

---

³ Šepić, 2009: 251

Prema Lj. Šepić, u Europi se u tom razdoblju gradi drugačiji tip tvornica.⁴ Primjer za to jest nekonvencionalni industrijski kompleks u Lubinu 1911.-1912. godine, rad arhitekta Hansa Poelziga, koji je oblikovan nesimetričnim volumenima.⁵ Izraziti primjer ekspresionizma u arhitekturi je vodotoranj kompleksa.

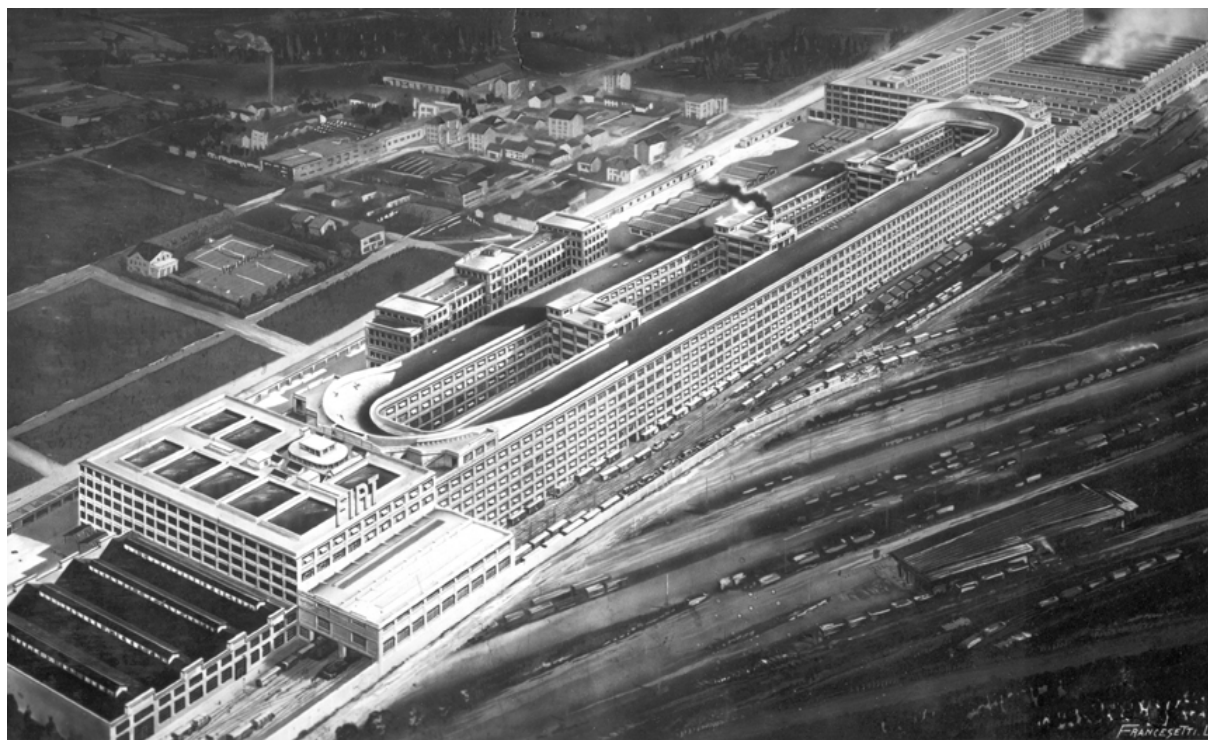
Sl. 6 i 7. Arhitekt Hans Poelzig - Industrijski kompleks i Vodotoranj, Lubin, 1911., primjer europske tvornice početkom 20. stoljeća i potpuno drugačijeg pristupa gradnji od modela u SAD-u

---

⁴Šepić, 2009: 251

⁵Ibid. 252

Jedini primjer futurizma u arhitekturi je tvornica *Fiat* arhitekta Mattéa Truccoa u Lingottu kraj Torina građena od 1919. do 1922. godine.⁶

Sl. 8. Arhitekt Matté Trucco - Tvornica *Fiat*, Lingotto, 1928., primjer futurističke gradnje tvorničkog kompleksa

---

⁶ Ibid. 253

Izgradnja tvornica 1980-ih godina odvija se u dva osnovna pravca.⁷ Prvi pravac odlikuju zgrade tvorničkih prostora svedene na čisti volumen, a od svih elemenata izvana prisutna je samo vanjska opna tako da su proporcije objekata, detalji, materijali i odnosi boja na fasadama u oblikovanju dovedeni do savršenstva. Drugi bi se pravac mogao nazvati strukturalnim ekspresionizmom ili high-tech.⁸ Tvornice odlikuje vrlo lagana i elegantna nosiva konstrukcija dok je proizvodni pogon u drugom planu. Primjer za to je Nervijeva tvornica papira u Mantovi u kojoj 1962. godine upotrebljava nosivu konstrukciju u obliku mosta. Krov zgrade vješa kabelima s 50 metara visokih tornjeva dobivši time slobodnu površinu 240x30 metara.⁹

---

⁷Ibid. 254

⁸Ibid. 254

⁹Ibid. 253

Sl. 9. Arhitekt Pier Luigi Nervi - Tvoronica papira, Mantova, 1962., primjer lagane nosive konstrukcije

Izgradnja tvorničkih kompleksa kao posebnih, izdvojenih i samodostatnih cjelina otvorit će nove teme. Industrijska epoha urbanističkoj teoriji i praksi u 20. stoljeću nameće promišljanje o odvajanju funkcija i zoniranju grada. Također, odumiranjem i gašenjem produkcijskih postrojenja, urbanističko planiranje suočava se s pitanjem urbanogenih mogućnosti očuvanih struktura u reurbanizaciji.¹⁰ Drugim riječima, s regeneracijom područja gdje su bile izgrađene, starih gradskih periferija ili monofunkcionalnih, industrijskih zona. Iskoristivost gradskog prostora poticaj je za uklanjanje napuštenih i neiskoristivih postrojenja, dok je senzibilitet prema vrijednostima nedavne prošlosti poticaj za očuvanjem tog dijela baštine.¹¹

---

¹⁰ Knežević, 2011: 210

¹¹ Maroević, 2001: 77

3. Razvoj industrije u Hrvatskoj

Prema definiciji AIA (The American Institute of Architects), industrijsko (tehničko) nasljeđe se shvaća kao opipljivo svjedočanstvo društvenoga, ekonomskoga i tehnološkog razvoja od početka industrijalizacije do nedavne prošlosti.¹² Definicija obuhvaća tzv. spomenike tehničke kulture koji uključuju sve zgrade vezane za industrijsku revoluciju i pojavu parnog stroja te novih materijala nastalih kao rezultat tog procesa. Definicijom su, osim tvornica, obuhvaćene i prometne zgrade poput željezničkih kolodvora i radionica, dokova sa skladištima, objekata javnih službi vezanih uz uspostavu mreže vodovoda, plinovoda i struje. U tu kategoriju pripadaju i velike tržnice što trebaju zadovoljiti opskrbu gradova koji se šire. Ako široko shvatimo pojam industrijskog nasljeđa, onda zgrade tehničkog nasljeđa čine samo srce identiteta grada Zagreba.¹³

Industrijska arhitektura ključna je pojava razvoja modernizma i funkcionalizma. Promjene izazvane industrijalizacijom izazvale su u prostoru velike korake u urbanizaciji i uvođenju modernih promišljanja i teza.¹⁴ Preuzima se sve više tehničkih elemenata uz konstruiranje urbanih formi. Gradski prostori se radikalno raščlanjuju na osnovne funkcionalne jedinice, a ideja za to proizlazi iz tehnologije proizvodnje.

Početak industrijalizacije i uvođenje parnih strojeva u pogone u Hrvatskoj kasni u odnosu na druge europske zemlje. Prvi parni stroj uveden je tek 1835. godine u Tvornici papira u Rijeci. U Hrvatskoj tijekom 1830-ih i 1840-ih godina djeluju pretežitoprerađivački industrijski pogoni, većinom drvno-prerađivačka poduzeća.¹⁵ Polovicom 19. stoljeća, pogotovo 1860-ih godina, dolazi do ubrzanog razvoja suvremene industrije. Industrijsko – trgovački razvoj Zagreba započinje osnivanjem Trgovačko – obrtne komore 1852. godine. Veća poduzeća nastaju kao rezultat stranih ulaganja, dok je domaća buržoazija uglavnom ulagala u obrt i trgovinu. Iz tog razloga, 1873. godina je bitna jer je tada na snagu stupio zakon na temelju kojega su Židovi bili u

---

¹² Šepić, 2007: 30

¹³ Ibid. 30

¹⁴ Goršić, 2001: 15

¹⁵ Karaman, 1991: 182-206

potpunosti izjednačeni s ostalim stanovništvom.¹⁶ Nakon toga Židovi u zagrebačkoj privredi zauzimaju ključne položaje.

Zagrebbilježipojavuindustrijepočetkom 1860-ihgodina, kadasuseprocesimodernizacijeintenziviralinakonspajanjagrađanajugoistočniodvojak željezničkeprugeBeč - Trst.¹⁷ Južna željeznicaizgrađena je1862. godine. Razvoj industrije se tada ubrzava i uz novoizgrađenu željezničku prugu niču najvažniji zagrebački industrijski kompleksi Paromlin (1863.), Tvornica parketa (1873.), Tvornica cikorije „Frank“ (1893.) i Tvornica papira (1895.).

Krajem 19. stoljećazapočelajesustavnijaindustrijalizacija, štoseočitovalosvevećimudjelom štogetvorničkaproizvodnjazauzimalauukupnomegospodarskom životugrada.¹⁸ Ostala industrijska postrojenja koja se razvijaju do kraja 19. stoljeća su Tvornica kamenine (koja će se od manjeg pogona s početka stoljeća do 1890. godine razviti u utjecajnu tvornicu), Tvornica likera „Pokorny“ (1862.), Tvornica kože (1864.), Tvornica duhana (1869.), Zagrebačka pivovara (1893.) i Tvornica papira (1895.).

Usprkos zaostajanju u samoj industrijalizaciji, ako na primjeru zagrebačkih tvornica 19. stoljeća analiziramo konstruktivne i oblikovne karakteristike, možemo ustvrditi da se nalaze unutar modela tvorničkih zgrada koji prevladava u Europi i Americi.

Zagrebačke se tvornice grade s vanjskim nosivim zidovima od opeke, a raspon dijele prefabricirani stupovi od lijevanog željeza.¹⁹ Često se javlja i drugačiji tip konstrukcije koji umjesto željeznih podrazumijeva drvene stupove i drveno krovništvo. Nastoje se oblikovno uklopiti u širi krug objekata građenih novim stilom. Tome pridonosi tip tvornica koje su uglavnom prehrambena i tekstilna postrojenja te njihov smještaj u blizini gradskoga tkiva.

U Hrvatskoj je unutar kraljevine SHS između dva svjetska rata vrlo skromna izgradnja tvorničkih pogona. Uglavnom je riječ o nadogradnjama i proširenjima tvorničkih pogona izgrađenih u prijašnjem razdoblju.²⁰ Postupno se Zagrebprofiliraoulokalni, apotomuregionalni gospodarskicentar.

Toseočitovaloizmeđu dvasvjetskarata,

---

¹⁶ Galović, 2001: 260

¹⁷ Arčabić, 2007: 23

¹⁸ Karaman, 1991: 206-213

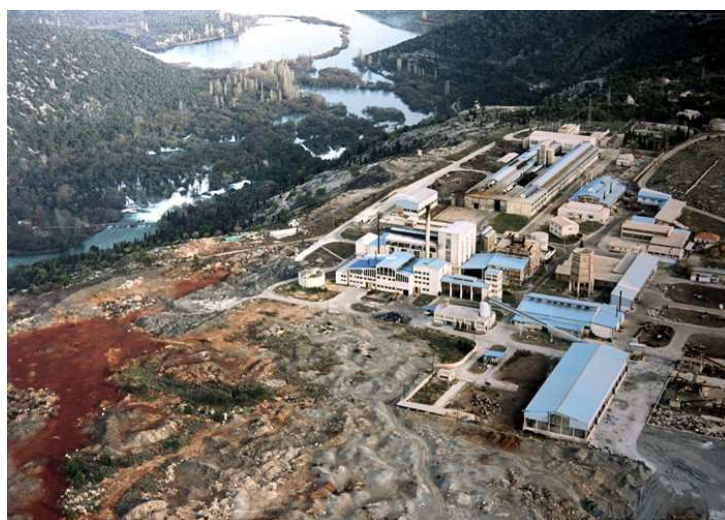
¹⁹ Šepić, 2001: 30

²⁰ Šepić, 2009: 259

anastavilo se i nakon Drugog svjetskog rata proširenje postojećih i izgradnja novih tvorničkih kompleksa istočnoj i zapadnoj gradskoj periferiji.²¹

Iz razdoblja moderne valja izdvojiti nekoliko primjera. Prvi je tvornica boja i lakova „Moster“, kasnije „Chromos“ na Radničkoj cesti u Zagrebu. Projekt I. Juranovića iz 1937., izveden je 1943. godine. Riječ je o tipičnoj jednokatnoj zgradi skeletne konstrukcije s trakastim prozorima.²² U istom duhu moderne gradi se tvornica svile „Silk“ na Zavrtnici 1930. godine, rad arhitekta Lava Kalde. 1932. godine gradi se tvornica dioničkog društva „Karton“, kasnije „Rožankovsky“ pa „Štamparski zavod Ognjen Prica“.²³ Gradska klaonica u Heinzelovoj ulici (projektirana 1928., a izvedena 1932. godine) rad je berlinskog arhitekta Waltera Fresea i tipičan je primjer jednoetažne hale sa skeletnom armiranobetonskom konstrukcijom te ostakljenim shed-krovovima i ispunama u fasadnoj opeci i staklu.²⁴ Jedini cjeloviti tvornički kompleks hrvatskog arhitekta između dva rata je onaj Vladimira Potočnjaka iz razdoblja 1932-1939. Riječ je o tvornici aluminija u Lozovcu kraj Šibenika.²⁵

Sl. 10. Arhitekt Vladimir Potočnjak - Tvornica aluminija, Lozovac, 1939., jedini cjeloviti tvornički kompleks hrvatskog arhitekta između dva rata

---

²¹ Arčabić, 2007: 23

²² Laslo, 1983: 30

²³ Ibid. 30-31

²⁴ Ibid. 30-31

²⁵ Premerl, 1990: 94-97

Graditelji zagrebačkih tvornica bili su obrazovani arhitekti iz Beča i Stuttgarta koji su ujedno bili i glavni graditelji zagrebačkog Donjega grada. Prema Lj. Šepić, arhitekturu tehničkog nasljeđa 20. stoljeća u Hrvatskoj mogli bismo podijeliti na četiri razdoblja.²⁶ Prvo razdoblje predstavlja kontinuitet procesa koji se odvijaju u 19. stoljeću, čije se dovršenje događa neposredno prije izbijanja Prvoga svjetskog rata. Drugo razdoblje je ono između dva svjetska rata u kojem se tek 1930-ih godina pojavljuju reprezentativni primjeri arhitekture u prevladavajućem duhu moderne. Posebno se pri tome ističu projekti čeških arhitekata Františka Lydie Gahure, Antonina Viteka i Vladimira Karfika za kompleks „Bata“ u Vukovaru iz 1932-1938. te „Lafailleov paviljon“ na Zagrebačkom zboru iz 1936-1937. godine. Treće razdoblje slijedi nakon Drugoga svjetskog rata i njega ilustrira izgradnja velikih tvorničkih kompleksa. Tada djeluje generacija arhitekata koji su između dva svjetska rata bili protagonisti moderne u Hrvatskoj. Razdoblje kulminira paviljonima Ivana Vitića²⁷ i Božidara Rašice²⁸ za Zagrebački Velesajam. Četvrto razdoblje obuhvaća period do Domovinskog rata i predstavlja stabilizaciju i arhitektonsku praksu visoke i ujednačene kvalitete.

Tvornička arhitektura u Hrvatskoj između dva svjetska rata je u razdoblju stagnacije. Tijekom 1930-ih godina, u duhu je prevladavajuće moderne, bilo da je projektiraju hrvatski ili talijanski, njemački i češki arhitekti. Racionalna armiranobetonska konstrukcija na fasadi dobiva rasterirana velikoplošna ustakljenja ili ispune od opeke, a jednoetažne hale dnevnu rasvjetu dobivaju preko shed-krovova.²⁹

Industrija se razvijala na rubovima, što je kasnije izazivalo određene teškoće u širenju grada.³⁰ Do ovog vremena nije bilo posebnih posljedica po urbanu stabilnost, budući da je rast gradova bio polagan. Tek erupcija industrijske ere uvodi dramatične promjene. Nesrazmjer između starog gradskog tkiva i novih urbanih zadaća donosi teške posljedice.³¹

Prvim petogodišnjim planom istaknut je značaj izgradnje kvalitetne industrijske arhitekture. U sklopu plana, osnovan je projektni biro „APZ“, kasnije „Plan“, u kojemu djeluju stručnjaci koji su radili projekte za čitavu zemlju. Iz tog razdoblja datira izgradnja tvornice „Rade

---

²⁶ Šepić, 2009: 267

²⁷ <http://www.gradimo.hr/clanak/konstrukcija-paviljona-broj-40-zagrebackog-velesajma/14141> (19.4.2016)

²⁸ Bobovec, Mlinar, Sentić, 2012: 190

²⁹ Šepić, 2009: 262

³⁰ Maroević, 2003: 7

³¹ Neidhardt, 1999: 35

Končar“ koja 1949. godine dobiva prvu nagradu Vlade FNRJ za arhitekturu.³² Uvodi se niz detalja koji su kasnije prihvaćeni za primjenu u svim industrijskim objektima u Hrvatskoj - modularni sistem te tipizirani betonski prozori, vrata i nadsvjetla.³³ Slijede tvornice „Jedinstvo“ arhitekta Milana Tomičića,³⁴ „TEŽ“ arhitekta Lavoslava Horvata³⁵, tvornica polovinilklorida „Jugovinil“ arhitekata Ivana Vitića, Harolda Bilinića, Stanka Fabrisa, Mile Poletti i Nade Vitić konstruktora Vlade Juranovića i Ferde Kellera³⁶ te tvornica „Đuro Đaković“ u Slavonskom Brodu arhitekta Lavoslava Horvata i konstruktora Ferde Kellera.³⁷

Sl. 11. Arhitekti Stjepan Gomboš, Mladen Kauzlarić, Ivo Richtman i Vladimir Juranović - Tvornica Rade Končar, Zagreb, 1946., tvornica koja 1949. godine dobiva prvu nagradu Vlade FNRJ za arhitekturu

---

³² Ivanković, Obad Šćitaroci, 2011: 369

³³ Šepić, 2009: 262

³⁴ Ivanković, Obad Šćitaroci, 2011: 369

³⁵ Šepić, 2009: 262

³⁶ Šepić, 2009: 262

³⁷ Paladino, 2011: 382

Socijalistički društveni sustav mijenja strukturu vlasništva nad zemljištem i omogućuje dirigiranu plansku izgradnju. Polako počinju djelovati funkcionalistička arhitektura i urbanizam slobodnostojećih zgrada s jakim prometnicama i zoniranim sadržajima grada.³⁸

Razdoblje nakon izgradnje temeljne industrije tj. 1955.-1965., karakterizira izgradnja tvornica papira i celuloze. Osim izgradnje novih, adaptiraju se i stare tvornice u Zagrebu i Rijeci.³⁹ Grad se širi prema jugu i šezdesetih godina prelazi obale Save. Ulica grada Vukovara koja se proteže u pravcu istok – zapad, postaje okosnicom novoga gradskog središta.⁴⁰

Pojavom industrijske arheologije izučavanje industrijske baštine, njezino vrednovanje, očuvanje i muzealizacija ili osmišljena prenamjena postaju prisutniji u stručnoj literaturi, svijesti građana i gradskom životu. U svom se početku bavila prije svega zaštitom arheoloških ostataka rane industrijalizacije 17. i 18. stoljeća te se do danas razvila u jaku disciplinu koja se bavi industrijskom i tehničkom ostavštinom.⁴¹ Prvi tekst o industrijskoj arheologiji u Hrvatskoj napisala je Višnja Zgaga 1982. godine.⁴² Industrijska arheologija se tako definira kao znanstvena disciplina koja se bavi istraživanjem ostataka tehnologije i industrije. Ona je područje istraživanja povjesničara i arheologa, arhitekata, povjesničara umjetnosti te inženjera strojarstva i građevinarstva. Ona obuhvaća tri područja. Socijalno istražuje kuće za stanovanje, industrijska naselja, crkve, rekreacijske površine i sl. Komercijalno područje istražuje objekte i druge ostatke koji prikazuju ekonomski napredak automobilske doba (npr. ceste, stari automobili, restorani, turističke atrakcije...), a područje urbane arheologije istražuje gradove. Industrijska baština može biti nepokretna (građevine), pokretna (strojevi), a postoji i termin „industrijski krajolik“ koji obuhvaća, kako pokretnu i nepokretnu, tako i nematerijalni aspekt industrijske baštine npr. identifikaciju stanovnika sa sredinom.

Promjene tehnologije industrijske proizvodnje, društvenih sustava, gospodarskih okolnosti i ograničenje resursa sirovina, uvjetovali su prestanak rada i napuštanje industrijskih postrojenja, rušenja i prestrukturiranja pogona. U razvijenijim zemljama ove su promjene omogućile novo promišljanje odnosa prema zatečenom industrijskom nasljeđu te su uvjetovala i

---

³⁸ Maroević, 2003: 7

³⁹ Šepić, 2009: 264

⁴⁰ Maroević, 2003: 7

⁴¹ Ifko, 1998: 91

⁴² Zgaga, 1982: 3-7

poticaj da se ono, promjenom namjene ili muzealizacijom, osposobi za daljnje funkcioniranje i istovremeno zaštititi kao „*svjedočanstvo burnog vremena industrijalizacije koje je na svoj način obilježilo protekla dva stoljeća*“.⁴³

---

⁴³ Maroević, 2001: 77

4. Zaštita industrijske baštine - međunarodni i nacionalni dokumenti

Temelj suvremene zaštite kulturno-povijesnoga nasljeđa jest multidisciplinarni pristup koji uključuje područje urbanizma i prostornog planiranja. Pojam zaštite podrazumijeva niz postupaka i mjera usmjerenih razumijevanju kulturnoga nasljeđa, poznavanju njegove povijesti i značenja, dokumentiranju, očuvanju i zaštiti njegove fizičke strukture, prezentaciji te općem naprijedu. Teoretska, stručna, etička, pravna i znanstvena načela zaštite definirana su na međunarodnoj razini u brojnim dokumentima.⁴⁴ Suvremeni pristup zaštiti započinje u razdoblju nakon velikih razaranja kulturnoga nasljeđa u Drugome svjetskom ratu. Tada se osnivaju prve međuvladine organizacije koje reguliraju zaštitu kulturno-povijesnoga nasljeđa: Obrazovna, znanstvena i kulturna organizacija Ujedinjenih naroda (*UNESCO*) 1946. godine i Vijeće Europe (*COE*) 1949. godine. Uz njih se osnivaju međunarodne stručne organizacije posvećene isključivo zaštiti kulturno-povijesnoga nasljeđa: Međunarodni savjet za muzeje (*ICOM*) 1946. godine i Međunarodni savjet za spomenike i mjesta (*ICOMOS*) 1965. godine. Jedna od polaznih točaka ostvarivanja suvremene zaštite kulturno-povijesnoga nasljeđa je njihova integracija i uključivanje u suvremeni život. Ona se u brojnim slučajevima ostvaruje i metodama urbanističkog i prostornog planiranja.⁴⁵

”Prvi međunarodni kongres arhitekata i tehničara koji se bavio povijesnim spomenicima”, održan u Atini 1931. godine, obilježava početak međunarodnog sustava zaštite graditeljskoga nasljeđa. Tamo je usvojen prvi međunarodni stručni dokument o zaštiti – „Atenska povelja o restauraciji povijesnih spomenika”.

„Atenska povelja o restauraciji povijesnih spomenika”⁴⁶ obrađuje problem restauracije spomenika uz pomoć zaključaka, a ponajprije je usmjeren na zaštitu antičkih/drevnih spomenika. Preporuča se „ /.../ dokidanje svih oblika promidžbe, podizanja protupravnih telegrafskih stupova i žica, kao i udaljšavanje svake bučne i nametljive industrije iz blizine umjetničkih i povijesnih

⁴⁴ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 314

⁴⁵ Ibid. 314

⁴⁶ The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments; URL: <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1931%20Atenska%20povelja.pdf> (21.4.2016.)

spomenika./.../“⁴⁷Upoveljiseističevažnostzaštitepodručjakojeokružujepovijesnispomenikteočuvan
jeslikovitihvizurakojeformirajuiodređujuprostornismještajspomenika.⁴⁸

SvjetskameduvladinaorganizacijaUNESCO⁴⁹urazdobljuod 1954.
godinedodanasdonosibrojnedomenteozaštitekulturno-povijesnognasljeđa.⁵⁰

„Preporukaozaštitispomenikakultureugroženimizvođenjemjavnihiprivatnihradova”⁵¹dones
enaParizu 1968. godineuočavapotrebuuskladijanzazaštitekulturno-
povijesnognasljeđaspromjenamakojeuvjetujedruštveniigospodarskirazvoj.⁵²Prema toj preporuci
zaštita spomenika bi morala postati obveza svakog urbanističkog plana, posebice u povijesnim
gradovima.

”Preporuka o zaštiti povijesnih cjelina i njihovoj ulozi u suvremenom životu”⁵³ donesena
u Nairobiu 1976. godine ističe integraciju povijesnih cjelina u suvremeni život kao temeljni
zadatak urbanističkog i prostornog planiranja na svim razinama. Preporuka ukazuje na važnost
izrade multidisciplinarnih znanstvenih studija prije razrade planova o zaštiti. One, osim
konzervatora, uključuju i arhitekte, urbaniste, planere, sociologe i pejzažne arhitekte.⁵⁴ Navedene
su brojne prostorne mjere zaštite, a potiču se i daljnja istraživanja veza između zaštite i
prostornog planiranja i uređenja.⁵⁵

ICOMOS⁵⁶ je svjetska međunarodna stručna organizacija. Posvećena je isključivo
problematici zaštite kulturno-povijesnog/graditeljskog nasljeđa. Od 1960-ih godina do danas
donijela je brojne dokumente o zaštiti. Oni nisu pravno obvezujući, već predstavljaju stručnu i

⁴⁷<http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1931%20Atenska%20povelja.pdf> (28.4.2015.)

⁴⁸ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 315

⁴⁹ United Nations Educational, Science and Cultural Organization; URL: <http://en.unesco.org/> (21.4.2016.)

⁵⁰ Odeskupinedokumenatasamojepetpravnoobvezujućihzazemljepotpisnice:

Konvencijaozaštitekulturnihdobarauslučajuružanogsukoba(1954.),

Konvencijaozmjeramazabraneispječavanjunedozvoljenoguvoza,

izvozaiprijenosuvlasništvakulturnihdobara(1970.), Konvencijaozaštitisvjetskekulturneiprirodnebaštine

(1972.), Konvencijaozaštitiipodvodnekulturneiprirodnebaštine(2001.), Konvencijaozaštitiimaterijalnekulturneiprirodnebaštine

(2003.); URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12025&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html (21.4.2016.)

⁵¹ *Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works*; URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13085&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (21.4.2016.)

⁵² Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 316

⁵³ *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*; URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (21.4.2016.)

⁵⁴ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 316

⁵⁵ Brguljan, 1985: 116-126

⁵⁶ International Council of Monuments and Sites; URL: <http://www.icomos.org/en/> (21.4.2016.)

teorijsku osnovu zaštite kulturno-povijesnog nasljeđa na svjetskoj razini.⁵⁷ Temelje se na radu ICOMOS-ovih znanstvenih odbora⁵⁸.

”Međunarodna povelja o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta”⁵⁹ iz 1964. godine, poznatija kao Venecijanska povelja, proširuje načela zaštite, određena 1931. godine Atenskom poveljom. Do danas predstavlja temeljni dokument za provođenje zaštite i restauracije graditeljskoga nasljeđa.⁶⁰ U njoj se ističe da *”/.../ vrijednost arhitektonske baštine nije samo u njezinoj pojavnosti, nego i u integritetu svih njezinih komponenti./.../ Stoga uklanjanje unutarnjih struktura i zadržavanje samo fasada ne odgovara konzervatorskim načelima. /.../”*⁶¹

Poveljom je proširena definicija povijesnih spomenika, sada uključuje i spomenike skromnije vrijednosti.⁶² Ističe se da zaštita spomenika podrazumijeva i očuvanje njegova smještaja. Ako je očuvan povijesni smještaj, potrebno ga je sačuvati, a nisu dopušteni izgradnja, rušenje ili zahvati koji bi promijenili odnose volumena i boja.⁶³ Za ruševine je propisana obveza održavanja i zaštite, a konzervatorskim se zahvatima uz primjenu dopuštenih metoda⁶⁴ (anastiloza, razlika povijesnoga i novoga integrirajućeg materijala) treba postići razumljivost spomenika.⁶⁵

”Washingtonska povelja odnosno Povelja o zaštiti povijesnih gradova i urbanih područja”⁶⁶ iz 1987. godine ističe važnost prilagodbe povijesnih područja suvremenom životu. Zaštita povijesnih gradova i urbanih područja trebala bi biti dio politike prostornog i urbanističkog planiranja.⁶⁷

---

⁵⁷ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 317

⁵⁸ Ukupno dvadeset šest znanstvenih odbora koji pokrivaju teme zaštite od čistoteorijskih do tehničkih (pojedini materijali)

⁵⁹ International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964), Povelja je usvojena na II. međunarodnom kongresu arhitekata i tehničara koji se bave povijesnim spomenicima. Povelja propisuje uži konzervatorski aspekt provedbe fizičkih mjera zaštite nepokretnoga kulturnog nasljeđa. Usprkos rigoroznim stajalištima i naglašenoj potrebi njihove promjene, povelja je ostala na snazi kao ključni dokument zaštite; URL: http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (29.4.2015.)

⁶⁰ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 317

⁶¹ http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (29.4.2015.)

⁶² http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (29.4.2015.)

⁶³ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 317

⁶⁴ Poveljom se isključuje primjena metode rekonstrukcije spomenika.

⁶⁵ http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (29.4.2015.)

⁶⁶ Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter 1987); URL: http://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (21.4.2016.)

⁶⁷ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 317

”Dokument o autentičnosti iz Nare”⁶⁸ iz 1994. godine donosi nova polazišta u vrednovanju kulturnog nasljeđa. Tim polazištima se prosudba njegove vrijednosti i autentičnost ne ocjenjuju prema nepromjenjivim kriterijima, već je moguća samo u odnosu na kulturni kontekst kojem ono pripada.⁶⁹ Među čimbenicima koji određuju autentičnost navode se i prostorni elementi lokacije i smještaja.

”Deklaracija o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja iz Xi’ana”⁷⁰ iz 2005. godine uvodi pojam i daje definiciju okoline kao neposrednog i proširenog okoliša koji je dio spomenika, mjesta i područja ili pridonosi njihovom značenju i prepoznatljivu karakteru, a obuhvaća njihov materijalni i nematerijalni kontekst.⁷¹ Upravljanje okolinom ne isključuje mogućnost promjene, ali u slučaju nove izgradnje potrebna je procjena njena utjecaja. Deklaracija naglašava potrebu poticanja interdisciplinarnosti kao redovitog načina rada u zaštiti i upravljanju okolinom.⁷²

”Icomosova povelja o interpretaciji i prezentaciji mjesta kulturnog nasljeđa”⁷³ iz Quebeca 2008. godine postavlja sedam načela interpretacije i prezentacije u procesu zaštite.⁷⁴ S prostornog motrišta povelja ističe potrebu fizičkog pristupa nasljeđu i izvedbu interpretativne infrastrukture koja mora biti usklađena s karakterom prostora i smještajem.⁷⁵

”Načela čuvanja i upravljanja povijesnim gradovima i urbanim područjima iz Vallette”⁷⁶ iz 2011. godine jest međunarodni dokument koji redefinira ciljeve, stajališta i potrebne alate zaštite i upravljanja povijesnim gradovima i urbanim područjima te njihovim smještajem. Načela obuhvaćaju mnoge prostorne aspekte zaštite. Dokument prepoznaje zaštitu i integraciju povijesnih i tradicijskih područja u suvremeni život zajednice kao temelj za urbanističko planiranje i prostorni razvoj.⁷⁷

---

⁶⁸The Nara Document on Authenticity; URL: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (21.4.2016.)

⁶⁹ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 317

⁷⁰Xi’an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas; URL: <http://www.icomos.org/charters/xian-declaration.pdf> (29.4.2015.)

⁷¹ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 318

⁷²<http://www.icomos.org/charters/xian-declaration.pdf> (29.4.2015.)

⁷³The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, URL: http://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf (21.4.2016.)

⁷⁴Interpretacija i prezentacija kulturno-povijesnog nasljeđa pretpostavlja suvremenom korištenje i posjećivanje nasljeđa u službinjegovu zaštitu, promocije, edukacije javnosti i razvoja turizma.

⁷⁵ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 318

⁷⁶The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas; URL: http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf (21.4.2016.)

⁷⁷http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf (29.4.2015.)

”Deklaracija o nasljeđu kao pokretaču razvoja iz Pariza”⁷⁸ iz 2011. godine ističe dvojak odnos nasljeđa i razvoja. S jedne strane je nasljeđe važan čimbenik razvoja, a s druge ga brojni aspekti razvoja ugrožavaju. Deklaracija donosi načela i preporuke o korištenju, promoviranju i unaprijeđenju nasljeđa u kontekstu regionalnog razvoja, razvoja turizma i gospodarstva.⁷⁹

Vijeće Europe (COE)⁸⁰ je europska međuvladina organizacija koja je donijela brojne dokumente o zaštiti kulturno-povijesnog i graditeljskog nasljeđa u razdoblju od 1954. godine do danas.

”Rezolucija 68 (12) o aktivnom održavanju spomenika, skupina i područja građevina povijesnog i umjetničkog značaja u kontekstu regionalnog planiranja”⁸¹ donesena je 1968. godine. Kao najprimjereniji oblik rješavanja problematike izgrađenog okoliša ističe prostorno planiranje. Integracija spomenika, skupina i područja građevina povijesnog i umjetničkog značenja u urbani i ruralni život smatra se najboljim načinom za njihovu zaštitu te predstavlja obogaćenje ljudskog okoliša.⁸² Rezolucija također ističe potrebu zaštite područja koja okružuju spomenike.

”Amsterdamska deklaracija”⁸³ iz 1975. godine temelji se na načelima *integralne zaštite*.⁸⁴ Ustvrdjuje da zaštita obuhvaća sve spomenike od kulturne važnosti, ne zanemarujući ni one iz suvremene epohe, čime se počinje razvijati interes za industrijsku baštinu.

”Europska povelja o arhitektonskom nasljeđu”⁸⁵ iz Strasbourga iz 1975. godine ističe da budućnost arhitektonskog nasljeđa ovisi o integraciji u suvremeni život i o značenju koje mu se

---

⁷⁸The Paris Declaration On heritage as a driver of development; URL:

http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf (29.4.2015.)

⁷⁹http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf (29.4.2015.)

⁸⁰Council of Europe; URL: <http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (21.4.2016.)

⁸¹Resolution 68 (12) on the active maintenance of monuments, groups and areas of buildings of historical or artistic interest within the context of regional planning; URL:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804bb7e6> (21.4.2016.)

⁸²Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 318

⁸³AmsterdamskadeklaracijausvojenajenaKongresuoeuropskojarhitektonskojbaštiniu sklopu Europske godine arhitektonske baštine. Deklaracija je odraz stručnih stajališta i nije ju donijelo Vijeće Europe kao međuvladina organizacija. Povezana je s donošenjem Europske povelje o arhitektonskom nasljeđu iste godine pa je u radu uvrštena u pregled dokumenata Vijeća Europe; URL: <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam> (21.4.2016.)

⁸⁴Integralnazastitapodrazumijevapovećanjebrojasudionikauprocesuzaštite.

Timezaštita postajeizrazitamultidisciplinarnadjelatnostukojojuzkonzervatorskuslužbusudjelujuistručnjaciizdrugihpodručja šira javnost. NačelaintegralnezaštiteprvisuputdefiniranaAmsterdamskompoveljom; URL:

<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam> (21.4.2016.)

⁸⁵European Charter of the Architectural Heritage; URL: <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage> (21.4.2016.)

pridaje u prostornim i urbanističkim planovima.⁸⁶ Ističe se važnost poštivanja okoline spomenika i načelo *integralne zaštite*.

”Konvencija o zaštiti arhitektonskog nasljeđa Europe”⁸⁷ iz Granade iz 1985. godine temelji se na načelima integralne zaštite. Prema njoj, zaštita arhitektonskoga nasljeđa treba postati jedan od osnovnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja.

Najznačajniji dokument o zaštiti industrijske baštine je „Nižnijtagilska povelja o očuvanju industrijske baštine“, čiji je sadržaj ratificiran na nacionalnoj skupštini TICCIH-a⁸⁸, održanoj u Moskvi 2003. godine. U povelji⁸⁹ je navedena definicija industrijske baštine i industrijske arheologije, navedene su vrijednosti industrijske baštine, naglašena je važnost identifikacije, evidentiranja i istraživanja te je naglašena potreba za njenom zakonskom zaštitom. Iznesene su smjernice za očuvanje i održavanje industrijske baštine, a istaknuta je i važnost edukacije. U definiranju industrijske baštine navodi se da „*.../industrijskubaštinu čineostaciindustrijskekulturekojiimajupovijesnu, tehnološku, socijalnu, arhitektonskuiliznanstvenuvrijednost. Ostatke činezgradeistrojevi, radionice, mlinoviitvornice, rudnici, mjestapreradeirafinerije, skladištaimagazininakojimasegenerira, prenosiikoristienergija, prometinjegovacijelainfrastruktura, kaoimjestakorištenazadruštveneaktivnostivezaneuzindustriju, kao štosustanovanje, vjerskoobožavanjeiilobrazovanje. /.../*“⁹⁰ U istoj povelji navodi se i to da se industrijska baština treba promatrati kao integralni dio kulturne baštine.⁹¹

Spomenik kulture trebali bismo promatrati kao dokument vremena i zbivanja. Njegova vrijednost kao dokumenta traži ne samo estetsku, prostornu i oblikovanu valorizaciju, nego i kompletnu strukturalnu interpretaciju.⁹² Pojam spomenika kulture davno se formulirao i on svojom materijom, svojim oblikom i značenjem predstavlja spomen, svjedočenje i značenje određene kulture, prošlost neke sredine i izvjesne socijalne grupe.⁹³ U doba rađanja suvremene misli o zaštiti spomenika kulture, bilo to u Francuskoj u vrijeme Viollet-le-Duca, bilo u

⁸⁶ Rukavina, Obad Šćitaroci, Petrić, 2013: 318

⁸⁷ Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe; URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007a087> (21.4.2016.)

⁸⁸ TICCIH je svjetska organizacija koja predstavlja industrijsku baštinu te je specijalni savjetnik ICOMOS-a (International Council on Monuments and Sites – Međunarodni savjet za spomenike i lokacije), osnovanog 1965. godine za pitanja industrijske baštine; URL: <http://ticcih.org/about/> (21.4.2016.)

⁸⁹ <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/2003%20Povelja%20o%20industrijskoj%20bastini.pdf> (10.6.2015)

⁹⁰ <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/2003%20Povelja%20o%20industrijskoj%20bastini.pdf> (10.6.2015)

⁹¹ Bunijevac, 2007: 34

⁹² Maroević, 1988: 783

⁹³ Ibid. 784

Prepoznavanje, valorizacijai očuvanje industrijske baštine, uzzadržavanje prvotne namjene ili prihvaćanje novih sadržaja, relativno je novo područje naših krajevima. U Hrvatskoj se industrijskoj baštini, njezinoj identifikaciji i valorizaciji počelo raspravljati 1980-ih. Na tragu toga razmišljalo se o revitalizaciji i prenamjeni tvornica i industrijskih postrojenja koja su se prestala funkcionalno koristiti.⁹⁷ Na primjeru bloka Badel, očito je da je danas njegovo stanje nepromijenjeno i da je revitalizacija izostala, ako imamo na umu da ” /.../ urbanistička revitalizacija podrazumijeva odnos prema urbanom prostoru koji će rehabilitirati njegove povijesne, prostorne, arhitektonske, tehničke i estetske vrijednosti na način da se prostoru destruktivno prenamijeni i zanesa sadržaje.”⁹⁸

⁹⁸ Dumbović Bilušić, 2007: 46

Sl. 12. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Tvornica pjenice, današnje stanje građevine čiji se krov urušio 2011. godine

Prenamjenom se isključuje, smanjuje ili ograničava primarna namjena građevine. Prenamjenom bi se građevina trebala zaštititi od uporabe koja bi dovela u pitanje njenu egzistenciju i osigurati namjena koja ima primarni zadatak ukazati na njene vrijednosti.⁹⁹ Znati prepoznati kvalitetnu arhitekturu, izreći je i evidentirati, prvi su koraci prema vrednovanju prostora koji smo dobili u nasljeđe.¹⁰⁰ Zgrada tvornice pjenice u sklopu nekadašnje tvornice Badel prepoznata je i vrednovana kao preventivno zaštićeno, nepokretno kulturno dobro.¹⁰¹ Do valorizacije moderne i njenog očuvanja dolazi prekasno, u ovome trenutku na primjeru ovog kompleksa, možemo govoriti o potrebi spašavanja, a ne samoočuvanja moderne arhitekture.

U devastaciji industrijskih objekata,
uništavanju i nestanku arhivske građevine i promišljenoj transformaciji gradskih blokova radi brzog ostvarenja profita mogli bismo usporediti i do nose prema industrijskoj baštini u Češkoj i Hrvatskoj. Bitna razlika čini institucija koju je Češka temeljila,

⁹⁹ Maroević, 2011: 78

¹⁰⁰ Juras, 2012: 5

¹⁰¹ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=215961353> (12.3.2016.)

Istraživački centar za industrijsku baštinu, kojom je učinila važan korak u istraživanju i dokumentiranju vlastite industrijske prošlosti, širenju svijesti o potrebi zaštite i pronalaženju modela kvalitete prenamjene i ponovno iskorištenje napuštenih objekata.¹⁰² Svijest o zaštiti industrijske baštine bitna je jer javnost o industriji kao dijelu univerzalne baštine nema jasno stajalište. Pravna regulativa je i dalje nedovoljno jak instrument da bi priječio sustavna razaranja baštine.¹⁰³ Brojni realizirani projekti u Češkoj jasno su primjer uspješne prenamjene tvorničkih postrojenja i dijelom ili potpuno srušenih objekata industrijskog karaktera. Profesionalno upravljanje spomenicima osigurava spomeničku vrijednost industrijske građevine. Obnova morabitistudija i kakobiosigurala zaštitu. Strana iskustva svjedoče o brojnim mogućnostima transformacije industrijskih objekata, za kojima je dovoljno posegnuti i primijeniti ih na vlastitim resursima.

Po uzoru na Češku, Muzej grada Zagreba 2009. godine realizira istraživački i izložbeni projekt „Zagrebačka industrijska baština: povijest, stanje, perspektive“ koji okuplja stručnjake različitih profila sa zajedničkim zadacima i ciljevima: istraživati, vrednovati, dokumentirati i prezentirati industrijsku baštinu grada Zagreba s gospodarsko-povijesnog, socijalnog, arhitektonskog i urbanističkog aspekta,¹⁰⁴ utjecati na formiranje pozitivnog javnog mišljenja o industrijskom nasljeđu,¹⁰⁵ upozoriti na opasnost od uništenja baštinski vrijednih industrijskih objekata na atraktivnim lokacijama u srazu sa snažnim interesima kapitala, aktualizirati i sustavno propitivati načine održivosti industrijske baštine u gradu Zagrebu, nuditi rješenja za kvalitetnu sadržajnu prenamjenu vrijednih industrijskih objekata u skladu s potrebama suvremenog društva.¹⁰⁶

Budućnost industrijske baštine leži u kvalitetnim sadržajnim prenamjenama nekadašnji tvornički objekata, koji će generirati urbanu i regionalnu revitalizaciju. Pritom treba voditi brigu da novi sadržaji budu prihvatljivi širokoj populaciji, ekonomski prihvatljivi i održivi te primjereni novim društvenim potrebama (kulturi, obrazovanju, rekreaciji, zabavi).¹⁰⁷

¹⁰² Arčabić, 2007: 188

¹⁰³ Sjekavica, 2012: 66

¹⁰⁴ http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Industrijska%20bastina_info_07.pdf (9.3.2016.)

¹⁰⁵ http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Modernizacija_na_periferiji_carstva_Covjek_i_prostor_2010.pdf (9.3.2016.)

¹⁰⁶ http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Industrijska%20bastina_info_07.pdf (9.3.2016.)

¹⁰⁷ Arčabić, 2007: 190

5. Prostorno planiranje Zagreba

Urbanestrukture, zajednos cjelokupnom vizualnom slikom javnog prostora percipiraju se kao relativno stabilna i statična struktura koja pojedincima i zajednicama daje osjećaj poznatoga, domaćeg i sigurnog okruženja.¹⁰⁸ Riječ je o relativno statičnim prostorima, na koje utječu promjene koje se događaju. Te promjene uglavnom zahvaćaju samo određeni segment toga prostora, ne doživljavaju se primarno kao rezultat djelovanja vrlo strukturiranog sustava, već kao normalna pojava i odraz ideoloških, društvenih i političkih ideja. U ovom dijelu rada pisat ću o strateškim odrednicama urbane obnove grada i urbanističkim te prostornim planovima koji utječu na prostorno definirani i kontrolirani razvoj grada Zagreba.

Hrvatska je jedna od rijetkih zemalja koja ima dugu tradiciju prostornoga planiranja. Analizirajući razdoblje od donošenja *Zakona o prostornom uređenju* iz 1994. pa sve do donošenja *Zakona o prostornom uređenju i gradnji* iz 2007., može se utvrditi da je došlo do velikih promjena u području prostornoga uređenja koje se odnosi na izradu i donošenje dokumenata prostornoga uređenja.¹⁰⁹ *Zakon* iz 1994. omogućivao je izradu *drugih prostornih planova* tako da su se donosili prostorni planovi bez provođenja javne rasprave, različita nazivlja i neujednačena sadržaja. Izmjenom i dopunom *Zakona* se 1998. godine uvodi obveza izrade i donošenja urbanističkoga plana uređenja. Od 2007. godine u primjeni je *Zakon o prostornom uređenju i gradnji* koji je pokušao utvrditi sustav prostornoga uređenja. Nastavlja tradiciju utvrđenu *Zakonom* iz 1994. godine, ali novost je ukidanje obveze donošenja Generalnoga plana uređenja te propisivanje postupka izrade i donošenja prostornih planova.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Podnar, 2009: 369

¹⁰⁹ Mrak-Taritaš, 2008: 235

¹¹⁰ Ibid. 235

Sl. 13. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Glavni izazovi urbanog razvoja grada Zagreba, planirana gradska obnova povijesne jezgre Zagreba, izgrađenih dijelova, ali i aktivnosti te stambenih, komercijalnih i društvenih funkcija

5.1. Prostorni plan Grada Zagreba (PPGZ)

Grad Zagreb proteže se na 641 km², sa 70 naselja¹¹¹ i podijeljen je na 17 gradskih četvrti¹¹². Prostorni plan Grada Zagreba utvrđuje uvjete za uređenje područja grada, određuje svrhovito korištenje, namjenu, oblikovanje, obnovu i sanaciju građevinskog i drugog zemljišta, zaštitu okoliša te zaštitu spomenika kulture i osobito vrijednih dijelova prirode u Gradu Zagrebu.¹¹³

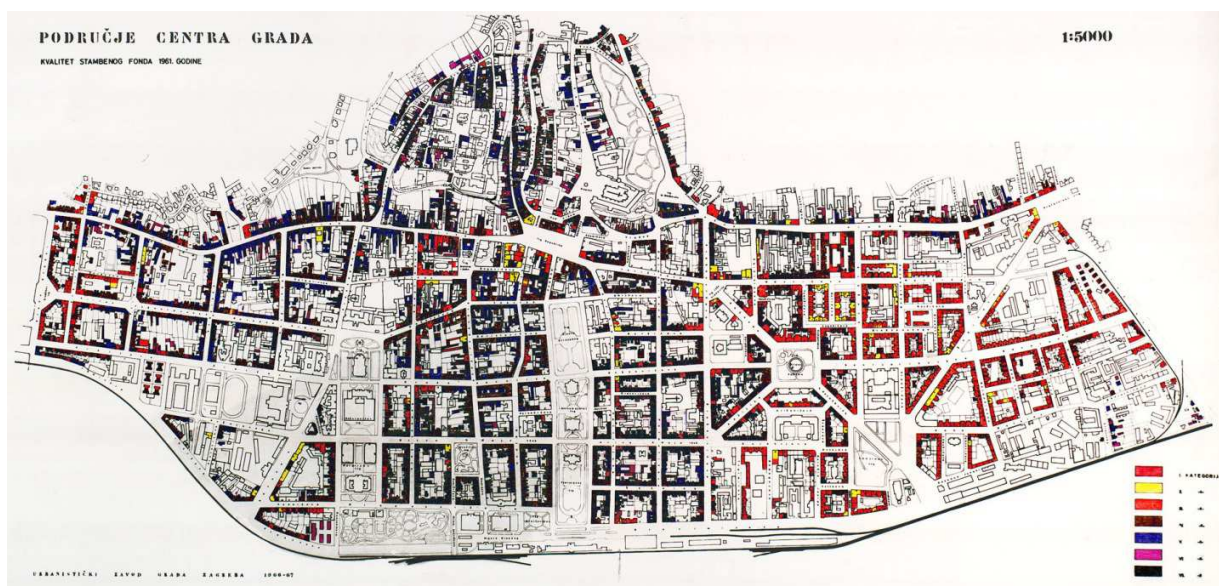
¹¹¹Naselja u sastavu Grada Zagreba su: a) grad Zagreb; b) naselja u južnom dijelu: Botinec, Brebernica, Brezovica, Buzin, Demerje, Desprim, Donji Čehi, Donji Dragonožec, Donji Trpuci, Drežnik Brezovički, Goli Breg, Gornji Čehi, Gornji Dragonožec, Gornji Trpuci, Grančari, Havičić Selo, Horvati, Hrašće Turopoljsko, Hrvatski Leskovac, Hudi Bitek, Ježdovec, Kupinečki Kraljevec, Lipnica, Lučko, Mala Mlaka, Odra, Odranski Obrež, Starjak, Strmec, Veliko Polje i Zadvorsko; c) naselja u istočnom dijelu: Adamovec, Belovar, Blaguša, Budenec, Cerje, Dobrodol, Drenčec, Dumovec, Đurđekovec, Gajec, Glavnica Donja, Glavnica Gornja, Glavničica, Goranec, Ivanja Reka, Jesenovec, Kašina, Kašinska Sopnica, Kučanec, Kučilovina, Lužan, Markovo Polje, Moravče, Paruževina, Planina Donja, Planina Gornja, Popovec, Prekvršje, Prepuštovec, Sesvete, Soblinec, Šašincevec, Šimunčevac, Vuger Selo, Vugrovec Donji, Vugrovec Gornji, Vurnovci Žerjavinec; URL:

http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/prostorni_planovi/04_Prikaz%20Odluke%20o%20donosenju%20PPGZa.pdf (21.4.2016.)

¹¹²Statutom Grada Zagreba („Službeni glasnik grada Zagreba, br. 7/09) određeno je da je Grad Zagreb podijeljen na 17 gradskih četvrti; URL:

<http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/akt?godina=2009&broj=070&akt=6b0e134efe44a9e6c1257574002edf0c> (18.3.2016)

¹¹³Mrak-Taritaš, 2008: 236

Sl.14. Urbanistički zavod Grada Zagreba - Plan prostornog uređenja grada Zagreba iz 1961. godine koji prikazuje iskaz kvalitete stambenoga fonda u centru grada

5.2. Generalni urbanistički plan Grada Zagreba (GUP)

Područje Grada Zagreba obuhvaćeno Generalnim urbanističkim planom Zagreba pokriva površinu od oko 220 km² (22 000 ha), na kojem je području, prema popisu¹¹⁴ iz 2001., živjelo oko 780 000 stanovnika. Zbog očekivanog ravnomjernoga regionalnog demografskog razvitka Hrvatske postojala su planska su predviđanja¹¹⁵ da će u Gradu Zagrebu do 2015. godine živjeti oko 1.000.000 stanovnika. Generalni urbanistički plan Grada Zagreba¹¹⁶ jest dokument prostornog uređenja i dio urbane strategije Grada Zagreba kojim je utvrđena temeljna organizacija prostora, zaštita prirodnih, kulturnih i povijesnih vrijednosti, korištenje i namjena površina, urbana pravila za prostorno uređivanje pojedinih dijelova prostora Grada Zagreba.¹¹⁷ Planom se nastoji omogućiti ravnomjeran i kontroliran rast Grada. Provodi se u tri

¹¹⁴Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.; URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_01_01/H01_01_01.html (21.4.2016.)

¹¹⁵Uspoređujesepopulacijskirastgradova - Zagreba, Beča, Bratislave, Budimpešte, LjubljaneiPragatijekom 20. stoljećaizaključujujedajenajvećirastdogotovodesetputaimaogradZagreb. Bibl. Mrak-Taritaš, 2008: 236

¹¹⁶SukladnoZakonuoprostornomuređenjuigradnji(„Narodnenovine” br. 76/07.)

nepostojiobvezaizradegeneralnogplanauređenja. Pozivomnaodredbu članka 346., st. 2. Zakona, svigeneralniplanoviuređenjaostajunasnazinajdulje 10 godinaoddanastupanjaanasnaguistoga.;URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_76_2395.html (21.4.2016.)

¹¹⁷Mrak-Taritaš, 2008: 236

razine:¹¹⁸ kao preduvjet za izradu potrebne dokumentacije za izdavanje lokacijskih dozvola i izradu detaljnijih prostornih planova provode se urbanističko-arhitektonski natječaji, putem izdavanja lokacijskih dozvola dolazi do neposredne primjene i na kraju izrada detaljnijih planova (urbanistički plan uređenja i detaljni plan uređenja) za propisane prostorne obuhvate.

5.3. Urbanistički plan uređenja¹¹⁹

Temeljem *Zakona o prostornom uređenju* iz 1994. godine urbanistički plan uređenja izrađuje se i donosi za:

1. naselja i dijelove naselja koji su sjedišta gradova (naselja u kojima su sjedišta gradova, ali u kojima nisu sjedišta tijela županija, te koja imaju manje od 15 000 stanovnika);
2. naselja i dijelove naselja koji su registrirani kao povijesne urbanističke cjeline (naselja i dijelovi naselja koji su registrirani kao povijesne urbanističke cjeline temeljem *Zakona o zaštiti kulturne baštine*);
3. naselja i dijelove naselja koji su određeni prostornim planom županije i Grada Zagreba.

Urbanistički planovi uređenja grada Zagreba imaju ulogu provedbenog dokumenta koji sadržava obrazloženje svih polazišta za izradu plana, ciljeve koji se trebaju postići u smislu prostornog planiranja, plan uređenja i odredbe za provođenje plana.¹²⁰ Urbanistički planovi uređenja za područje Grada Zagreba izrađuju se na katastarskom planu u mj. 1:1000 ili 1:2000. Mjerilo ovisi o prostornom obuhvatu, ali i o karakteru i zahtjevnosti planiranih prostornih rješenja. Najvažnija uloga i svrha urbanističkog plana uređenja¹²¹ jest određivanje koridora prometne i komunalne infrastrukture lokalne, regionalne, pa i državne razine. Urbanistički plan uređenja određuje načine i oblike korištenja, uvjete uređenja javnih i drugih prostora. Pritom treba voditi računa o razgraničenju prostora u smislu javnog i privatnog korištenja, i to kroz njegovu namjenu i načine uređenja.

---

¹¹⁸ Mrak-Taritaš, 2008: 237

¹¹⁹ *Zakon o prostornom uređenju* iz 2007.

određeno jednim urbanističkim planom uređenja, a ne izgrađenim građevinskim područjem većim od 5000 m², odnosno na prostoru planiranom za urbanu obnovu.; URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_76_2395.html (21.4.2016.)

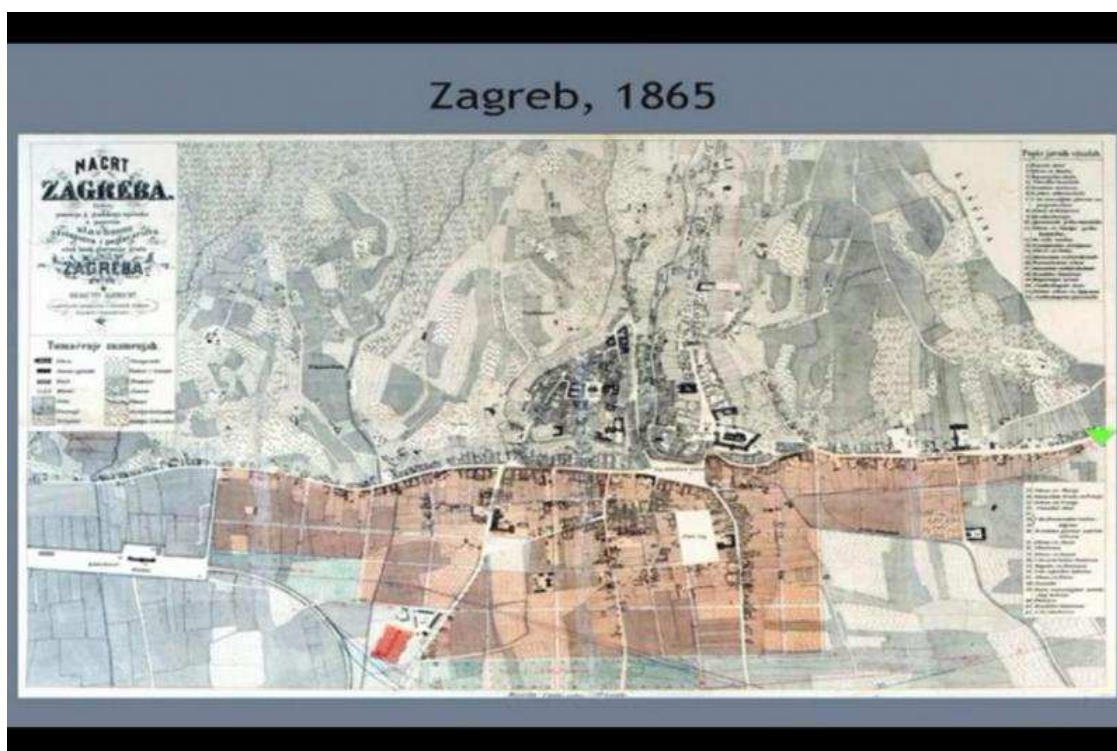
¹²⁰ Mrak-Taritaš, 2008: 237

¹²¹ Mrak-Taritaš, 1998: 31

5.4. Značenje urbanističkog plana uređenja za razvoj Grada Zagreba

Prva *Regulatorna osnova Zagreba* datira iz 1865. godine. U Donjem gradu ona predviđa nove centralne funkcije i sadržaje koji bi osigurali cjelovit i skladan razvoj Zagreba kao moderne metropole.¹²² Područje obuhvaćeno planom gotovo je dvostruko veće od postojećega. Za njega predviđa ortogonalnu mrežu ulica koji tvore razmjerno velike blokove, tri značajna trga i velik gradski perivoj duž željezničke pruge sa planiranim središnjim kolodvorom. Generalna osnova za istočni dio grada osmišljena je tijekom izrade *Druge regulatorne osnove Zagreba* iz 1887. godine prema Sitteovim teorijama i pod jakim utjecajem regulatornih osnova njegovih istomišljenika, Karla Henricija i Theodora Fischera.¹²³

Sl. 15. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Prva regulacijska osnova Zagreba iz 1865. godine kojom su postavljene osnovne odrednice modernom razvoju grada, posebice prostornom razvoju Donjega grada i položaj bloka Badel na krajnjem istoku Zagreba

¹²² Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 5

¹²³ Jurić, 2004: 11

Camillo Sitte¹²⁴ prvi je uobličio osnovne teorijske odrednice. Cornelius Gurlitt¹²⁵ dobrim je medijskim istupima pripomogao razumijevanju, a Karl Henrici¹²⁶ i Theodor Fischer¹²⁷ profesionalnim su djelovanjem pokazali primjenu teoretske doktrine na konkretne regulatorne zadatke.¹²⁸

Druga generalna osnova Zagreba iz 1887. predviđa znatno proširenje gradskog teritorija prema zapadu, istoku i jugu primjenom istog ortogonalnog rastera, no s blokovima većih dimenzija, dok u Donjem gradu predviđa mnogo više javnih površina i veću koncentraciju javnih sadržaja.¹²⁹ Donji je grad postupno preuzimao sve važne sadržaje za koje već odavno nije bilo mjesta na Gornjem gradu: upravne i poslovne, prosvjetne, kulturne i društvene koje su već prema važnosti dobivale lokacije na trgovima i glavnim ulicama, te svojim mjerilom i stilom zasnovale njegov arhitektonski, a reprezentativnošću i kulturni identitet.¹³⁰

Regulacija središnjeg dijela istočnog odraškovićeve potaknutaj transformacijom pogleda na grad
adogradnjukrajem 19. stoljeća,

¹²⁴ Sitte, Camillo (1843.-1903.), austrijski arhitekt i gradski planer. Studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Beču i na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču (1863.-1869.).

Slušaio je povijest umjetnosti i arheologiju na Sveučilištu u Beču. Bio je direktor Državne obrtne škole u Salzburgu (1875.-1883.) i Staatsgewerberschule u Beču (1883.-1903.). Gradio u Beču, Češkoj i Mađarskoj.

Upojedinio objekte i izveo slikane dekoracije prema vlastitim kartonima. Izradio je generalne regulatorne osnove: Olomouc (1894.), Ljubljana (1895.), Reichenberg (1901.), Marienberg (1903.). Bibl.: ***,

Enciklopedija likovnih umjetnosti, 4, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1966., str. 212

¹²⁵ Gurlitt, Cornelius (1850.-1938.), njemački arhitekt i povjesničar umjetnosti. Studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Berlinu i diplomirao na Visokoj tehničkoj školi u Stuttgartu (1875.).

Bio je asistent u Muzeju za umjetnost i obrt u Dresdenu (1879.). i profesor na Visokoj tehničkoj školi u Dresdenu (1893.-1920.). Bio je jedan od vodećih povjesničara graditeljstva Njemačke. Cornelius Gurlitt je zaslužan za promociju baroka, kao što je Burckhardt zaslužan za promociju renesanse. God. 1908. bio je pozvan u Zagreb kao predsjednik ocjenjivačkog suda prigodom natječaja za rekonstrukciju Kaptola (prva nagrada dodijeljena V. Kovačiću). Tada je održao predavanje o urbanističkim problemima Donjega grada. Bavio se i proučavanjem umjetničkih spomenika Dalmacije. Bibl.: Albini, Alfred, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1966., str. 487

¹²⁶ Henrici, Karl (1842.-1927.), njemački arhitekt i gradski planer. Bio je zastupnik ideja Camilla Sittea. Studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Hannoveru (1859.-1864.). Bio je gradski graditelj i majstor (Stadtbaumeister) u Harburgu an der Elbe (1870.-1875.), profesor na Visokoj tehničkoj školi u Aachenu (1875.-1920.). Izradio je generalne regulatorne osnove proširenja: Köln (1880.), Dessau (1890.), Brunn, Trier, Jena, Hannover i München; URL: www.arts4x.com/deu/d/henrici-karl-friedrich-wilhelm/henrici-karl-friedrich-wilhelm.htm (21.4.2016.)

¹²⁷ Fischer, Theodor (1862. – 1938.), njemački arhitekt. Djeluje u Dresdenu (1889.-1892.), Münchenu (1893.-1901.), Stuttgartu (1901.-1908.) i ponovno u Münchenu. Njegov opsežan rad obuhvaća javne ustanove, stambene zgrade, urbanističke planove (Schweinfurt, Augsburg, München) i rekonstrukcije. Projektirao je Kiruršku kliniku (1898.) i *Erlöserkirche* (1900.) u Münchenu, Univerzitet u Jeni (1908.), Studentski dom u Kielu (1911.), muzeje u Kasselu (1912.) i Wiesbadenu (1918.), radnička naselja, tvornice i dr. – U ranijim osnovama teži za postizanjem barokne monumentalnosti; kasnije gradi u duhu secesije. Bibl.: ***, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1966., str. 280

¹²⁸ Jurić, 2004: 13

¹²⁹ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 5

¹³⁰ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 5

a uvjetovana izvedenim odvodnim kanalom.¹³¹ Uvođenjem dijagonalnih ulica¹³² došlo je do formiranja trokutnih i peterokutnih blokova, kojisu omogućili gradnju uglovnica slobodne dispozicije kao generatora specifičnih urbanih akcenta grada.¹³³

Od prve *Regulatorne osnove*¹³⁴ padodanašnjega Generalnog urbanističkog plana Grada Zagreb abilo je sedam planova.¹³⁵ Njihov temeljna uloga bila je utvrđivanje namjene, uređenje i zaštita cjelovitog prostora Grada Zagreba.¹³⁶ Detaljni dokumenti prostornog uređenja su osnovni azarješavanje imovinsko-pravnih odnosa i unijimasu detaljniji razrađivanje temeljne prostorne postavke određenih dijelova grada. U razdoblju od 1971. do 1995. godine bilo su naznačeno 224¹³⁷ detaljnih planova, dok je u doba donošenja GUP-a 2003. godine naznačeno samo 9 detaljnih planova.¹³⁸

Detaljni planovi se u pravilu predviđaju za *niskokonsolidiranu predjele grada* i za prostore na kojima je nužno osigurati površine za nove javne sadržaje. *Niskokonsolidiranu predjelu grada* jesu one na kojima ne postoji mreža prometnih i infrastrukturnih pojava ili je postojeća mreža toliko loša da nije moguće gradnju bez planiranja novih prometnica.¹³⁹ 62% planova odnos se na transformaciju postojeće i izgrađene strukture, a 38% planova odnos se na uređivanje športsko-rekreacijskih zona,¹⁴⁰ groblja i javnih zelenih površina.¹⁴¹ Tipikazatelj i odnose se na broj planova, dok promatrajući površine obuhvata, 30% površina mijenjen je za gradnju, a 70% površina mijenjen je za uređenje groblja, javnih zelenih površina i izgradnju športsko-rekreacijskih zona.¹⁴² Historijsku jezgru treba uključiti u život grada s nastojanjem da zadržimo

¹³¹ Kahle, 2004: 213

¹³² Križ pravca ulica Račkoga i Kneza Višeslava s pravcem Ulice kneza Mislava, zatim pravac Šubićeve, a regulacijom Heinzelove sačuvanje i zaštitu mjesta potoka Lašćinščaka.

¹³³ Kahle, 2004: 213

¹³⁴ Današnji naziv za regulatornu osnovu je generalni urbanistički plan.

¹³⁵ Predmetnih sedam planova bilo je: Regulatorne osnove iz 1865. god., 1887./89. i 1936., Direktivna regulatorna osnova iz 1953. i Generalni urbanistički plan iz 1971., 1986. i 2003. god.; Bibl.: Mrak-Taritaš, 2008: 238

¹³⁶ Mrak-Taritaš, 2008: 238

¹³⁷ U tom razdoblju bilo je naznačeno 117 planova (53 detaljnih urbanističkih planova + 64 urbanističkih detalja) i još 107 detaljnih planova (detaljni urbanistički plan, provedbeni urbanistički plan, urbanistički projekt); Bibl.: Mrak-Taritaš, 2008: 238

¹³⁸ Mrak-Taritaš, 2008: 238

¹³⁹ <http://www.poslovni.hr/media/PostAttachments/490835/11.%2007.%20GUP%20Zagreba.pdf> (22.2.16.)

¹⁴⁰ Športsko-rekreacijske površine mogu biti: Športska gradnja (R1) i Športska bezgradnje (R2).

¹⁴¹ Javne zelene površine mogu biti: Javni park (Z1), Park-šume (Z2), Tematski park (Z3) i Tematske zone (Z4).

¹⁴² <http://www.zagreb.hr/Userdocsimages/SIGlasnik.nsf/10288f1421388ff8c1256f2d0049015b/09055e10a0164ae3c1256fe300351e79-OpenDocument.htm>

postojeće funkcije, potičemo poželjne, a uklonimo suvišne, koje opterećuju i degradiraju samo jezgru.¹⁴³

Provedbeni urbanistički plan centra Zagreba prihvaćen 1976. godine definirao je ciljeve koji se odnose na područje povijesnog središta. Prema zaključcima, potrebno je osigurati očuvanje cjeline, strukture i ambijenata u funkciji centra, predvidjeti da se nekvalitetna postojeća izgradnja unutar blokova postepeno zamijeni novim sadržajima od općeg interesa, ustanoviti kriterije za novu izgradnju na praznim parcelama i područjima rekonstrukcije i predvidjeti uklanjanje nečiste industrije i pogona iz središta grada.¹⁴⁴

Provedbeni urbanistički plan centra Zagreba obuhvaća nekoliko zona. Za ovaj je rad bitno područje sekundarnog centra, oko Kvaternikova trga, omeđeno Vlaškom, Derenčinovom, Zvonimirovom i Heinzelovom ulicom. U planu se navodi da je riječ o zoni relativno najveće rekonstrukcije.

„Izgradnjom na mjestu dislociranih tvornica postići će se povećanje od 60.200 m² korisne površine ili 47% u odnosu na postojeće stanje.

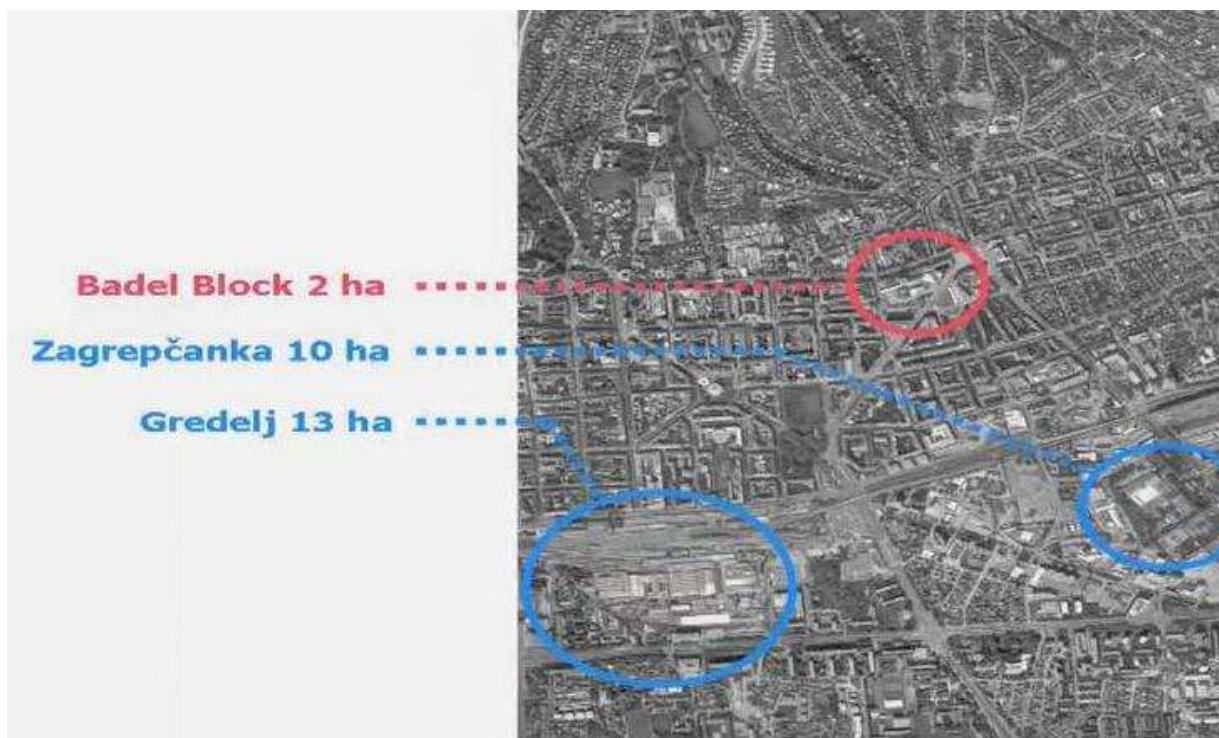
Karakter sadržajne strukture također će se radikalno izmijeniti, jer će industriju uglavnom zamijeniti sadržaji sekundarnog centra (uredi, trgovina i ugostiteljstvo, kulturno-društvene ustanove). Njihov postojeći prostor povećat će se nekoliko puta, a stambeni prostor ostaje praktički nepromijenjen.“¹⁴⁵

---

¹⁴³ Begović, 1975: 12

¹⁴⁴ Dakić, 1977: 94

¹⁴⁵ Ibid. 95

Sl. 16. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Tri lokacije stare industrije na istočnom kraju povijesne jezgre grada Zagreba, sve tri lokacije sadrže građevine značajne za ranu fazu industrijalizacije

S erupcijom industrijske epohe temeljima tehnološke, znanstvene i političke revolucije počinju se nazirati sve veće posljedice razmjera između zatečenog gradskog tkiva i novih urbanih zadaća.¹⁴⁶ Definiranje značenja industrijskih lokacija temelji se na njihovu udjelu¹⁴⁷ u planiranom razvoju grada.¹⁴⁸ Ovo područje Zagreba predstavlja jedinstven urbani i arhitektonski spomenik kulture te značajan kompleks vrijednosti čovjekove okoline grada. Potrebno je osigurati uvjete za zaštitu, očuvanje i trajnu revitalizaciju, da bi se sačuvale njene kulturne i povijesne vrijednosti.

¹⁴⁶ Neidhardt, 1998: 68

¹⁴⁷ Udio industrijskih površina u ukupnoj površini se prosječno kreće između 5.8% i 19,5%; Bibl.: Marinović Uzelac, 1989: 168

¹⁴⁸ Pegan, 1995: 3

6. Kronološki historijat izgradnje¹⁴⁹ i grafički primjeri

7. Blok „Badel“ - Vlaška ulica, Kvaternikov trg, Šubićeva ulica, Martićeva ulica, Derenčinova ulica u Zagrebu

1898.: rezidencija i tvornička poslovница za Simona Bayera (izvođač radova Karl Greiner);

1902.: prizemni objekti Hrvatske središnje mljekare (koji su se nalazili iza rezidencije Simona Bayera), (izvođač radova Gjuro Cernelutti)

1913. - 1918.: tvornica *Arko*, Vlaška 116 – preuređenje interijera ulične stambeno-poslovne zgrade, izgradnja i adaptacija objekata na gotovo cijelom preostalom „industrijskom“ zemljištu (investitor Mijo Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1915., 1918. i 1926.:

-nove dogradnje i adaptacije kuće u Vlaškoj 116 (izvođač radova Gradjevno poduzetništvo Cernelutti)

- nove dogradnje i adaptacije kuće u Vlaškoj 116, gradnja tvorničkih pogona (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1917.: novogradnja tvornice konjaka i bačvarnice u Vlaškoj 118 (investitor Vladimir Arko, izvođač radova Gradjevno poduzetništvo Stjepan Aranjoš)

1918.: tvornica limenih bačava (izvođač radova Kaiser & Šega gradjevno d.d.)

1918.– 1919.: kotlovnica i strojarnica tvornice *Arko*, zgrada rafinerije i pecare žeste/kasnije dijelom tvornice *Gorica* (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1918. - 1921.: kuća i poslovница *Arko*, Vlaška 116, dogradnja kuće i radionice, izgradnja ogradnog zida, također i 1926./1927 (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

---

¹⁴⁹Podaci iz Zbirke građevinske dokumentacije Državnog arhiva u Zagrebu (HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116)

1918. – 1921.: proizvodnazgradatvornicepjenice(investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1920. – 1923.: tvornica etera sa skladištem (investitor Vladimir Arko, izvođač radova - arhitekt Oskar Jenko)

1922.: dogradnja kotlovnice (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1926.: poslovno-pogonskitraktispredpogonskihzgrada – zgradaskladišta, dogradnje na zapadnoj strani kuće Vladimira Arka(investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1926.: tvornica željeznih bačava (za tvornicu *Arko*) - (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, graditelj: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1927.: tvornica *Arko*, proširenje, uređenje dvorane za prijeme, Vlaška 116(investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

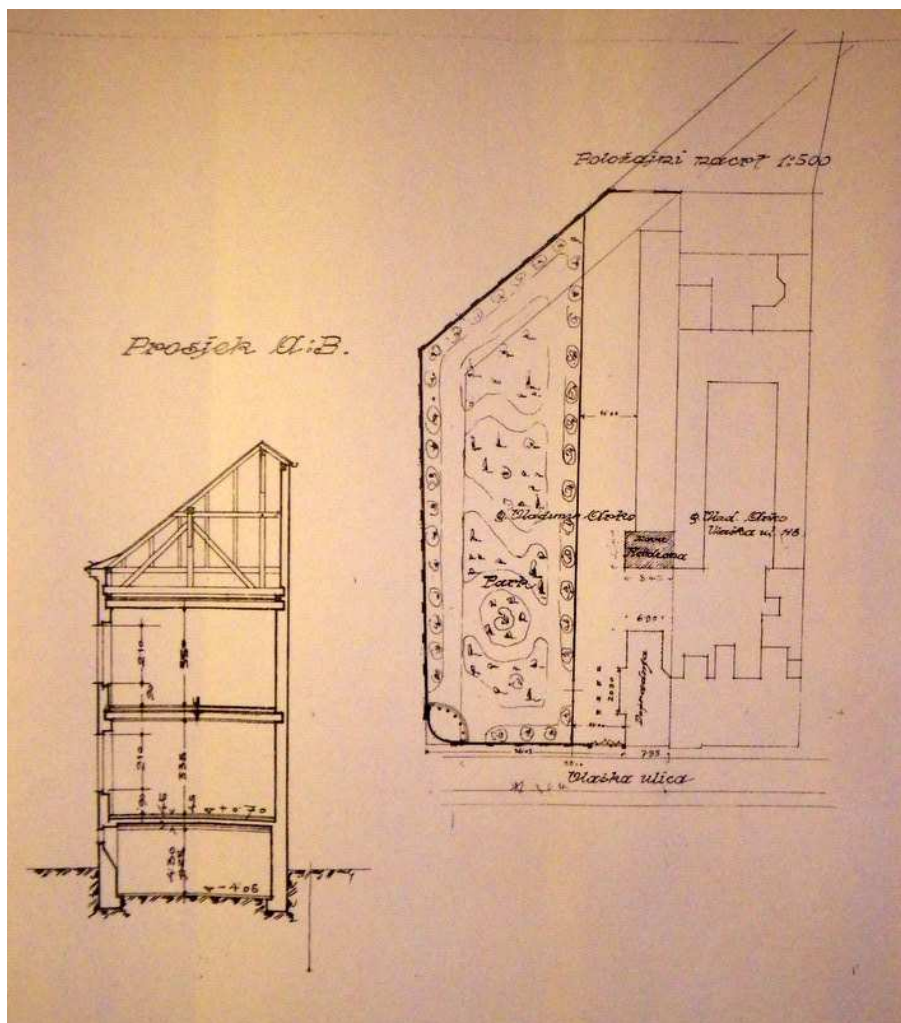
1932.: preuređenje stambenog dijela kuće i poslovnice Arko (izvođač radova Kaiser & Šega gradjevno d.d.)

1933.: tvornica *Arko*, proširenje, Vlaška 116 (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

1937.: preoblikovanje pročelja i zgrade rafinerije i pecare za tvornicu *Gorica/Arko Email d.o.o.* (investitor Vladimir Arko, projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera)

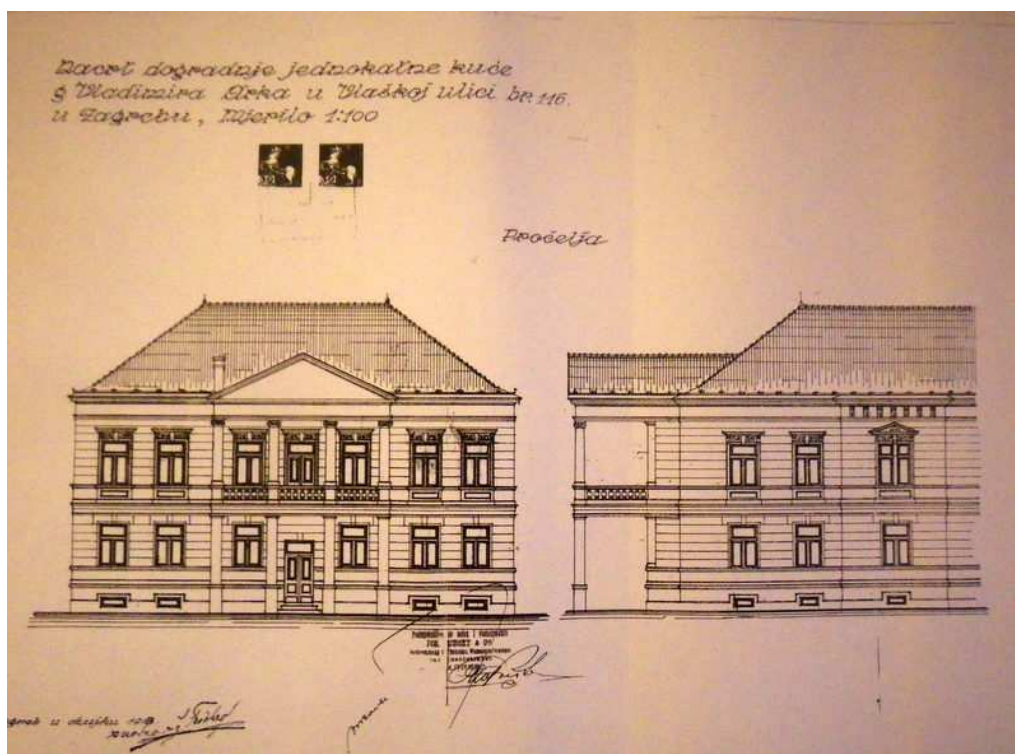
1918.-1921. KUĆA I POSLOVNICA ARKO, Vlaška 116, Zagreb
dogradnja kuće i radionice, izgradnja ogradnog zida

Izvođač radova: Otto Prister, ovl. civ. arhitekt, Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr.,
Zagreb, Prilaz 10

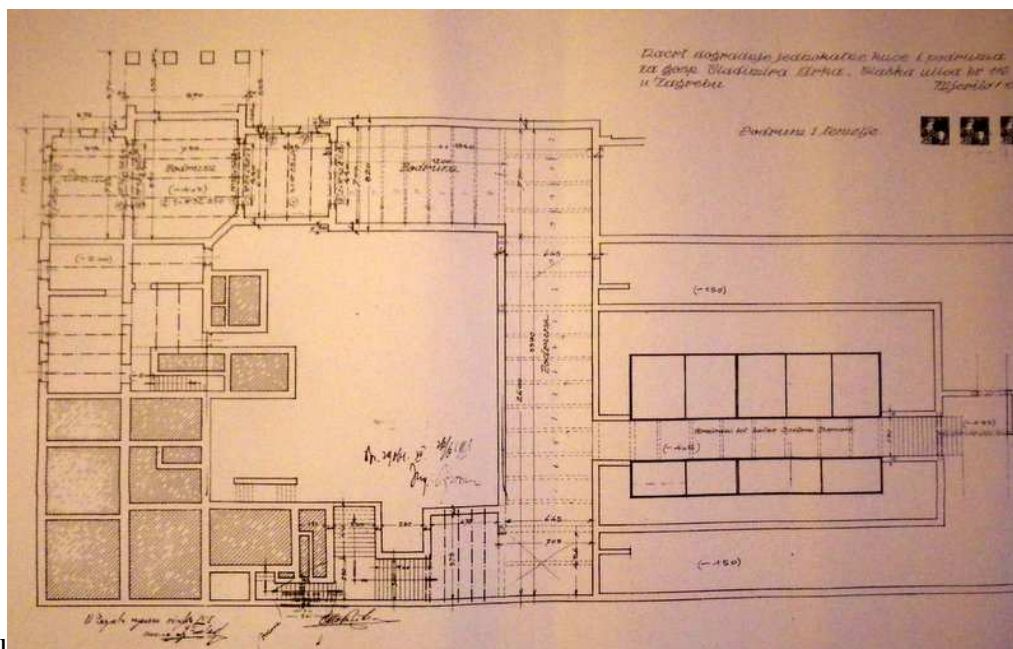

Sl. 17. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., položajni nacrt, dogradnja jednokatne kuće i podruma za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu

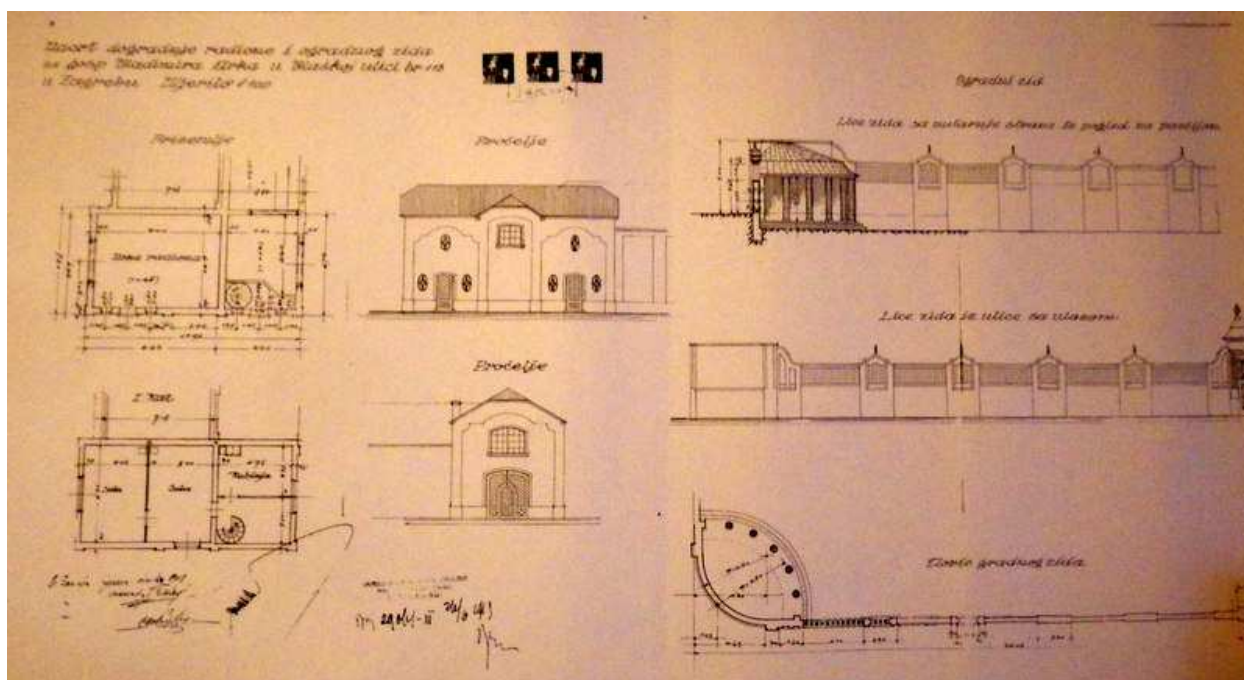

Sl. 18. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., pročelja, nacrt dogradnje jednokatne kuće Vladimira Arka u Vlaškoj ulici 116 u

Zagrebu

Sl. 19. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., tlocrt, nacrt dogradnje jednokatne kuće i podruma za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu

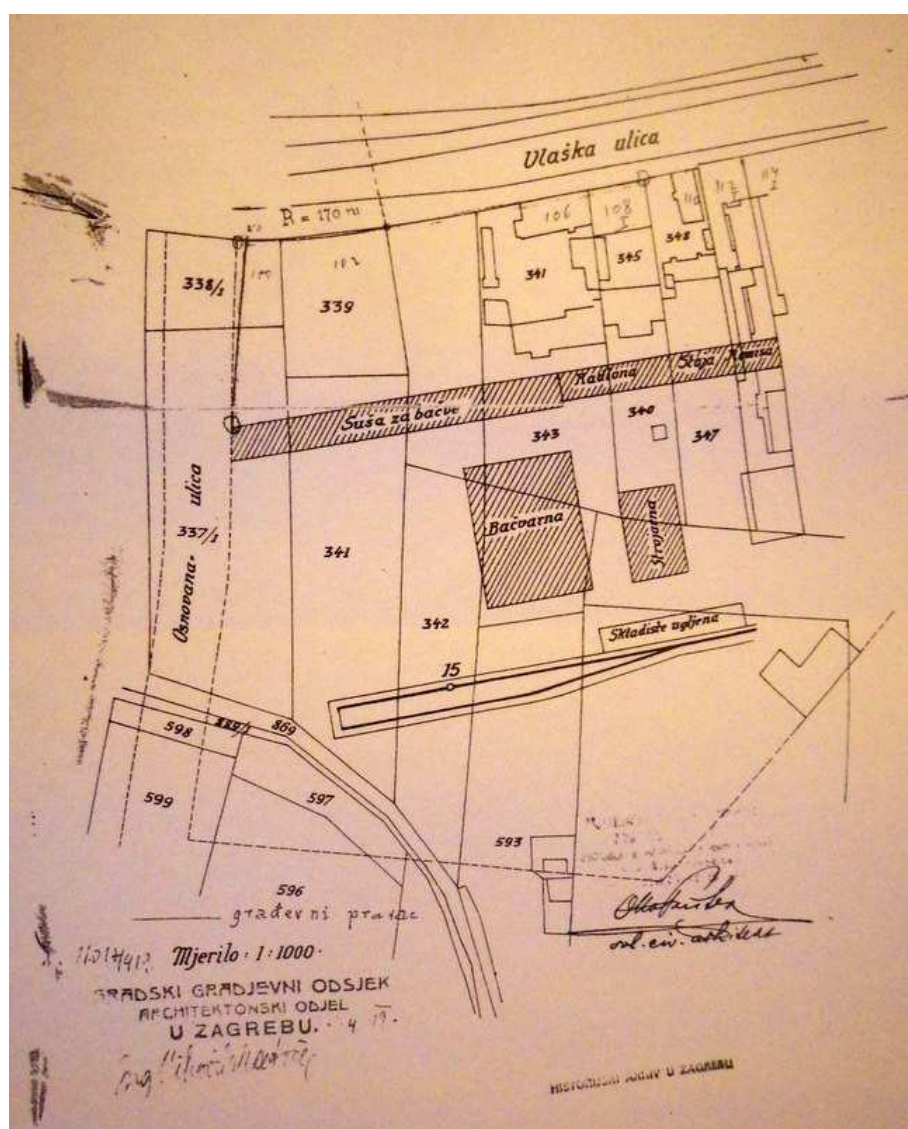
Sl. 20. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., nacrt dogradnje radionice i ogradnog zida za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu

Naknadni zahvati

1926./1927. – dogradnje, preuređenje interijera, projektant: arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor Otta Pristera, ovl. civ. arhitekt,
 1932. – preuređenje stambenog dijela, izvođač radova Kaiser i Šega, gradjevno d.d., Zagreb

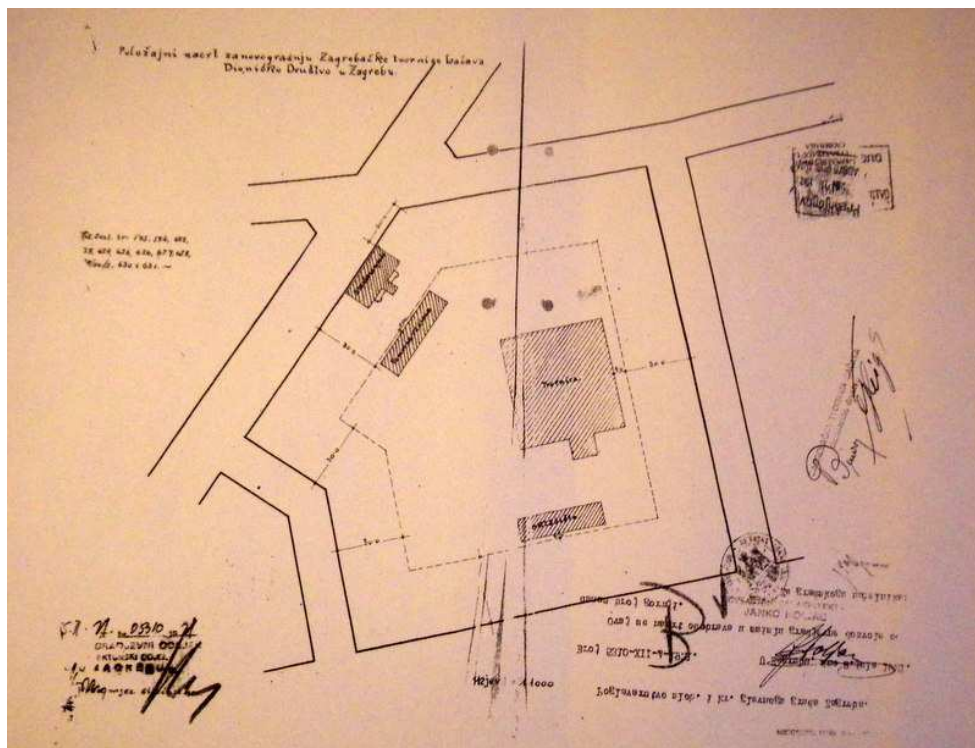
1918.-1921. RAFINERIJA. BAČVARNICA, KOTLOVNICA I STROJARNICA TVORNICE
ARKO, Vlaška – Šubićeva – Martićeva – Derenčinova, Zagreb

Izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr., Zagreb, Prilaz 10, nadzor: Otto
Prister, ovl. civ. arhitekt,

Sl. 21. Arhitekt Otto Prister, 1918., Položaj gradskog bloka

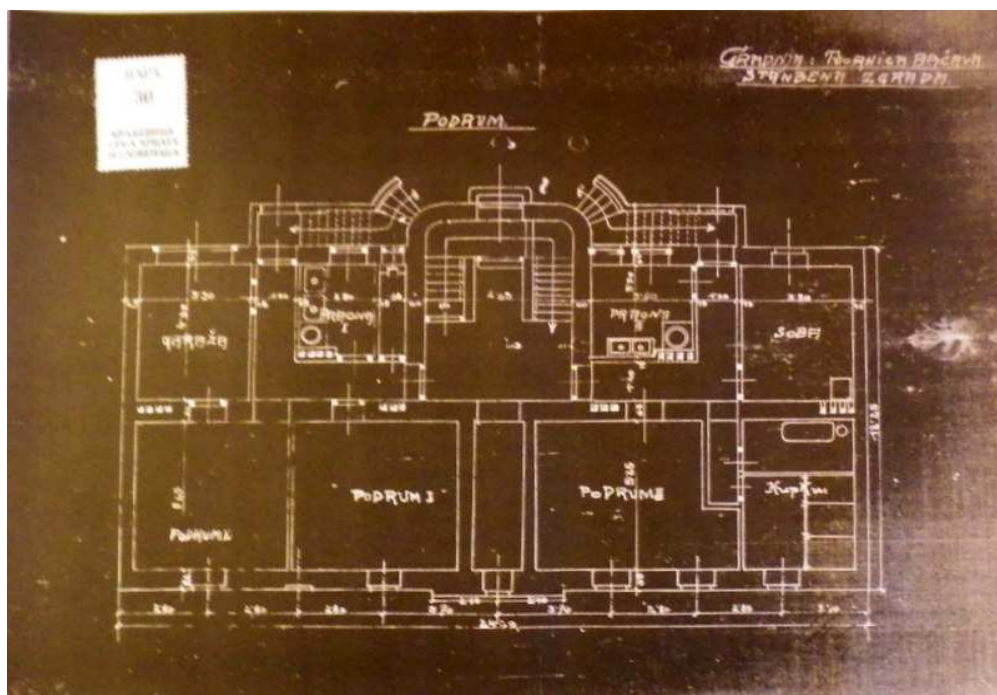

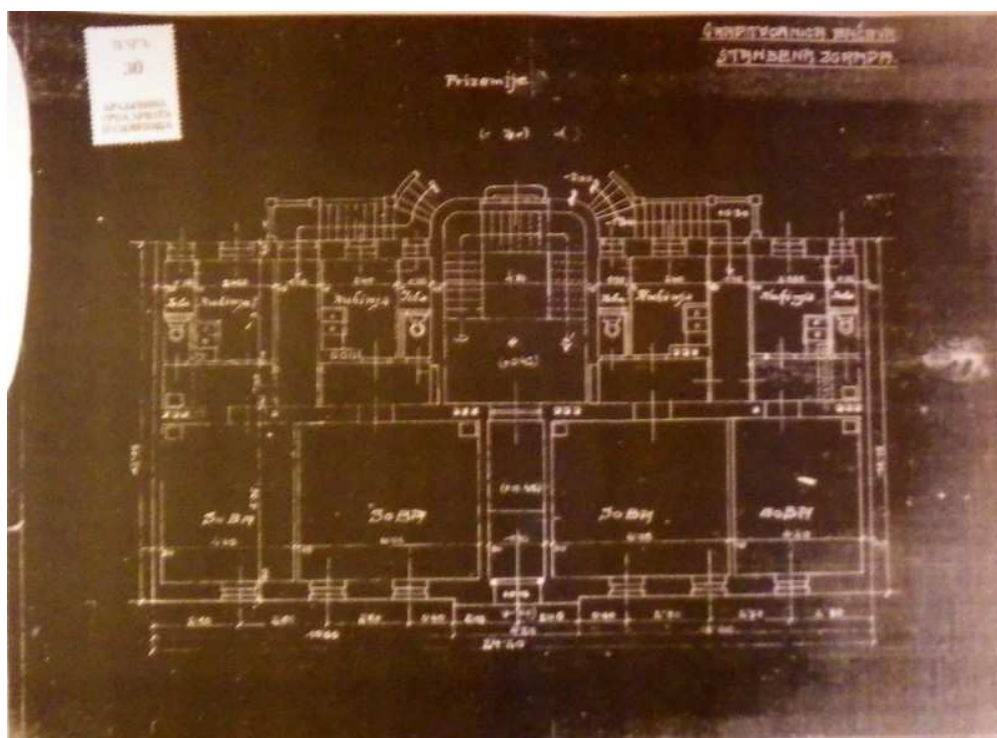
Sl. 23. Arhitekt Janko Holjac, položajni nacrt za novogradnju, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d.

Sl. 24. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubskey i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, pročelje, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada

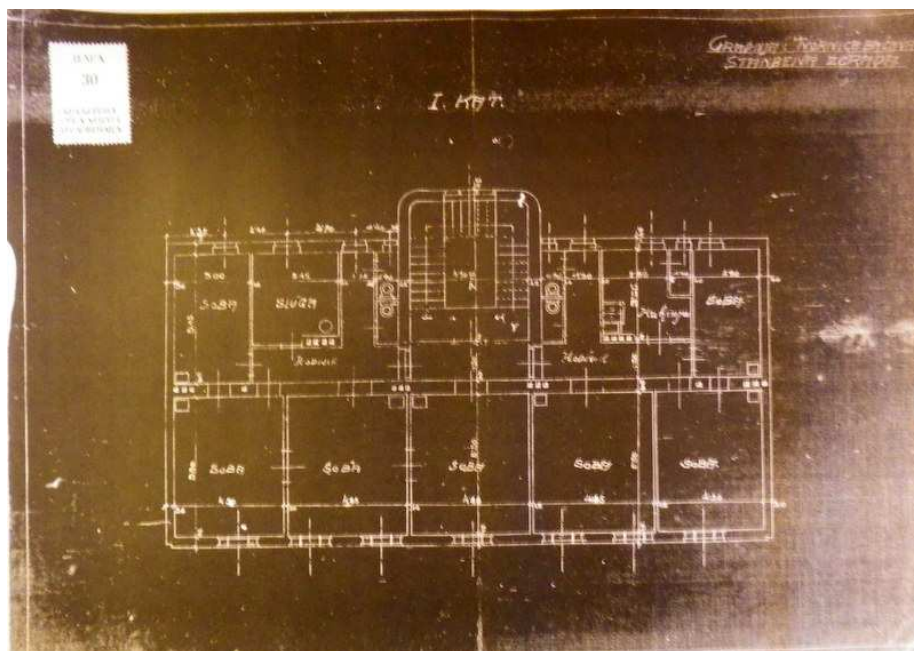

Sl. 25. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, podrum, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada

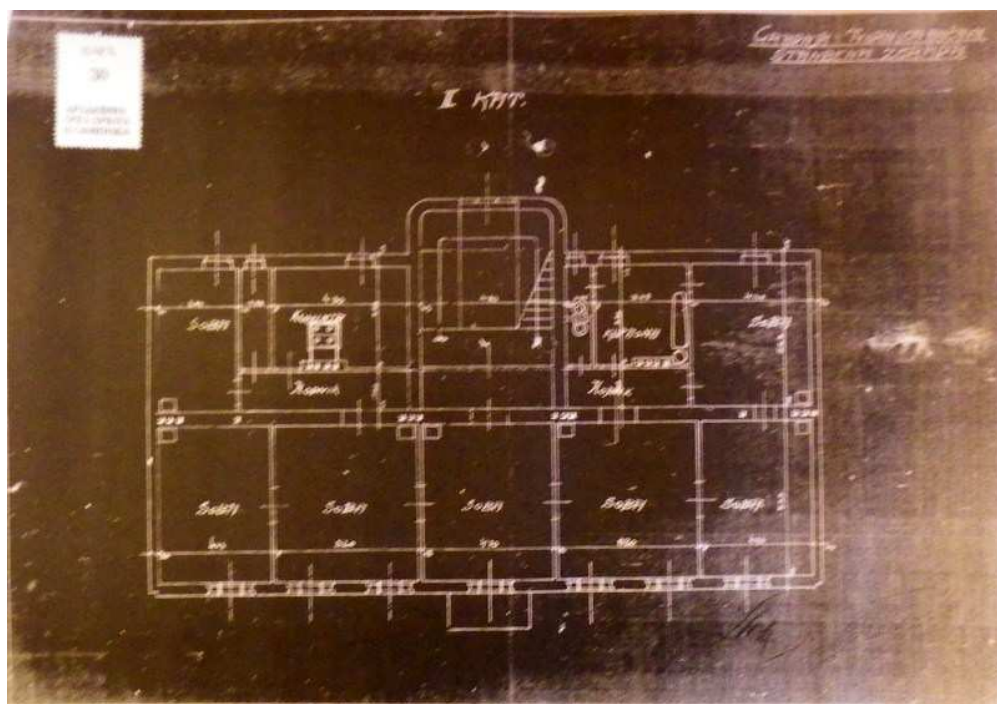

Sl. 26. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, prizemlje, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada

Sl. 27. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubskey i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, prvi kat, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada

Sl. 28. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubskey i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, drugi kat, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada

Naknadni zahvati

1919. - dogradnja pecare žestokih tekućina i rafinerije, arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova Otto Prister, ovl. civ. arhitekt, Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr., Zagreb

1919. – transformacija nedovršene bačvarnice u tvornicu pjenice (kvasca), arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova Otto Prister, ovl. civ. arhitekt, Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr., Zagreb

1922. – dogradnja kotlovnice

1937. – preoblikovanje pročelja i pregradnja zgrade rafinerije i pecare za *Tvornicu Gorica (Arko – Email d.d.)*

1926. RADIONICE, UREDI I SKLADIŠTA TVORNICE ARKO, Vlaška 110-112-114, Zagreb
nerealizirani projekt

Izvođač radova: Otto Prister, ovl. civ. arhitekt, Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr., Zagreb, Prilaz 10

1929.-1931. STAMBENO-TRGOVAČKO-POSLOVNA ZGRADA ARKO – HERCOG, Dolac 8-9, Zagreb

Izvođač radova

Grđevno poduzetništvo ing. I. Grgić i drugi, Zrinjski trg 2, Zagreb

Naknadni zahvati

višekratne pregradnje tržnoga dijela

8. Povijest izgradnje bloka Badel

8.1. Pokorny

„Prvu hrvatsku modernu tvornicu likera utemeljio je u Zagrebu godine 1862. poduzetnik Franjo Pokorny kupivši, vjerojatno, iste godine osnovanu tvornicu likera, rozalija, ruma i octa, vlasništvo dvojice uglednih Zagrepčana Graciana Mihića i Eugena Sabljica.“¹⁵⁰

1863. godine od gradskog poglavarstva dobija i potrebnu obrtnu dozvolu za poslovanje i rad iste tvornice. Poduzetnik Eugen Janušić kupuje tvornicu i prustrojava je u tvorničko društvo 1892. godine. Nakon 1918. godine, u novim političkim i društvenim okolnostima, tvornica nosi ime „KRALJEVSKA POVLAŠTENA ZAGREBAČKA DIONIČKA TVORNICA LIKERA, PRIJE FRANJO POKORNY, Zagreb, Vlaška ul. 67“.¹⁵¹ U prosjeku je zapošljavala pedeset činovnika i radnika te je posjedovala sve potrebne moderne aparate na parni pogon za ekstrakciju i destilaciju. Tako se dobivao, kako se reklamiralo, „bolji aromatični ukus i finoća“, ali i isključivale „sve zdravlju škodljive supstance“.¹⁵²

Uoči Drugog svjetskog rata, tvrtka „M. FISCHEL & SINOVI, Kreka“ bila je većinski vlasnik dionica tvornice¹⁵³. Prije 1939. godine, tvornica je svoje sjedište imala u Mazimostu u Čehoslovačkoj, a 1939. godine je uprava premještena u Jugoslaviju, u Kreku.¹⁵⁴

Vlasnici, braća Fischel, su pred slom stare Jugoslavije nestali, a tvornica je odlukom Državnog ravnateljstva za gospodarstvenu ponovu prodana ustaškom časniku Miji Gavranoviću koji je izdao nove dionice i znatno investirao u modernizaciju proizvodnje.¹⁵⁵ Nakon rata Mijo Gavranović bježi u inozemstvo, a bivši vlasnici, braća Fischel, diplomatskim kanalima potražuju

---

¹⁵⁰ Sabolić, 2002: 14

¹⁵¹ Ibid. 20

¹⁵² Ibid. 21

¹⁵³ 97%

¹⁵⁴ Ibid. 22

¹⁵⁵ Ibid. 22

imovinu, no uzalud jer je cijela tvornica konfiscirana u korist države.¹⁵⁶ U obrazloženju o konfiskaciji piše da je tvornica opremljena najmodernijim uređajima te da je u stanju proizvoditi likere najbolje kvalitete, koji su od značaja za unutarnje tržište i izvoz.

8.2. Patria

Kruno Sabolić¹⁵⁷ navodi da je prva reprezentativna tvornica konjaka u Zagrebu utemeljena 1886. godine, i to kao dionička tvrtka „PATRIA“. Nalazila se izvan područja ondašnje gradske općine, nakon pripojenja Lašćine i Maksimirana šlase u središtu istočnog dijela gradske općine.¹⁵⁸ Bila je smještena na istočnoj strani Kvaternikova trga, u Maksimirskoj cesti br. 2 i zapošljavala je četrdeset radnika početkom 20. stoljeća.¹⁵⁹ Temelje ove tvornice nalaze u vinogradima preživjelim od filoksere, koja je u osamdesetim godinama 19. stoljeća zahvatila i Hrvatsku, najprije južne, a potom i sjeverne dijelove, i to u neposrednoj okolini Zagreba, osobito oko Samobora. Poduzetnik Berger Volk je u okolini Samobora usred svojih vinograda osnovao manju pecaru iz koje se uskoro razvila moderna „PATRIA“ kao dioničko poduzeće u Zagrebu, koje uspijeva preživjeti ne samo Prvi već i Drugi svjetski rat.¹⁶⁰

„/.../ uspjelo je PATRIJI d.d. svoju tvornicu usavršiti ne samo u pogledu proizvodnje kvalitetnog konjaka već i u smislu modernih postrojenja. Nakon godine 1918. tvornica stalno zapošljava pedeset radnika, a u doba sezone i do devedeset radnika te radi na benzinski motor od 18 HP.“¹⁶¹

Do početka Drugog svjetskog rata tvornica je bila vlasništvo Dragutina Rosenbauma, a potom su je nakon njegove smrti preuzeli nasljednici supruga Ruža Rosenbaum i Emil Klepetar.¹⁶² U travnju 1941. godine tvornicu preuzima Državno ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu jer je bila židovsko vlasništvo, unatoč tome što su nakon dolaska ustaša na vlast vlasnici

---

¹⁵⁶Ibid. 22-23

¹⁵⁷Sabolić, 2002: 26

¹⁵⁸Strohal, 1933: 71

¹⁵⁹Sabolić, 2002: 26

¹⁶⁰Ibid. 26

¹⁶¹Ibid. 27

¹⁶²Ibid. 27

donijeli i potpisali odluku kojom su pozdravili stvaranje slobodne Nezavisne Države Hrvatske obvezavši se da će sve svoje sile uložiti kako bi „nova“ država u privrednom pogledu dobila zamah za bolju budućnost.¹⁶³

Državno ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu u svibnju 1942. godine tvornicu prodaje Petru Gavranoviću, oduzevši prije toga poduzeću nekretnine koje je dobio grad Zagreb.¹⁶⁴

*„Nakon Gavranovićeve smrti nasljednici, žena Iva, dva maloljetna sina Ante i Ivan te brat Mijo Gavranović, koji je i većinski vlasnik tvornice Pokorny, preuzimaju upravu nad poduzećem. Poduzeće je kod trgovačkog suda stalno registrirano pod istim nazivom PATRIA, a predmet poslovanja je proizvodnja jakih alkoholnih pića i voćnih sokova. Po završetku rata Gavranovići bježe iz Zagreba, a poduzeće je konfiscirano prijašnjim vlasnicima Rosenbaum – Klepetar.“*¹⁶⁵

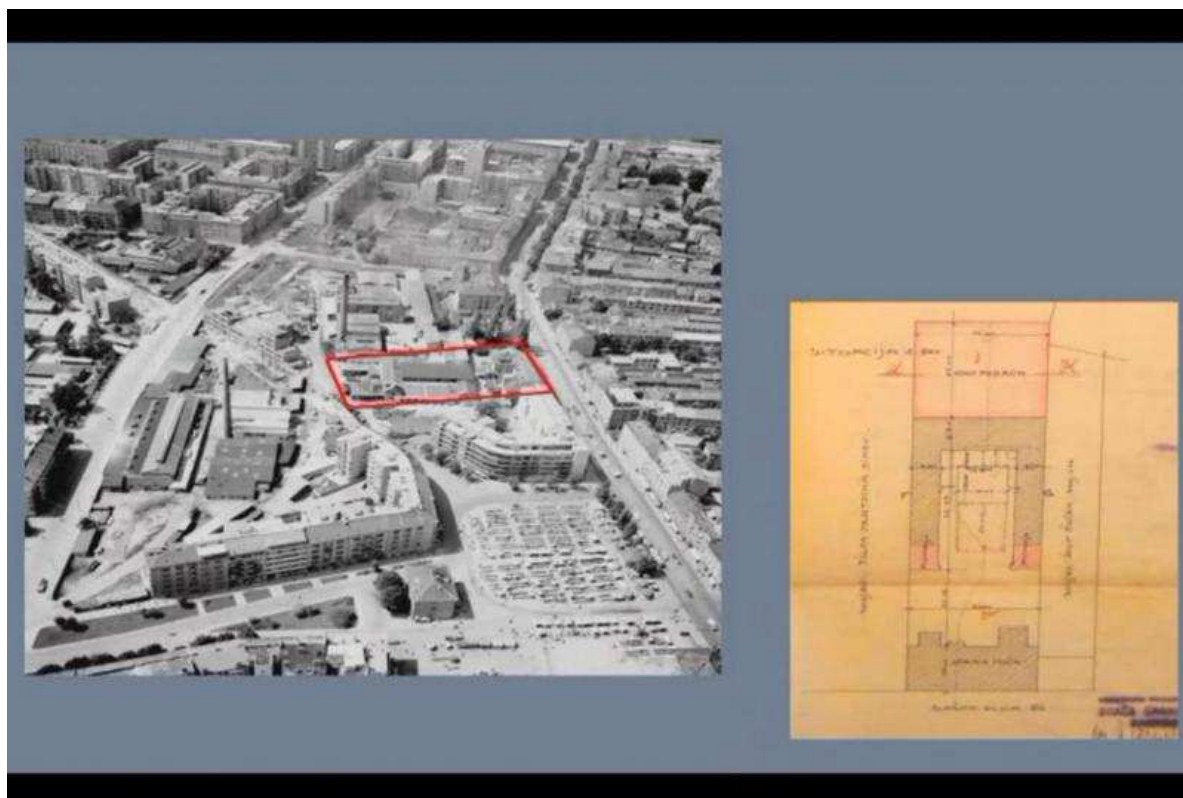
¹⁶³Ibid. 27

¹⁶⁴Ibid. 27

¹⁶⁵Ibid. 27

8.3. Arko

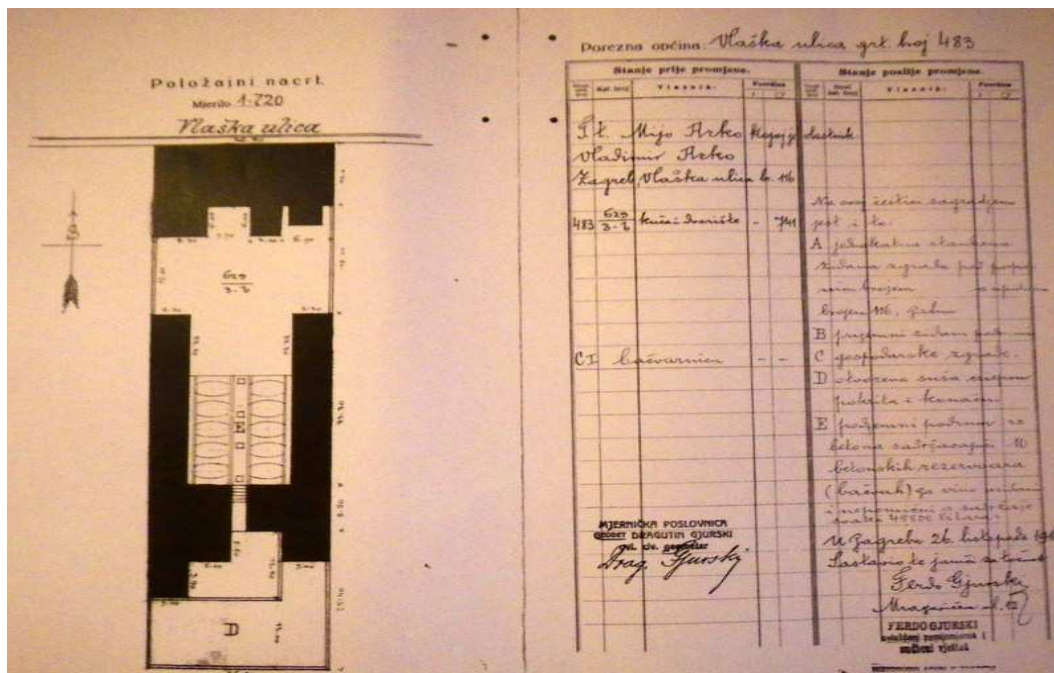
Zagrebački poduzetnik i veletrgovac vinom Mijo Arko 1867. godine osniva glasovitu tvornicu „Arko“. Njezinapostrojenjazauzimaju čitavblokzapadnood Kvaternikova trga. Za potrebe svoje trgovačke tvrtke 1911. godine kupuje jednokatnu zgradu u Vlaškoj 116, i useljava u stan na katu.¹⁶⁶

Sl. 29. Snimka bloka Badel s istoka i lokacija jednokatne zgrade; tlocrt jednokatne zgrade u Vlaškoj 116 koju Mijo Arko kupuje za potrebe svoje trgovačke tvrtke 1911. godine

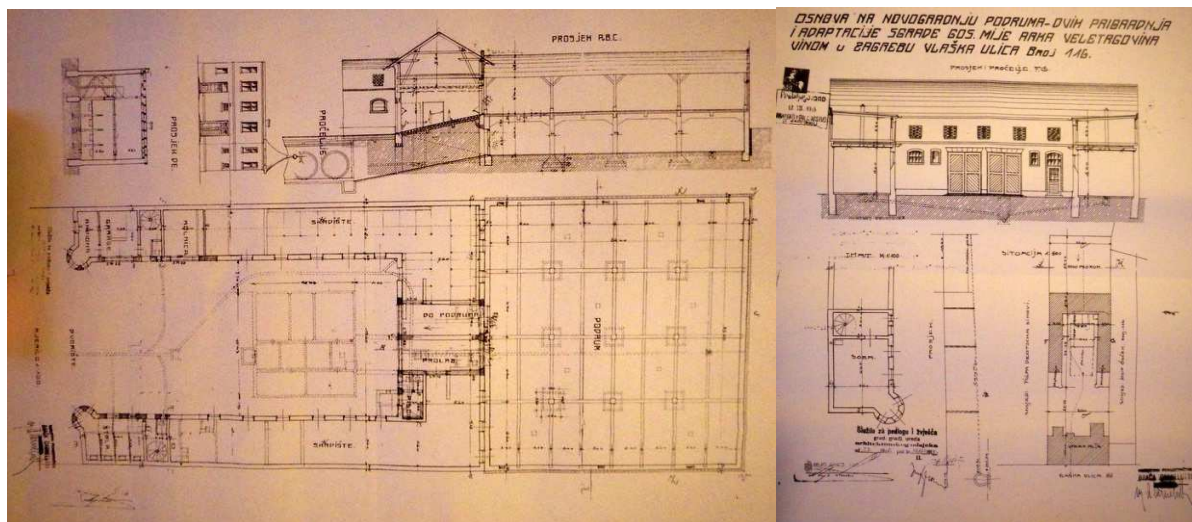
¹⁶⁶ Bagarić, 2011: 278

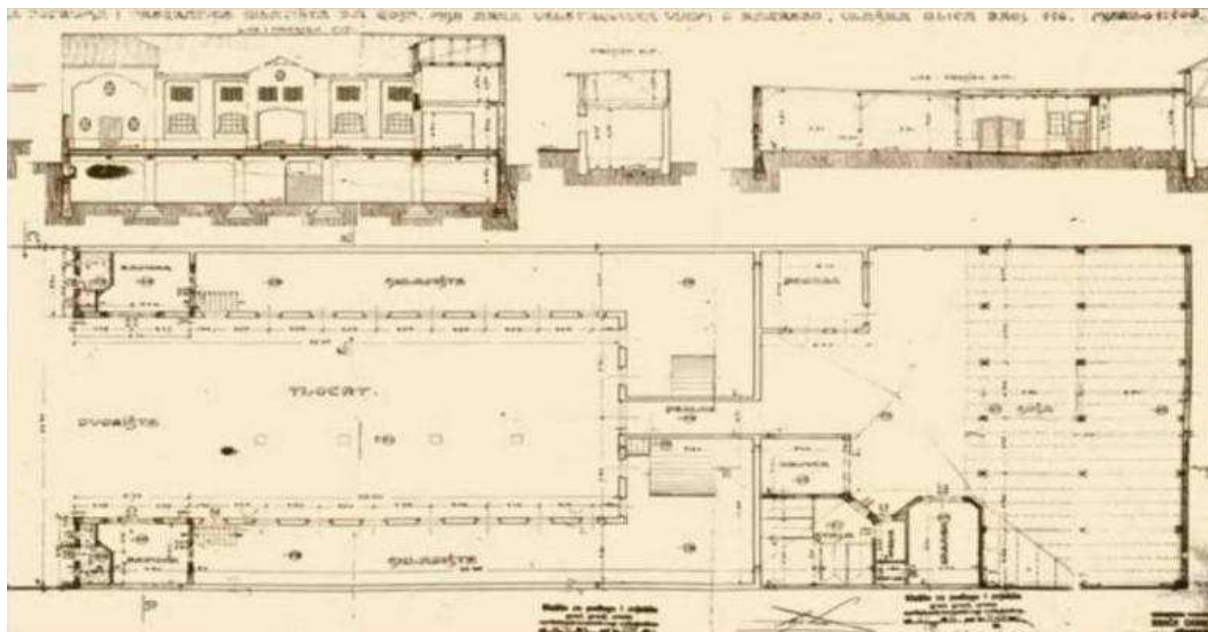
Sl. 30. Položajni nacrt, 1915., Vlaška 116, geodet Dragutin Gjurski

Uz postojeću zgradu 1915. godine nadograđuje vinski podrum, a godinu dana kasnije u prizemlje smješta uredske prostore te daje preurediti zgradu.¹⁶⁷

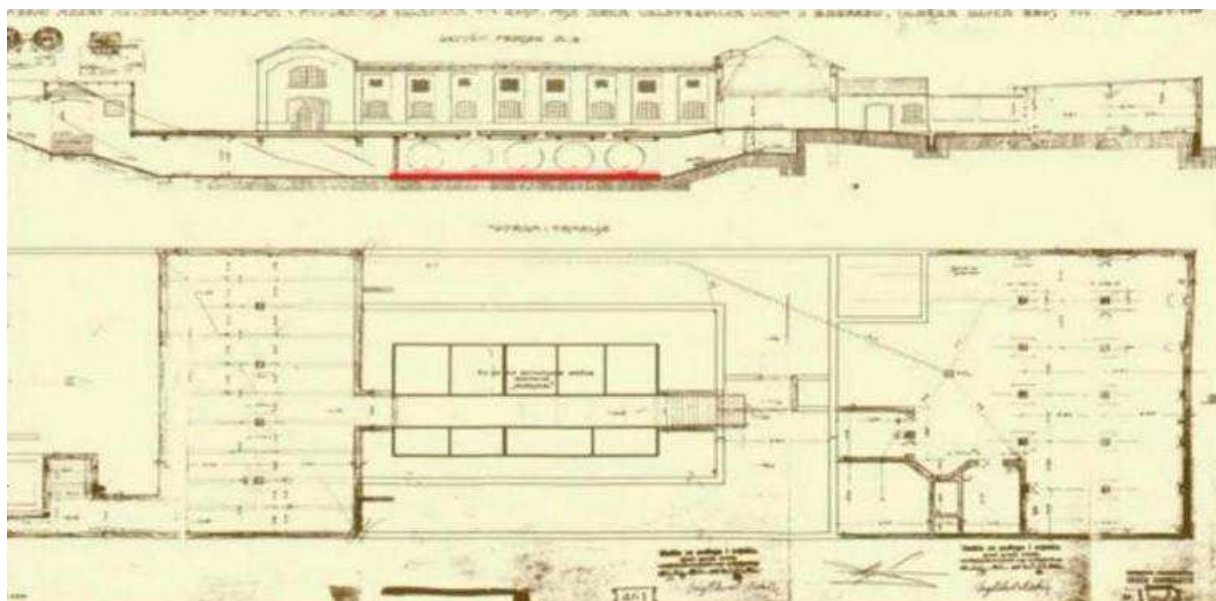

Sl. 31. i 32. Izvođač radova braća Carnelutti, 1915., Adaptacija zgrade Mije Arka, veletrgovina vinom u Zagrebu, Vlaška ulica 116

¹⁶⁷ Sabolić, 2002: 30

Sl. 33. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1916., Skladište tvornice Arko, Vlaška ulica 116

Sl. 34. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1916./1917., Vinski podrum (1916.) i tvornica konjaka (1917.), Vlaška ulica 116, crvenim je označeno podzemno skladište piva – armirano-betonske bačve sistema *Borsari*, u sredini tvorničkoga dvorišta

Kupovina jednokatnice u Vlaškoj 116 poklapa se s povratkom Vladimira Arka sa školovanja u inozemstvu. Blizu te lokacije tada se nalaze konkurentske tvrtke; u Vlaškoj ulici 67 djelovala je „Kraljevska povlaštena zagrebačka tvornica likera prije Franjo Pokorny“, utemeljena 1862. godine, a u Maksimirskoj 2 bila je „Patria d.d. industrija konjaka Zagreb“, osnovana 1893. godine.

Sl. 35. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Lokacije tvrtki Pokorny, Arko i Patria na istočnome kraju Donjega grada

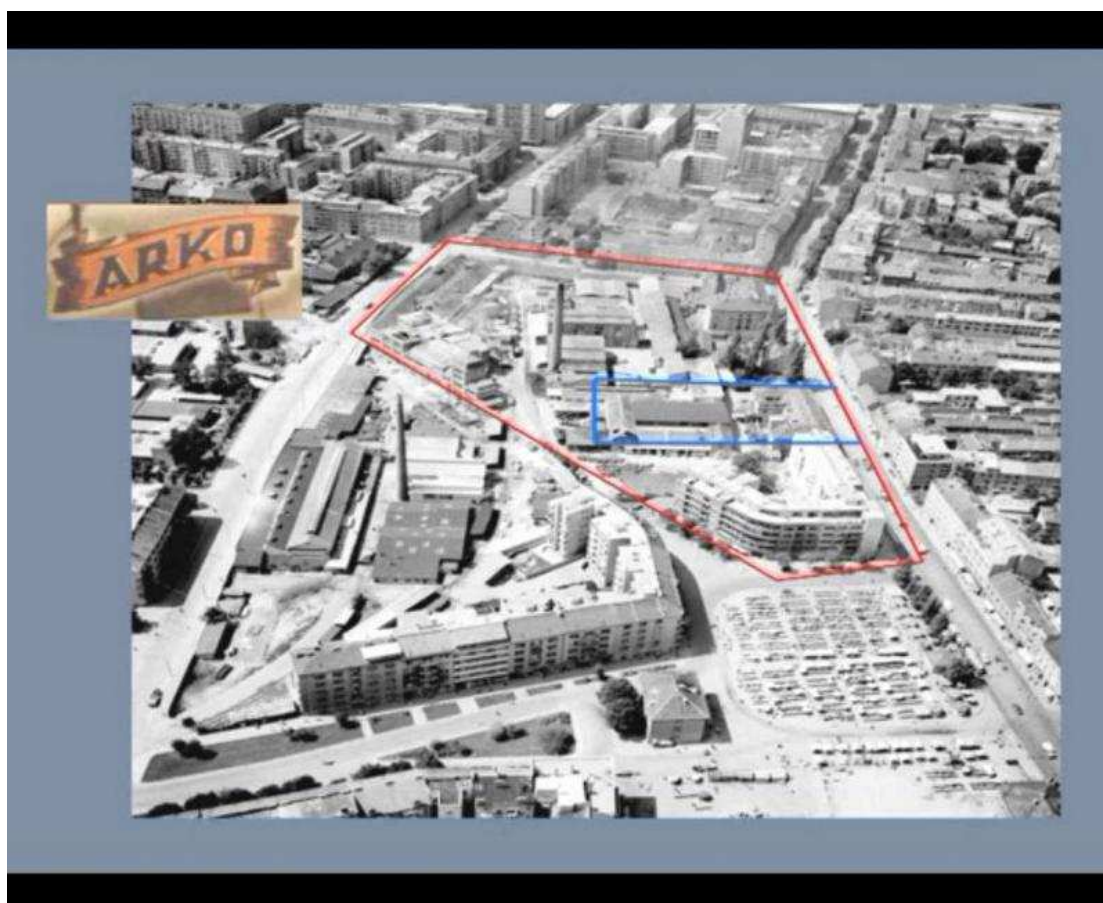
Poslovanje Miše Arka u cijelosti preuzima njegov sin Vladimir Arko 1910. godine.¹⁶⁸ On je, posjedujući moderno školovanje¹⁶⁹ i poslovno iskustvo, ubrzano proširio i modernizirao naslijeđeni posao.¹⁷⁰ Kroz nekoliko godina u Vlaškoj ulici 116 u Zagrebu uspio je sagraditi

¹⁶⁸ Arko, Vladimir, hrvatski industrijalac (Zagreb, 16. IX. 1888 – Zagreb, 16. VI. 1945). Utemeljitelj tvornica špirita, alkoholne destilacije, kvasca, likera, kemikalija i emajliranog posuđa u Zagrebu. Bio je među osnivačima Zagrebačke burze (1918), predsjednik reorganizirane Trgovačko-obrtničke komore (1923-1928), Zemaljskog saveza industrijalaca (1931) i prvi predsjednik Industrijske komore u Zagrebu (1939). Autor brošura i članaka o gospodarstvu u strukovnim glasilima.; URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3871>

¹⁶⁹ U Zagrebu završio realnu gimnaziju i trgovačku akademiju, Višu školu za pomologiju i enologiju pohađao u Klosterneuburgu, a Agrarnu školu u San Michele all'Adige.; URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3871>

¹⁷⁰ „./.../dosadaizgrađenapovršina – tvorničkezgradeiskladišta – iznosipreko 7000 četvornihmetara. Već po površini svojoj najveća je to tvornica u Zagrebu. Od prvotne tvornice žeste znatno se proširila, pa danas obuhvata tvornicu

najmoderniju tvornicu i rafineriju žeste, tvornicu pjenice (kvasca), tvornicu kemijskih proizvoda, vinsku i voćnu destilaciju, a kasnije također uz ove još i tvornicu bačava te tvornicu posuđa, kasnije „GORICA“. Tvornica alkoholnih pića osnovana je 1917. godine, a godinu dana kasnije tvornica špirita i tvornica kvasca.¹⁷¹ Vladimir Arko 1916. godine prijavljuje vlastito poduzeće – veletrgovinu „ovozemnim i inozemnim proizvodima“, koje već sljedeće godine postaje „Vladimir Arko, tvrtka za proizvodnju likera, konjaka, rakije, žeste, pjenušca, pjenice, bezalkoholnih pića i bačava.“¹⁷²

Sl. 36. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Snimka bloka Badel s istoka i lokacija jednokatne zgrade; Vladimir Arko za vrijeme Prvog svjetskog rata kupuje cijelu parcelu

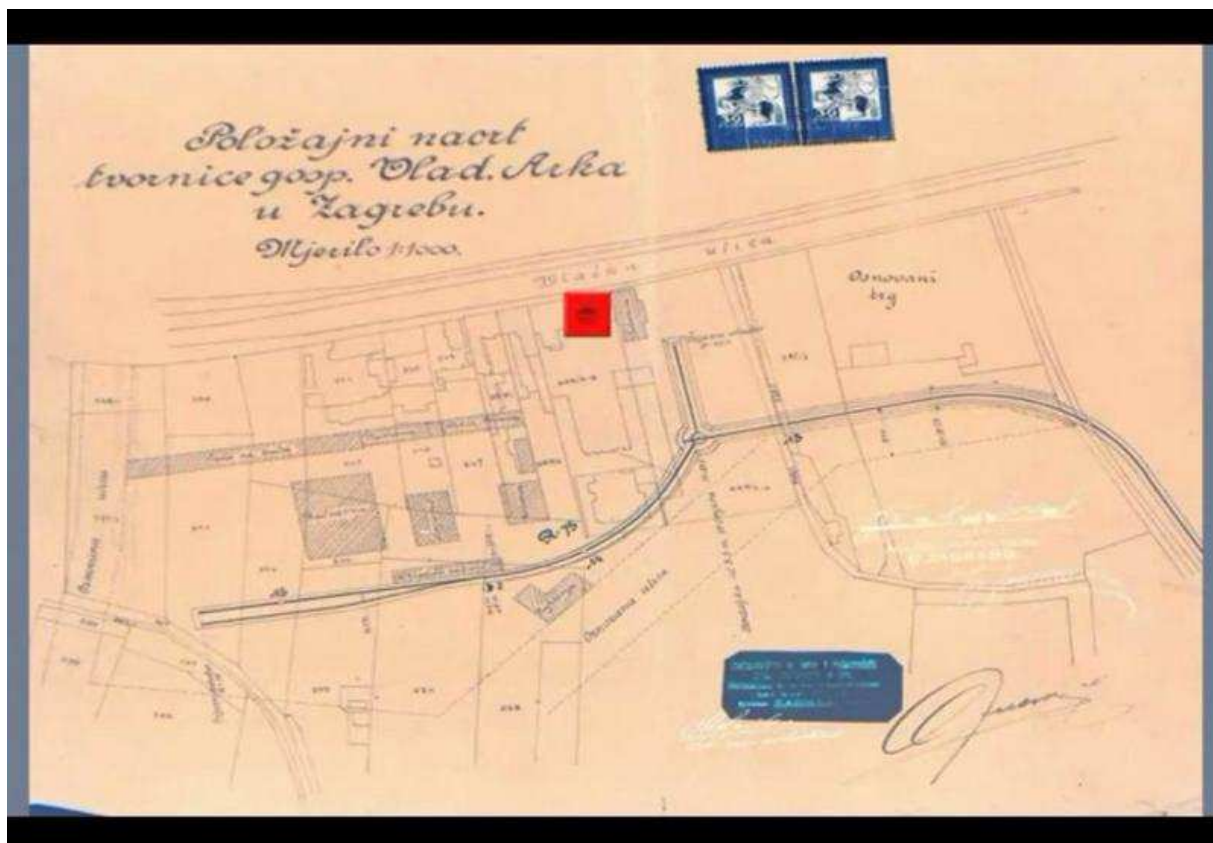
---

kvasca, likera i voćnih destilata, tvornicu etera i kemijskih proizvoda kao odijeljenje za izgaranje šlempe, od koje se pravi naročiti ugljen.“(Strohal, 1933: 69)

¹⁷¹ Sabolić, 2002: 35

¹⁷² Bagarić, 2011: 278

Prvi položajni nacrt njegova tvorničkoga kompleksa iz ljeta 1918. godine uvažio je raspored planiranih ulica i trga – buduće Šubićeve, do nje produžene Martićeve te produžene Kamaufove (Derenčinove) ulice i Međašnoga (Kvaternikova) trga.¹⁷³

Sl. 37. Ovl. civ. arh. Otto Prister, 1918., položajni nacrt tvornice Vladimira Arka u Zagrebu

Arkove tvornice likera, špirita, kvasca, etera i ambalaže nalazile su se na lokaciji omeđenoj sa sjevera Vlaškom ulicom, s istoka Kvaternikovim trgom i Heinzelovom ulicom, sa zapada Derenčinovom i s juga Martićevom ulicom¹⁷⁴.

8.4. Zagrebačka tvornica bačava

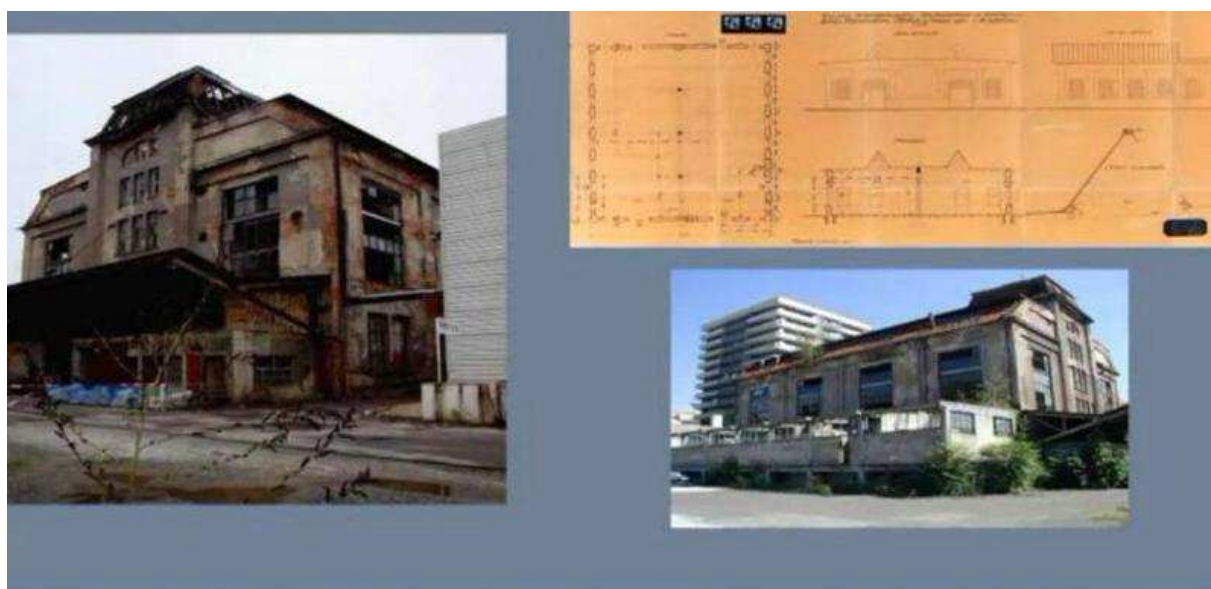
Bačvarnica, projektirana u srpnju 1918., izvedena je kao prizemnica s pravokutnom ljuskom od armiranoga betona i tri nosiva stupa po sredini. Svaki od tako formiranih „brodova“

¹⁷³ Bagarić, 2011: 279

¹⁷⁴ Sabolić, 2002: 35

imao je vlastiti ulaz, a osim kroz niz prozora urezanih u zidnu opnu svjetlo bi dolazilo i kroz dva nadsvjetla. Već godinu dana kasnije odlučeno je da će se nedovršena zgrada bačvarnice transformirati u tvornicu pjenice (kvasca). Projektiran je novi unutarnji prostorni raspored uvjetovan potrebama proizvodnje, a zgrada je dobila još tri etaže i metalnu krovnu rešetku. Masivnost velike tvorničke zgrade smještene u središtu kompleksa ublažena je oblikovanjem fasadnoga plašta s velikim staklenim površinama, urezanim u opnu zida.¹⁷⁵ Nad glavnim ulazom u tvornicu, na užoj strani projektirana je četverokutna struktura sa zasebnom krovnom kapom, koja korespondira sa sličnim volumenima na tvornici žeste i pecari. Posebnost je tvornice pjenice i u projektiranju dodatne rasvjete: na krovu se nalaze izduženi pravokutni prozori, a na užim su stranama urezani paladijevski prozori.¹⁷⁶

Sl. 38. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918-1919-1921., Tvornica bačava, kasnije tvornica pjenice (kvasca)

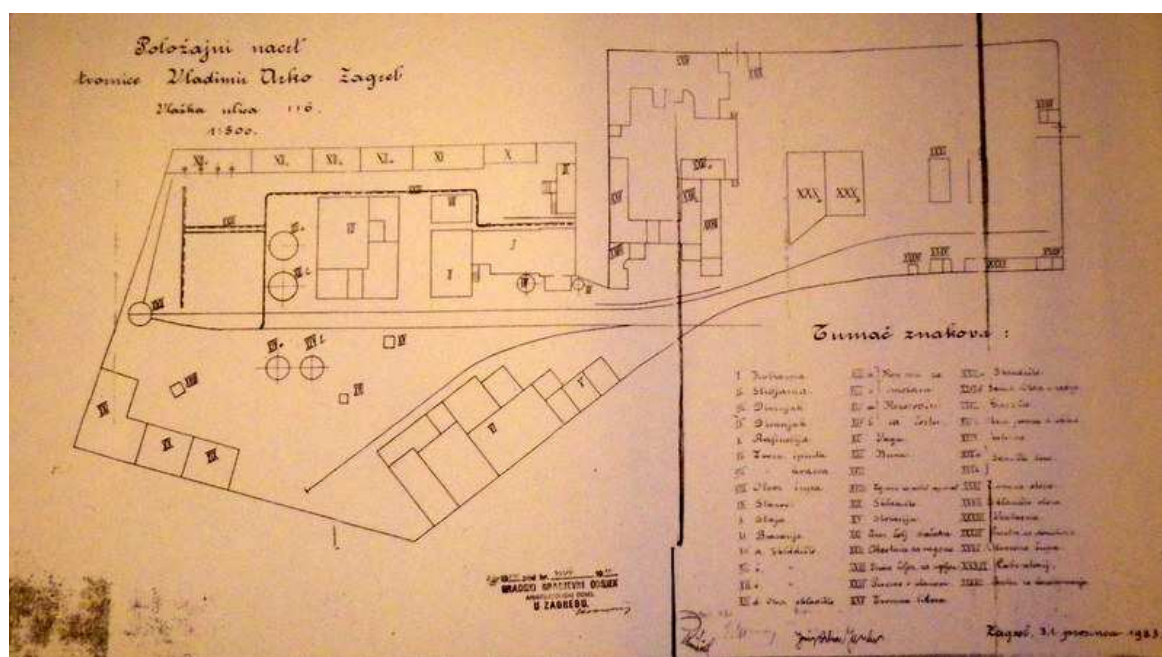
Prema Marini Bagarić (2011)¹⁷⁷, „ /.../ već tom prvom izmjenom niske bačvarnice u višekatu tvornicu pjenice narušen je osnovni Fischerov koncept tvorničkoga kompleksa s većom tvorničkom zgradom duž ruba parcele i manjim objektima u središtu, čiji raspored ostavlja

¹⁷⁵ Bagarić, 2011: 289

¹⁷⁶ Ibid. 289

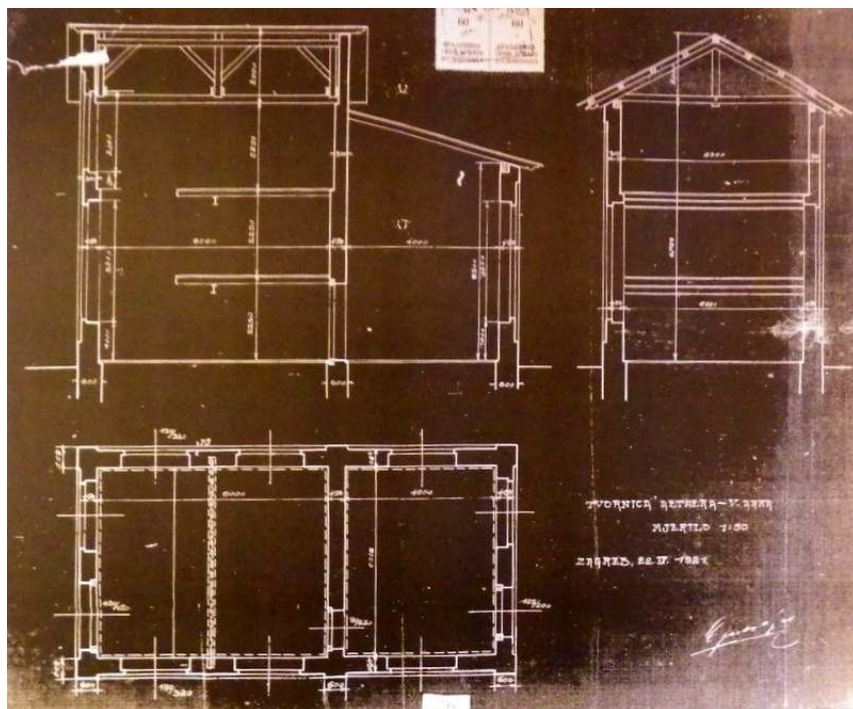
¹⁷⁷ Ibid. 290

dovoljno prostora u tvorničkom dvorištu.“ Konstrukcijski i oblikovno ponovljena rješenja velikih tvorničkih zgrada očita su u planiranim objektima kotlovnice i strojarnice. Uz ukupno četiri objekta što ih je Fischer 1918. projektirao podignut je i niz pomoćnih objekata – sušionica za bačve, skladište, radionica, staja i kolnica. S istočne strane u tvornički je kompleks ulazio industrijski kolosijek. Nezaustavljiv rast proizvodnje tvornice Arko zahtijevao je izgradnju novih tvorničkih pogona i pratećih objekata. Osim spominjanih tvornica željeznih i limenih bačava podignuta je i tvornica etera u južnom dijelu kompleksa s pripadajućim skladištem (ing. Oskar Jenko, 1920.-1923.), a u samom njegovom središtu izgrađen je novi poslovno-pogonski trakt s provozom.¹⁷⁸

Sl. 39. Arhitekt Oskar Jenko, 1923., Položajni nacrt tvornice Vladimir Arko, Vlaška 116, Zagreb

¹⁷⁸Ibid. 290

Sl. 40. Arhitekt Oskar Jenko, 1921., Nacrt tvornice etera

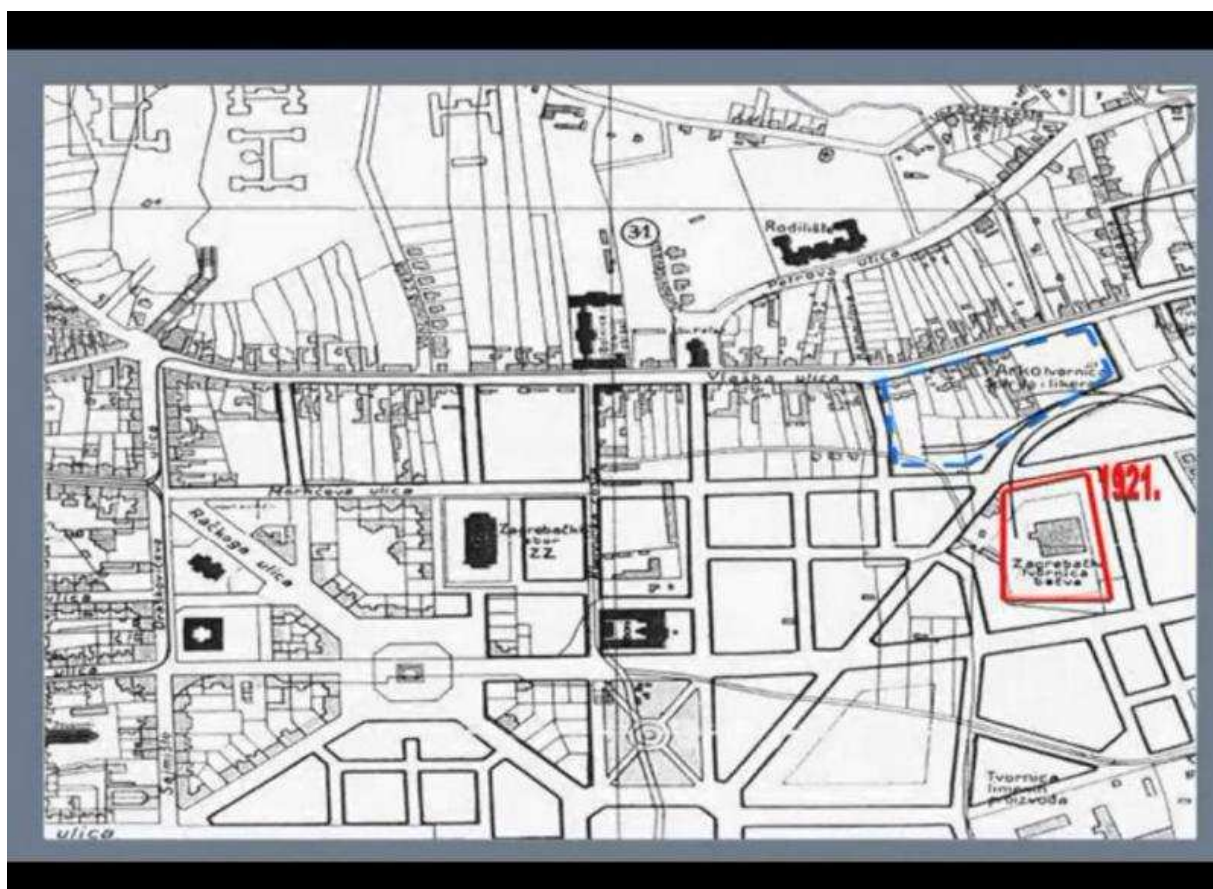
Vladimir Arko je 1921. godine utemeljio „Zagrebačku tvornicu bačava“ zajedno s poduzećima Slavex i D.d za eksploataciju drva, koja su ustupila svoje slavonske bačvarske tvornice. Marina Bagarić navodi da je iste godine s Ministarstvom šuma i rudnika Kraljevine SHS zaključio ugovor o istraživanju i eksploataciji mineralnih ulja, zemnih plinova i „ostalih vrsta bitumena“ u široj zagrebačkoj regiji, od 1932. proizvodio je i eter, acetate, ugljen od džibre i druge kemijske proizvode, a od 1933. bavio se i „miješanjem špirita s benzinom“.¹⁷⁹ Između 1919. i 1932. godine tvornica „Arko“ sagradila je poslovni krug tvornice na području Vlaške ulice 116 i moderne zgrade s postrojenjima te uskoro postala najjače poduzeće u zemlji, a proizvodila je špirit (žestu), kvasac, eter, konjak, šampanjac, rakiju i likere.¹⁸⁰ U doba velike ekonomske krize (1929-1931) i Arko je bio primoran obustaviti izvoz svojih proizvoda.¹⁸¹ Tvrtku je u rujnu 1937. godine transformirao u dioničko društvo, kojemu je bio većinski vlasnik.

¹⁷⁹ Bagarić, 2011: 278

¹⁸⁰ Sabolić, 2002: 30

¹⁸¹ Sabolić, 2002: 35

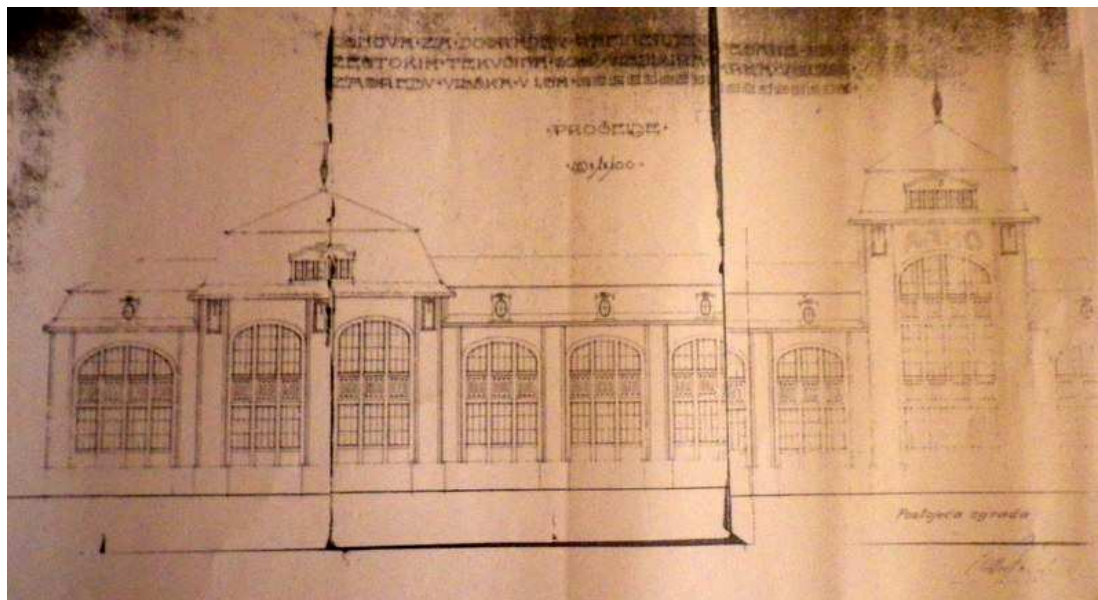
Sl. 41. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Položaj bloka Badel i Zagrebačke tvornice bačava osnovane 1921. godine

8.5. Rafinerija i pecara

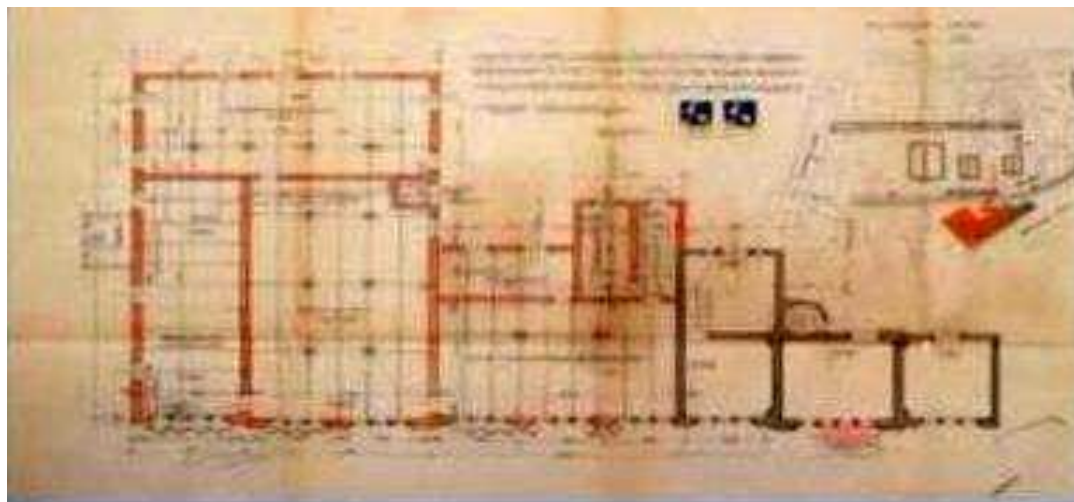
Za projektiranje cijeloga poslovno-stambeno-industrijskoga kompleksa angažirao je arhitekta Ignjata Fischera. Zgrada rafinerije s pecaromsmještena je dužom stranom uz novoplaniranu Šubićevu ulicu, ostavljajući tako više prostora u tvorničkom dvorištu. Rafinerija je objekt L-tlocrta, čiji ulični krak ima za jedan kat višu središnju strukturu i jednokatna krila.¹⁸² Prema Lj. Šepić, rafinerija svojim secesionističkim oblikovanjem potpuno odudara od

¹⁸² Bagarić, 2011: 286

prijašnjih, uvjetno rečeno, historicistički oblikovanih tvornica, a danas očišćena od secesionističkih detalja, na suvremeni način interpretira tvorničku funkciju.¹⁸³

Sl. 42. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, pročelje, 1918., Osnova za dogradnju rafinerije i pecare žestokih tekućina gosp. Vladimira Arka

Sl. 43. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, tlocrt, 1918., zgrada rafinerije i pecare žestokih tekućina gosp. Vladimira Arka

¹⁸³ Šepić, 2001: 63

Sl. 44. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918-1921., Rafinerija i destilerija, Šubićeva ulica, Zagreb

Ulazi u rafineriju nalaze se na dvornišnoj strani, kao i dodani volumen glavnoga stubišta i balkon, dok je ulici okrenuto reprezentativno pročelje s velikim natpisom imena tvrtke.¹⁸⁴ Arhitektonska vrijednost objekta u rješenju je fasadnoga plašta koji je maksimalno rastvoren prozorskim otvorima koji su povezani zajedničkim okvirima u visini etaža. Fischer je potencijalnu monotoniju velike tvorničke zgrade izbjegao vješt看 komponiranjem viših i nižih dijelova te viših i nižih ostakljenih površina.¹⁸⁵ Parapeti i teški mansardni krov s ukrašenim okvirima malih krovnih prozora još uvijek govore rječnikom secesijske epohe, a opći dojam mirne masivnosti približava projekt rafinerije nekim predratnim Fischerovim objektima. Da je riječ o modernoj tvornici, otkrivaju tek nestandardno velike ostakljene plohe. Prema Marini Bagarić (2011)¹⁸⁶, */.../ skorom dogradnjom pecare s jugoistočne strane rafinerije ulična je fronta obaju objekata postala sličnija pročeljima europskih tvornica: oblikovanje pročelja nižih krila ponovljeno je i na šest prozorskih osi dogradnje, uključujući i povišenu strukturu s vlastitim mansardnim krovom u kojoj je smješten prostor za vrenje.* Tako je formiran niz staklenih ploha razdvojenih lezenama na mjestima stvarnih nosača cijele konstrukcije.

¹⁸⁴ Bagarić, 2011: 286

¹⁸⁵ Ibid. 288

¹⁸⁶ Ibid. 288

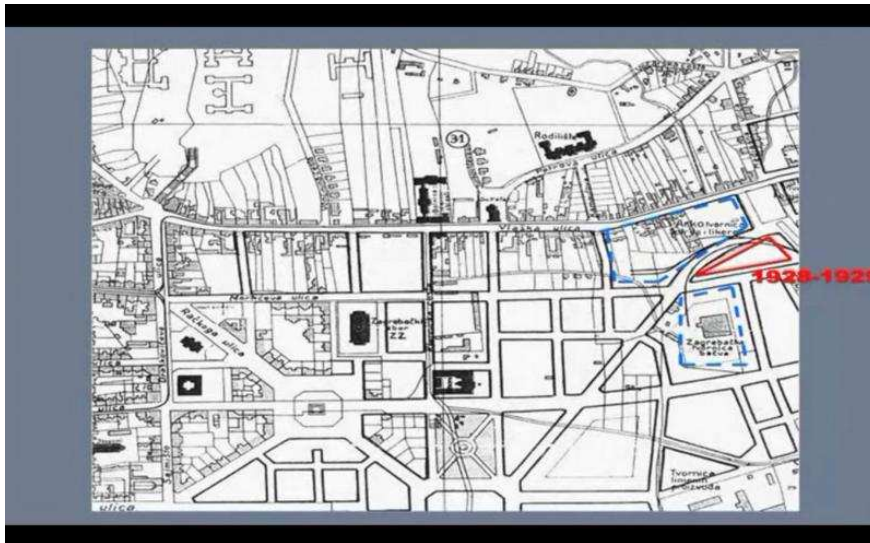
Sl. 45. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Zgrade rafinerije i pecare žeste, kasnije dio tvornice Gorica, Šubičeva ulica, današnje stanje

Sl. 46. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Zgrade rafinerije i pecare žeste, kasnije dio tvornice Gorica, Šubičeva ulica, današnje stanje

8.6. Arko Email

Ukupna površina tvorničke lokacije¹⁸⁷ iznosila je 14,544 čhv.¹⁸⁸ Dio lokacije uz Martićevu ulicu služio je i kao radionica metalnih bačava i konjušnica, a drugi dio je bio prazan. Arko je na tom praznom dijelu dao podignuti tvornicu posuđa čija se gradnja odvijala u etapama. 1928. godine su se prostori radionice metalnih bačava i konjušnice adaptirali za potrebe radionice za proizvodnju pocinčanog, kalajisanog i brušenog posuđa te za obradu lima u tzv. crnu robu namijenjenu izradi posuđa. Navodi se da je ovaj dio tvornice proradio već potkraj 1928. godine i da je tvornica osnovana i registrirana pod nazivom „ARKO EMAIL, TVORNICA EMAJLIRANOG, POCINČANOG, BRUŠENOG I SIROVOG POSUĐA, Zagreb, Martićeva 85“, te da je nekoliko godina kasnije pretvorena u dioničko društvo.¹⁸⁹ Tek potkraj 1929. godine dovršena je gradnja zgrade emajlirnice i talionice u slobodnom prostoru istočnog dijela lokacije, a u proizvodnju su pogoni pušteni godinu dana kasnije. Novi pogoni tvornice pocaklene robe „Arko-Email d.d.“ izgrađeni su 1931. s druge strane Šubićeve ulice i s tvornicom „Arko“ spojeni podzemnim prolazom.¹⁹⁰

Sl. 47. Položaj bloka Badel, Zagrebačke tvornice bačava i tvornice „Arko Email“ u Martićevoj ulici 85, izgrađene 1928-1929. godine

¹⁸⁷ Sabolić, 2002: 36

¹⁸⁸ 1 četvorni hvat (čhv) = 3,5966 kvadratnih metara (m²) = 0,57 hektara

¹⁸⁹ Sabolić, 2002: 36

¹⁹⁰ Bagarić, 2011: 279

8.7. Ostali radovi Ignjata Fischera

Fischer je projektirao i dogradnju s istočne strane jednokatnice u Vlaškoj ulici, u kojoj su se nalazili uredi Arkove tvrtke i njegov privatni stan. Na katu dogradnje bile su tri sobe i garderoba, a na istočnoj strani, nad ulazom u poslovnicu projektiran je balkon čiji su elegantni jonski stupovi nosili gređe i trokutni zabat.¹⁹¹ Iako je pretvaranje gradske jednokatnice u udobnu rezidenciju bilo u prvom planu, nije se zaobišlo ni detaljno uređenje okoliša. Istočno od nove dogradnje, uz Vlašku ulicu i dužinom međe s novoplaniranim trgom, projektiran je park s vijugavim šetnicama, od prolaznika i industrijskoga kompleksa odvojen visokom zidanom ogradom, koju je Fischer ukrasio dodacima od kovanoga željeza i zabatima.¹⁹²

U oba navrata poslije dogradnji 1918. i 1926. novo uređenje stambenoga prostora obitelji Arko bilo je u cijelosti prepušteno Ignjatu Fischeru. Glavno stubište – gazišta plitkih stuba, ograde i zidne oplata – izvedeno je od tamnoga drva, a kao „nosači“ konstrukcije korištene su jednako obložene grede, koje korespondiraju s ukrasnim drvenim gredama na stropu.¹⁹³ Difuzno svjetlo stubištu osigurava visoki prozor s Marinkovićevim vitrajem. Gotovo svi hodnici obloženi su također tamnim drvenim zidnim oplatama, a jednake su boje i sva vrata.¹⁹⁴ Zidovima Arkovih salona dominiraju tapete francuske proizvodnje i oplata od tamnoga drva. Namještaj je oblikovan u duhu baroka i rokoka, a svaki je prostor osvijetljen kristalnim lusterima i nizom manjih zidnih svjetiljki i svijećnjaka. Arkov ured u zapadnoj dogradnji te blagovaonica/svečana dvorana na prvom katu istočne dogradnje imaju masivne, ali vrlo dojmljive drvene kazetirane stropove, koji su u istom tonu kao i ostali drveni dijelovi unutarnje opreme.¹⁹⁵

Fischerov projekt iz lipnja 1926. za nove urede, radionice i skladišta u novogradnji u Vlaškoj ulici 110-112-114 nije realiziran, ali svjedoči o Fischerovom postupnom napuštanja neohistoricističkoga vokabulara 1920-ih godina i priklanjanja glatkim ploham moderne arhitekture. Prema Marini Bagarić (2011)¹⁹⁶ „/.../ polifunkcionalni objekt u Vlaškoj ulici svojim fasadnim plaštem slijedi osnovnu shemu ranije izgrađenih Fischerovih objekata u kompleksu tvornice Arko: između velikih prozorskih otvora su pilastri, nad provozom koji odgovara glavnom

---

¹⁹¹Ibid. 280

¹⁹²Ibid. 280

¹⁹³Ibid. 282

¹⁹⁴Ibid. 282

¹⁹⁵Ibid. 282

¹⁹⁶Ibid. 290

ulazu je jednostavna atika.“ Prisutne su značajke behrensovskog „industrijskog klasicizma“. Ipak, odnos punog zida i ostakljenih ploha izmijenjen je u korist stakla, a umjesto teških mansardnih krovova projektiran je ravni krov s nadsvjetlima.

Ova bi zgrada, da je izvedena, predstavljala zanimljiv kontrast susjednoj raskošnoj neohistoricističkoj Arkovoj rezidenciji. Objekt se s istočne strane trebao povezati s tvornicom likera. U velikim je halama planiran smještaj otpremništva tvornice likera i skladište za boce u prizemlju istočnoga krila, a sa zapadne strane provoza u prizemlju je trebalo izvesti proširenje tvorničkih radionica.¹⁹⁷

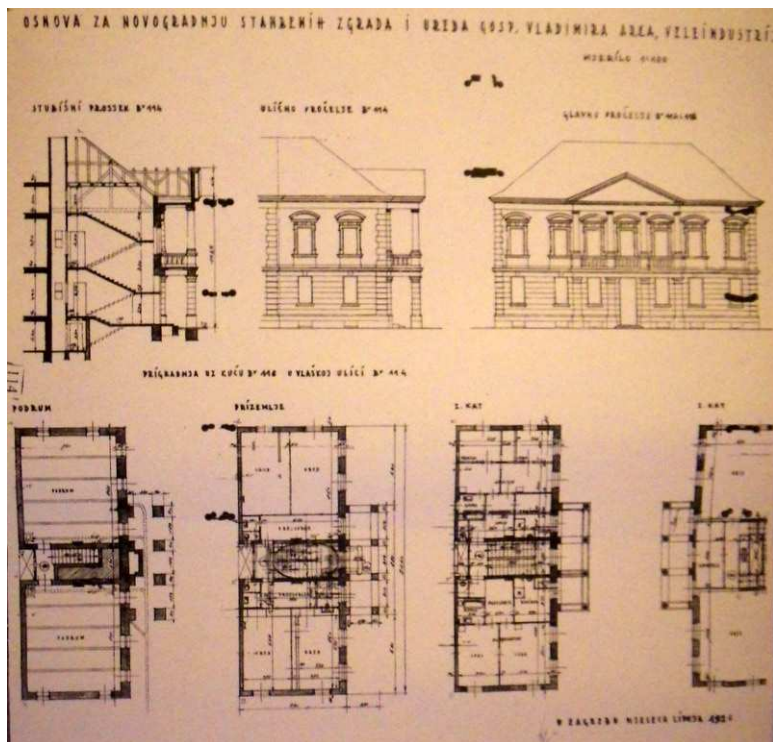
Na položajnom nacrtu nastalom povodom poslijeratne konfiskacije dokumentirana je potpuna zagušenost zemljišta Arkove tvornice. Marina Bagarić (2011)¹⁹⁸ navodi kako su „ /.../ *kaotičan karakter sklopa tvorničkih objekata i njihova sasvim neujednačena arhitektonska kvaliteta ostali temeljne karakteristike tvornice sve do potpunoga prestanka proizvodnje.*“ Ipak, zgrade koje je projektirao Ignjat Fischer ostale su jednako dojmljive unutar danas devastiranoga kompleksa.

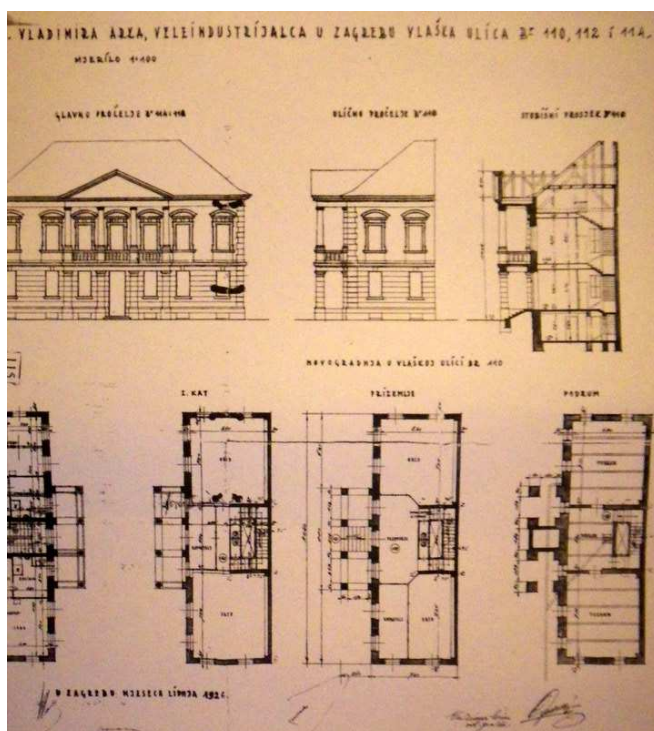
¹⁹⁷Ibid. 291

¹⁹⁸Ibid. 291

Sl. 48 i 49. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1926., Osnova za novogradnju stambenih zgrada i ureda Vladimira Arka, Vlaška 110,112 i 114, Zagreb

Vladimir Arko 1926. godine daje nadograditi istočno i zapadno krilo zgrade, a 1932. godine preurediti zgradu u kojoj živi do 1938. godine.¹⁹⁹ Tada je na zapadnoj strani kuće izvedena dogradnja u kojoj je uz ulaz smješteno predvorje u obliku izduženoga ovala. Elegantan ovalni predprostor ima i glavno stubište kuće. Ostali zahvati u interijeru ticali su se novoga rasporeda vertikalnih komunikacija: vlastita stubišta sada imaju i nova i stara dogradnja, koja je cijela namijenjena poslovnicima i uredu ravnatelja.²⁰⁰ Vladimir Arko 1938. godine seli u novoizgrađenu kuću u Basaričekovoj ulici 24 na Gornjem gradu, koju je projektirao arhitekt Alfred Albini, a zgrada u Vlaškoj 116 najvećim dijelom postaje uredski prostor tvrtke „ARKO EMAIL“.

---

¹⁹⁹ Sabolić, 2002: 35

²⁰⁰ Bagarić, 2011: 280

8.8. Marijan Badel

Ni Arko nije bio pošteđen u gospodarskoj krizi 30-ih godina 20. stoljeća.²⁰¹ Doveda ga je na rub privrednog sloma; Arko nije mogao udovoljiti obvezama prema svojim vjerovnicima te je zbog toga 1936. godine došlo do promjene vlasništva nad tvornicom posuđa. Novi vlasnici „Opće bankarsko d.d.“ ustrojavaju svoju upravu i daju tvornici novo ime – „GORICA d.d., Zagreb“. „Opće bankarsko d.d.“ već potkraj 1939. godine prodaje tvornicu grupi domaćih građana u čijem vlasništvu ostaje sve do 20. studenoga 1945. godine kada je presudom Okružnog narodnog suda u Zagrebu konfiscirana u korist države zbog „suradnje s okupatorskim vlastima“.²⁰²

U sljedećem dijelu rada navest ću još nekoliko spajanja tvrtki. Sabolić²⁰³ ističe da je dioničarsko društvo „A. A. BAKER & CO“ u Zagrebu osnovano 1928. godine. Njega osniva ing. Vico Liebmann iz Trsta, predstavnik „t.t. BAKER & CO, London“ i vlasnik „t.t. BAKER & CO, Trst“. Spomenuta poduzeća u Londonu i Trstu zastupa Alfred Dragoner koji je i ravnatelj novoosnovanog zagrebačkog poduzeća. Nakon Drugog svjetskog rata poduzeće je stavljeno pod sekvestar Odjela za narodnu imovinu te je 7. travnja 1947. godine odlukom Okružnog suda za grad Zagreb nacionalizirano i spojeno s Državnim privrednim poduzećem „PATRIA“, tvornicom konjaka i finih likera.

U travnju 1947. godine Narodna skupština donijela je Zakon o prvom petogodišnjem planu razvitka privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije za razdoblje od 1947. do 1951. nakon čega je predloženo spajanje društvenog privrednog poduzeća „PATRIA“ s nacionaliziranim poduzećima „POKORNY i BAKER u ZAGREBAČKU TVORNICU LIKERA“ sa sjedištem u Vlaškoj 67.²⁰⁴ Predmet poslovanja novosnovanog poduzeća ostaje isti: destilerija i proizvodnja žestokih pića, proizvodnja ekstrakta, aroma, esencija, prerada voćnih sokova, prerada vina, proizvodnja bezalkoholnih pića, veleprodaja rakije i žestokih pića te boja za živežne namirnice.²⁰⁵

Ministarstvo industrije i rudarstva odlučilo se za još jedno spajanje: od „ZAGREBAČKE TVORNICE LIKERA i PLEMENIKE“ nastalo je novo poduzeće – „TVORNICA LIKERA I

---

²⁰¹ Sabolić, 2002: 36

²⁰² Ibid. 36

²⁰³ Ibid. 39

²⁰⁴ Ibid. 43

²⁰⁵ Ibid. 44

VINARSTVO, Zagreb“. Spajanje je provedeno u tri etape.²⁰⁶ Potkraj 1947. godine je postavljeno zajedničko rukovodstvo, zatim su 1. siječnja 1948. godine poduzeća spojena administrativno i operativno, a u trećoj fazi preseljena su postrojenja.²⁰⁷

Sve tvornice likera koncentrirane su u Vlačkoj 116, a tvornica za proizvodnju kvasca preseljena je 1946. godine u Sisak, u „Industriju vrenja SLOBODA“. Prema Saboliću²⁰⁸, 1949. godine je pogon za proizvodnju sirovog alkohola demontiran i preseljen u Savski Marof, u tvornicu kvasca i špirita „ŽUMBERAK“, a u zgradi u kojoj je bila tvornica kvasca je u proljeće 1950. godine montirana i puštena u pogon nova tvornica jakih alkoholnih pića.

Trebali su se stvoriti još bolji uvjeti za razvoj pa je predloženo novo spajanje i to s „INDUSTRIJOM VRENJA MARIJAN BADEL“ iz Sesveta.²⁰⁹ 2. rujna 1950. godine osnovano je novo državno privredno poduzeće „MARIJAN BADEL TVORNICA LIKERA i RAFINERIJA“, a kao pomoćni pogon pripojeno mu je poduzeće „INDUSTRIJA VRENJA SESVETE“. Poduzeće je podijeljeno na pet odjela: pogonsko-proizvodni, planski, komercijalni, odjel računovodstva i opći odjel. Za direktora poduzeća imenovan je Mile Lovinčić. Ovim ujedinjenjem nestaju postrojenja tvornica „Patria“ i „Pokorny“, a zajednički smještaji jedinstvenom upraviteljskom pogonskim postrojenjem analize i senzorima nekadašnjeg Arkovog kompleksa. Tvornički objekti koje nalazimo još i danas bivša upravna zgrada tvrtke „Patria“ u Maksimirskoj 2 i upravna zgrada nekadašnjeg „Arka“, danas uprava tvrtke „Badel 1862“²¹⁰, još uvijek na istoj adresi, tenjegovi relativno sačuvani pogonski objekti, koji imaju status kulturnog spomenika i industrijske arhitekture, ali sustavno propadaju.

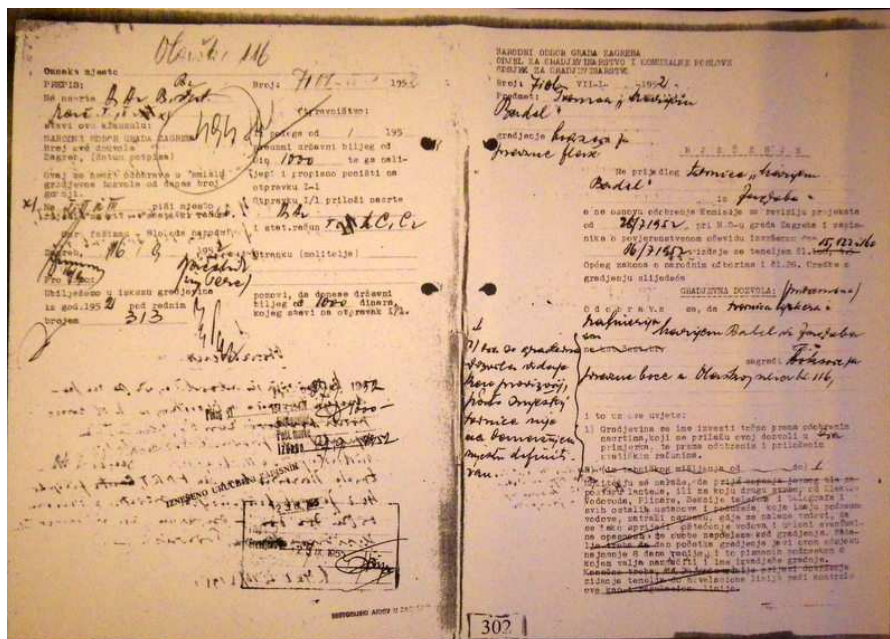
²⁰⁶ Sabolić, 2002: 45

²⁰⁷ U vrijeme spajanja u „ZAGREBAČKOJ TVORNICI LIKERA“ bilo je zaposleno 114, a u „PLEMENIKI“ 250 radnika

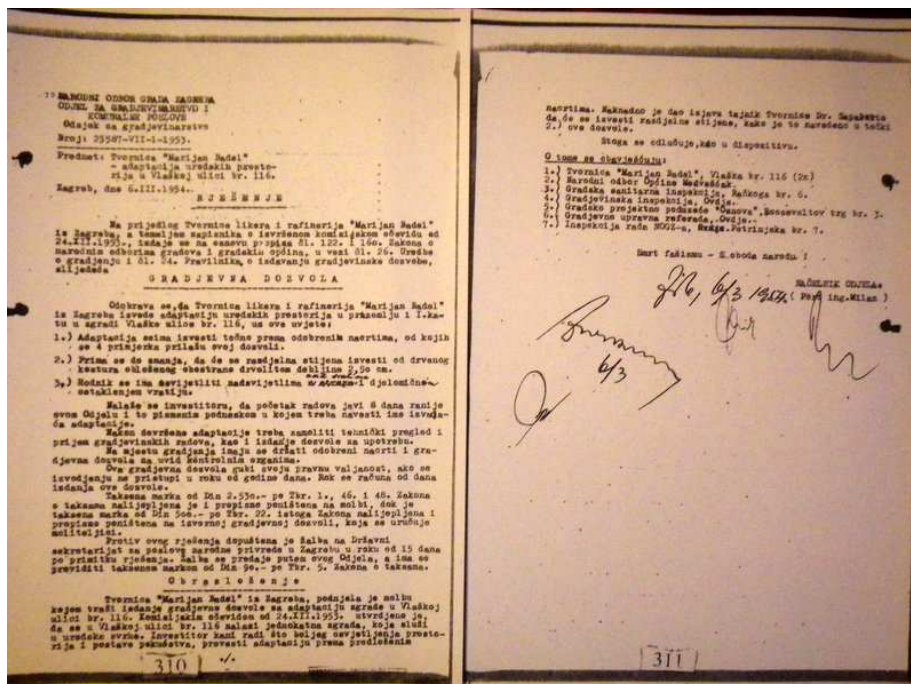
²⁰⁸ Sabolić, 2002: 45

²⁰⁹ Ibid. 45

²¹⁰ Badel 1862 d.d., poduzeće za proizvodnju i promet alkoholnih pića sa sjedištem u Zagrebu. Nastavlja tradiciju tvornice alkoholnih pića „Sabljić & Mihić“ (osnovana 1862), „Pokorny“, „Patria“ i „Arko“ te poduzeća „Marijan Badel“ i „Badel-Vinoprodukt“. Od 1991. tvrtka posluje kao dioničko društvo pod sadašnjim nazivom. Ima 500 zaposlenih (2013) (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5157>)

Sl. 50. Narodni odbor grada Zagreba, 1952., Milan Perc, Građevinska dozvola

Sl. 51. Narodni odbor grada Zagreba, 1954., Milan Perc, Građevinska dozvola

Navest ću još neka od spajanja poduzeća prema Saboliću:

Poduzeću „MARIJAN BADEL“ je 1957. godine pripojena zagrebačka „TVORNICA OCTA“ iz Martićeve 21, osnovana 1885. godine²¹¹, a 1963. godine „ZAGREPČANKA“. Zgrada u Šubićevoj ulici iznajmljuje se od 1959. godine tvornici „GORICA“.²¹² 1964. godine došlo je do integracije s bivšom prehrambenom industrijom „FAŽANA“ iz istoimenog mjesta u pulskoj općini.²¹³ U travnju 1965. godine, „BADELU“ je pripojeno poduzeće „L. R. C.“²¹⁴ U proljeće 1966. godine, „BADELU“ je pripojeno poduzeće „DALMACIJA – LIKER“, nastalo spajanjem dvaju splitskih poduzeća: Tvornice likera i destilerije „DALMACIJA“ i poduzeća „SODA VODA“.²¹⁵ Na početku 1967. godine, uslijedila je integracija s poduzećem „VINOPLD, VINARIJOM ŠIBENIK“.²¹⁶ „MARIJAN BADEL“ je od „AGROKOMBINATA“ za 300 milijuna dinara 1. kolovoza 1967. godine kupio pogon za proizvodnju mineralne vode *Jamnička kiselica*, zemljište i sve građevinske objekte.²¹⁷ Početkom 1968. godine, u sustav „MARIJANA BADELA“ integrirana je „BOSANKA“ iz Banja Luke²¹⁸ 1. travnja 1968. godine, integriralo se poduzeće „DALMACIJAVINO“ iz Splita.²¹⁹ Početkom travnja 1968. godine, integrirao se i „DUBROVAČKI PODRUM“²²⁰, a u lipnju 1969. godine, „MARIJAN BADEL“ u svoj sustav prima i „KONZUMAL“ iz Bihaća²²¹

Sabolić²²² navodi da je u svibnju 1971. godine u proizvodnju puštena prva etapa nove tvornice bezalkoholnih pića na Borongaju. U očekivanju izgradnje tvornice i preseljenje na Borongaj, 1974. godine su u Vlačkoj instalirane nove automatske linije za proizvodnju jakih alkoholnih pića i nova linija za punjenje litarnih boca. Iste godine se poduzeće integrira s „VINOPRODUKTOM“ u novo poduzeće „BADEL-VINOPRODUKT“ čija su djelatnost

---

²¹¹ Sabolić, 2002: 49

²¹² Ibid. 53

²¹³ Ibid. 60

²¹⁴ Ibid. 61

²¹⁵ Ibid. 61

²¹⁶ Ibid. 64

²¹⁷ Ibid. 64

²¹⁸ Ibid. 69

²¹⁹ Ibid. 69

²²⁰ Ibid. 72

²²¹ Ibid. 72

²²² Ibid. 73

proizvodnja alkoholnih i bezalkoholnih pića, a početkom 1980-ih godina „BADEL“ postaje jednim od najvećih proizvođača vina u bivšoj Jugoslaviji.²²³

9. Kvaternikov trg i Blok Badel

Uzočuvane građevine prve i druge razvojne faze tvornice „Arko“ unutar građevinske strukture tvornice „Badel“ nalaze se izvorne jezgre postrojenja. Na temelju kulturno - povijesne, prostorne, arhitektonske i inženjersko-tehničke vrijednosti, vrlo su značajna ostvarenja unutar industrijskog sklopa koja, unatoč rijetkim pokušajima, ostaju zanemarena i prepuštena propadanju. Prvo takvo je rezidencijalno tvorničko poslovnica u Vlačkoj 116 (danas upravna zgrada tvornice Badel) koja u cijelosti dokumentira slojevitost prenamjena i dogradnji prostorne strukture. Drugo ostvarenje je proizvodna zgrada tvornice penice koja dokumentira industrijski standard po hecjelovitim konstrukcijsko-oblikovnim konceptom. Ima spregnutu armiranobetonsku nosivu strukturu, metalnu krovnu rešetku te kompoziciju pročelja neopne. Treće ostvarenje su zgrade rafinerije i pecare žeste koje su kasnije i tvornice „Gorica“ na glasu Martićeve i Šubićeve ulice koje imaju kompoziciju pročelja neopne, reklamnu akrovu i karakterističnu vizuru, na kraju, poslovno-pogonski trakti i predpogonskih zgrada uz zgradu skladišta iz 1926. godine.

Reurbanizacija područja predstavlja glavni problem urbanističkog razvoja Zagreba. Uključivanje u život grada, preoblikovanje i uređenje tog velikog područja, glavni je uvjet formiranja metropolskog središta Zagreba.²²⁴

9.1. Urbanističko-arhitektonska rješenja centra Kvaternikov trg u Zagrebu arhitekta Zorana Hebara iz 1980. i 1988. godine

Kvaternikov trg²²⁵ jedino je središte istočnog dijela Zagreba potvrđene trgovačke, prometne i socijalne funkcije.²²⁶ Formirao se sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća, potaknut dovršetkom velikog kompleksa tvornice „Arko“ s uvođenjem tramvaja u Heinzelovu

²²³ <http://zse.hr/userdocs/images/prospekti/BD62-prospekt.pdf> (6.3.2016.)

²²⁴ Knežević, 2011: 227

²²⁵ Tadašnji naziv „Međašni trg“

²²⁶ Knežević, 2011: 236

ulicu.²²⁷ Urbanističko-arhitektonsko rješenje centra Kvaternikov trg u Zagrebu arhitekta Zorana Hebara iz 1980. godine prikazuje ponajprije težnju uspostavljanju cjelovitosti grada. Njegov temeljni stav je „/.../ *da se plan sekundarnog centra ne zasniva na shemi 'prostorne organizacije grada', već na postojećem stanju i njegovu nadograđivanju (u kvalitativnom i kvantitativnom smislu), prilagođen potrebama, mogućnostima i lokalnim prilikama.*“.²²⁸ Hebar pokušava stvoriti uvjete za dobivanje nove urbanističko-arhitektonske kvalitete tako što nastoji razmjestiti sadržaje i objekte u prostoru trga i oko njega tako da poravna poznate konflikte, a ne izazove nove.²²⁹ Umjesto jednog trga, nudi tri velika nova i pet u unutrašnjosti blokova – različitih ugođaja i značaja: miran, introvertiran Badelov trg s robnom kućom, različitim trgovinama i lokalima, multifunkcionalnim društvenim objektom – adaptiranom starom destilerijom i dimnjakom kao znakom vremena prošlog – povezan i s novim dječjim igralištem u susjednom bloku.²³⁰ Pripremala se etapna transformacija Kvaternikova trga na temelju prvonagrađenog rada Zorana Hebara. Temeljne su inovacije bile premještaj tržnice na mjesto porušenih tvorničkih hala s istočne strane Šubićeve ulice, rekonstrukcija i izgradnja bloka Badel i uređenje novog parka u njegovu nastavku, u Martićevoj ulici.²³¹

---

²²⁷ Tadašnji naziv „Sajmišna ulica“

²²⁸ Knežević, 1980: 72

²²⁹ Ibid. 72

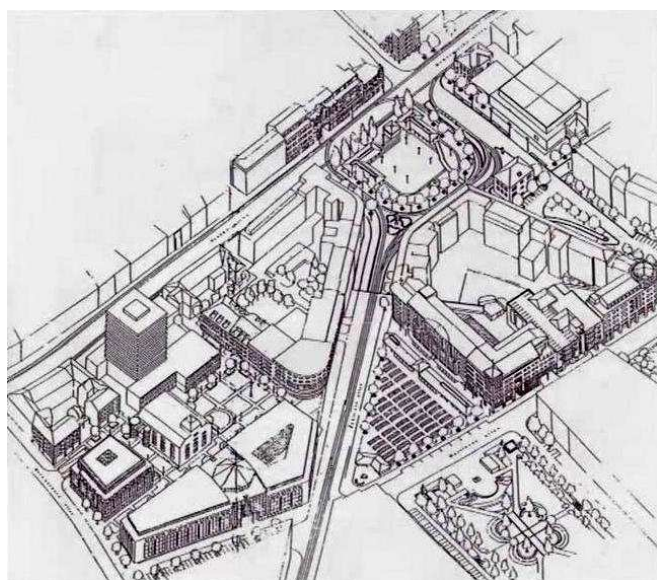
²³⁰ Ibid. 72

²³¹ Knežević, 2011: 237

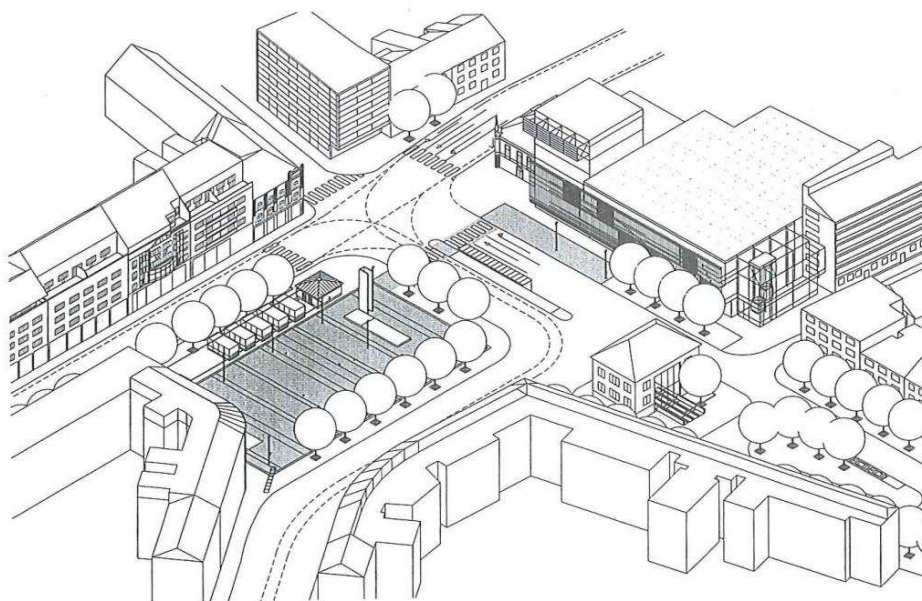
Sl. 52. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Urbanističko-arhitektonsko rješenje centra Kvaternikov trg u Zagrebu arhitekta Zorana Hebara iz 1980. godine

Zoran Hebar 1988. godine izrađuje idejni projekt plohe trga, ali nakon toga dolazi do zastoja s realizacijom. Glavna ideja ostaje ista: novi trg u unutrašnjosti bloka i nova izgradnja na njegovom obodu te destilerija pretvorena u kazalište.

Sl. 53. Arhitekt Zoran Hebar, 1988.-1990., Urbanističko-arhitektonsko rješenje centra Kvaternikov trg u Zagrebu

Do preuređenja susjednog Kvaternikova trga proći će još dosta vremena. 20. lipnja 1997. godine raspisan je natječaj s ciljem dobivanja najpovoljnijeg idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Kvaternikova trga na kojem je odabran rad arhitekta Miroslava Genga.²³²

Sl. 54. Arhitekt Miroslav Geng, 1998., Natječajni rad idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Kvaternikova trga

Mišljenje ocjenjivačkog suda o prvonagrađenome radu arhitekta Miroslava Genga jest sljedeće:²³³

„Rad je kvalitetan, jer je u definiranom i zaštićenom gradskom prostoru djelomično očuvao kvalitetne elemente trga – prvenstveno format trga i različitost niveleta. Zadržana je i „pročišćena“ trgovačka i prometna funkcija prostora (okupljanje, pješačko komuniciranje, javni promet i promet osobnih vozila), a dodatna kvaliteta su očuvanje postojećeg zelenila i oplemenjivanje prostora zelenilom. Dopuna prostora zelenilom je kvalitetna jer jasno obilježava korištenje ploha i naglašuje smjerove. Propozicije su poštivane gotovo u cijelosti – predlaže se

²³² Knežević, 2011: 237

²³³*** 1998: 28

korekcija građevinske crte NAME na njenom zapadnom pročelju (odstupanje 7.0 m) i neka druga manja, ali prihvatljiva odstupanja. Jasna su pješačka kretanja u pravcu istok – zapad, ali manjka jasnoća značajnog pješačkog pravca prema jugu, tj. prema novoj tržnici i prema taxi i autobusnim stajalištima. Proširuje se kolna površina koja tangira trg s juga na dimenziju oko 20 m i na toj plohi su automobili i tramvaj, a pješački prijelaz nije jasan, te se sugerira dorada. Rješenje javne rasvjete manjkavo je na južnom dijelu zahvata, tj. u Šubićevoj i Heinzelovoj ulici, a to su smjerovi prema važnim prostorima javnog korištenja – tržnici, taxiju i autobusima javnog prijevoza. Taj detalj treba doraditi. Kod daljnje razrade dokumentacije treba odrediti gdje su tramvajska stajališta, s obzirom na koncentraciju tramvaja i putnika. Zanimljivo je uređenje „sjevernog“ pročelja trga kroz postavu tende i niza od pet kioska, tj. formiranje fleksibilne, ali izgrađene sjeverne fasade trga, dok, s juga, format trga određuje zelenilo, što omogućuje transparentnost i jasnu percepciju spona trga prema jugu i smjerovima Šubićeve i Heinzelove – prostorima koji se funkcionalno i prostorno nadopunjuju s trgom. Mađutim, opseg tih intervencija, osobito vezano uz gustoću i izgrađenost kioska, treba preispitati. Podzemnu garažu trebalo bi preispitati u kontekstu smještaja garaže na tom izuzetno povoljnom mjestu s mogućnošću prelaska na tramvaj što se, u stvari, odnosi na cjelokupno prometno rješenje.“

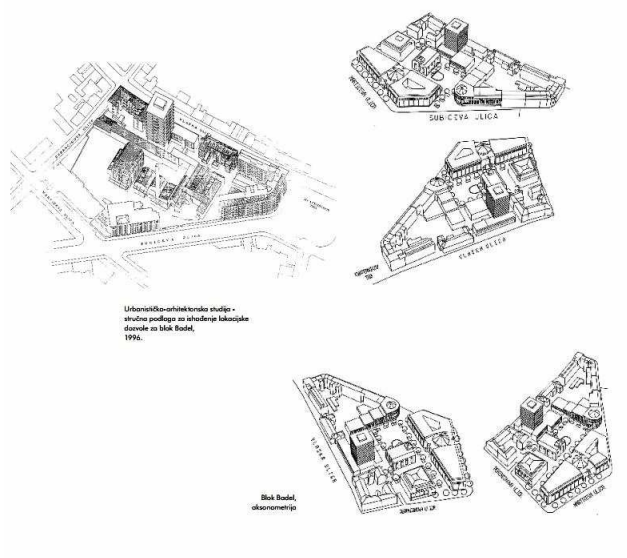
Između šesnaest pristiglih izdvojeno je pet radova koji su zadovoljavali barem minimalne kriterije natječaja. Općeniti zaključak članova ocjenjivačkog suda bio je da su radovi mogli biti i bolji. Nažalost, danas smo svjedocima nedovoljno kritički preispitanog natječaja i realizacije koja je prihvatljiva, ali ne i dojmljiva. Povodom preuređenja Snješka Knežević piše: „Uređenje Kvaternikova trga dio je procesa koji je započeo 1980. i nije dovršen otvaranjem trga za javnost 2008. godine. Riječ je o planskoj transformaciji čitavog područja grada koja nije dosegla ishodišne programske ciljeve, ni cjelovitost ideja sadržanih u projektima na kojima se zasnivala.“²³⁴

---

²³⁴ Knežević, 2008: 52

9.2. Ideje razvoja bloka Badel, 1991. – 1996. godine

Branko Kincel²³⁵ s Nikolom Filipovićem²³⁶ 1991/1992. godine izrađuje idejnu urbanističko-arhitektonsku studiju „*Blok Badel*“ za koju osvaja prvu nagradu. 1993. godine rade drugu studiju, ali do realizacije ne dolazi. Nakon unutrašnjeg uređenja upravne zgrade²³⁷ u Vlačkoj ulici 116, 1994. godine, nastoji se izvršiti uređenje cijeloga bloka Badel. Tvrtka Badel, prijašnji vlasnik zemljišta, 1996. godine raspisuje natječaj koji, nasreću, neće doživjeti realizaciju. Urbanistički zavod grada Zagreba iste godine izrađuje urbanističko-arhitektonsku studiju – stručnu podlogu za ishodenje lokacijske dozvole za blok Badel. Kasniji prijedlozi ideje razvoja ne uzimaju u obzir prijašnje natječajne planove i smjernice zaštite, već predlažu uklanjanje destilerije i podizanje visine krovništva. Sudjeluju arhitekti Branko Kincel i Nikola Filipović koji izrađuju treću idejnu urbanističko-arhitektonsku studiju „*Blok Badel*“. Iste godine arhitekti Miroslav Begović i Velimir Neidhardt projektiraju urbani blok i arhitektonski sklop²³⁸, a također, do realizacije nikada nije došlo.

²³⁵ http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/branko_kincl/branko_kincl_biografija/ (9.3.2016.)

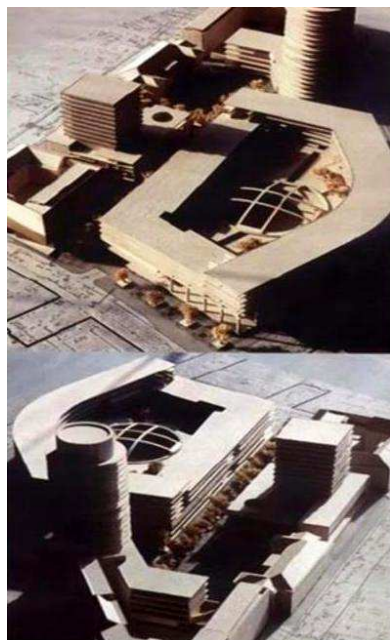
²³⁶ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19579> (9.3.2016.)

²³⁷ http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/branko_kincl/branko_kincl_bibliografija/ (9.3.2016.)

²³⁸ <http://www.hazu.hr/~mibe/mibe2.html> (9.3.2016.)

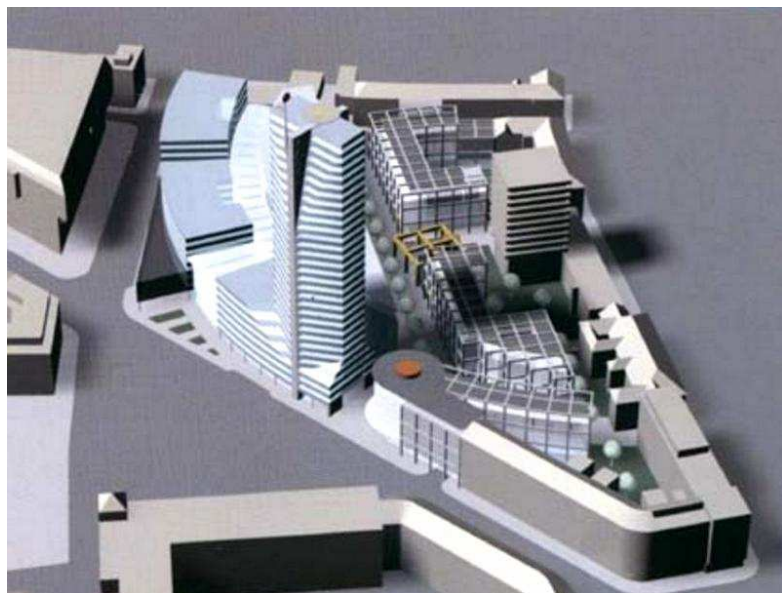
Sl. 55. Urbanistički zavod grada Zagreba, 1996., „Blok Badel“; urbanističko-arhitektonska studija – stručna podloga za ishodenje lokacijske dozvole

Sl. 56. Arhitekti Branko Kincl i Nikola Filipović, Ideje razvoja bloka Badel, 1996.; treća idejna urbanističko-arhitektonska studija, bez obzira na smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i podizanje visine krovišta

Sl. 57. Miroslav Begović i Velimir Neidhardt, Blok Badel, 1996., bez obzira na smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i podizanje visine krovišta

Sl. 58. Arhitektonski ured *Vulin i Ileković*, poslovno-trgovačko-hotelsko-stambeni sklop s javnim garažama „Blok Badel“, 1996., još jedna u nizu idejnih studija koja zanemaruje smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i izgradnja nebodera

Sl. 59. Arhitektonski ured *Vulin i Ileković*, neboder za „Blok Badel“, 1996., zanemarivanje smjernica zaštite, prijedlog izgradnje nebodera

10. Operacija: grad, 1990.-2016.

Operacija: grad je desetodnevna manifestacija koja privremeno naseljava napuštene i neiskorištene prostore bivše tvornice Badel te ih ispunja kulturnim i zabavnim sadržajima (kazališnim i plesnim izvedbama, radionicama, glazbenim događanjima i predavanjima). Prostor Badela funkcionira kao cjelodnevni prostor okupljanja nudeći raznolike sadržaje.²³⁹ Trajanje ove manifestacije je povremeno, od 1990. godine.

Manifestacija se nadovezuje na projekt *Nevidljivi Zagreb* koji je pokrenut s ciljem da u prostorima koji su izgubili svoju primarnu funkciju i koji su urbane politike zanemarile, prepozna je potencijal za eksperimentiranje s novim tipologijama javnoga prostora.²⁴⁰ Kultura tako postaje poligonom za kritičku debatu i refleksiju u suvremenom društvu.

Najradikalnije promjene dogodile su se u područjima brzog razvoja infrastrukture, najčešće vezanim uz industriju, koji ostaju neiskorišteni i prepušteni propadanju unatoč tome što su smješteni u širem centru grada. Glavni problem nezavisnih kulturnih i neprofitnih organizacija istaknut je nedostatak prostora i kao rezultat ove manifestacije donosi se Deklaracija u kojoj je izrečena mjera osnivanja multifunkcionalnog centra za mlade u svrhu zajedničkog djelovanja nezavisne kulture i mladih.²⁴¹

Neka od događanja bila su:

Vatrotehna, predstava kazališta Montažstroj, 17.9.-10.10.1990.

Red Empty: Zagreb, svjetlosna instalacija, autor Carl Michael von Hausswolff, u organizaciji Galerije Miroslav Kraljević i Platforme 9,81, 7.-24.12.2003.

---

²³⁹ Operacija: grad, 2005: 7

²⁴⁰ Ibid. 9

²⁴¹ Ibid. 11

Operacija: grad2005., organizatori Platforma 9,81 i BLOK – Lokalna baza za osvježavanje kulture u suradnji s 26 udruga i inicijativa nezavisne scene, 8.-17.9.2005.

Mikropolitike, predavanje Christopha Schäfera i Margite Czenki o projektu *Park Fiction*, organizator BLOK (predavanje, film, diskusija), 5.10.2006.

Ex-pozicija, predstava, Tvornica emajla Gorica, Boris Bakal – Bacači sjenki (Shadow Casters), 2006.

Vatropokretač, predstava kazališta Montažstroj, u sklopu *Operacija:grad 2010.*, 30.9.2010.

U tvornici Badel i bivšoj gradskoj klaonici (Zagrepčanka) realizirano je sedamdesetak događanja, a u njima je sudjelovalo 26 udruga, umjetničkih organizacija i inicijativa. Na lokaciji su održani *UrbanFestival* (Blok) i *Touch me* festival (Kontejner), a prostor je bio svakodnevno otvoren za javnost. Tema *Touch me* festivala bila je zloupotreba inteligencije s fokusom na dva glavna motiva usklađena s dvostrukim značenjem termina „intelligence“ u engleskom jeziku koji se „s jedne strane odnosi na informacije i nadzorne službe, a s druge na inteligenciju kao mentalnu osobinu“.²⁴²

Sl. 60. Carl Michael von Hausswolff, 2003., *Red Empty: Zagreb*, svjetlosna instalacija

²⁴²<http://stari.kulturopunkt.hr/i.php/kulturoskop/6/?template=print> (6.3.2016.)

Grad Zagreb je 2003. godine kupio objekte od Badela 1862.²⁴³ U tvornici Gorica nalazio se *fitness-centar*, uz takav postojao je i plesni centar te klubovi *Hard Rock* i *Sin City*, a objekt u dvorištu kompleksa bio je prodavaonica materijala za uređenje kupaonica. Sve udruge iselit će iz prostora bloka Badel 2015. godine.²⁴⁴ Kompleks je nedovršen i na odličnoj poziciji te je u gradskom vlasništvu pa svakako treba biti tema urbane gradske politike.

Natječaj za obnovu bloka Badel iz 2012. godine iznjedrit će još neke ideje o obnovi i iskorištavanju prostora koji sustavno propadaju, no na realizaciju se još uvijek čeka.

Razmišljalo se i o tome da, u sklopu planova za vrijedne, danas zapuštene građevine, blok Badel bude prostor muzeja filma i kinoteke.²⁴⁵ Interes domaćih i stranih investitora postoji, a uvjeti prema kojima će budući investitori blok morati obnoviti formirani su prema Generalnom urbanističkom planu, ali i prema provedenom anketnom natječaju. Javni i društveni sadržaj trebao bi činiti 13 posto bloka, 49 posto sadržaja bi trebalo biti stambenog, poslovnog i uslužnog karaktera, a 38 posto rezervirano je za prometne i parkirališno-garažne površine.²⁴⁶ Uređenje bloka bi trebalo riješiti problem parkiranja na tom području.²⁴⁷

Današnje stanje bloka Badel²⁴⁸, njegovo dvorište i oronule zgrade, ne daje dojam da je to mjesto nekadašnje impresivne tvornice koja je proglašena spomenikom kulture i pod zaštitom kao vrijedna industrijska baština. Nekadašnja tvornica pjenice, najveća zgrada u cijelome bloku, najbolji je primjer nebrige. 2011. godine urušava joj se krov i unatoč nastojanjima platforme Ipostozagrad, stanje je i danas nepromijenjeno. Nije došlo do preventivne sanacije krovišta koja bi usporila djelovanje atmosferilija na unutrašnjost građevine koja je zaštitni znak bloka Badel. Ovaj spomenik industrijske arhitekture Ignjat Fischer gradi kao spregnutu betonsku konstrukciju s laganom fasadnom opnom i teškim krovom, uz upotrebu krovnih prozora.²⁴⁹ Od sve četiri

---

²⁴³ Berc et al., 2010: 109

²⁴⁴ <http://www.vecernji.hr/dizali-smo-kredite-da-obnovimo-badel-a-sad-ne-znamo-kamo-cemo-1000103> (6.3.2016.)

²⁴⁵ <http://www.vecernji.hr/zg-vijesti/u-paromlinu-knjiznica-a-u-badelu-muzej-filma-989786> (29.2.2016.)

²⁴⁶ <http://www.vecernji.hr/zg-vijesti/privatnici-zainteresirani-na-mjestu-badela-graditi-neboder-hotel-stanove-972915> (1.3.2016.)

²⁴⁷ <http://arhiva.dalje.com/hr-zagreb/arhitekti-iz-cijelog-svijeta-na-natjecaju-za-projekt-uredjenja-badela/379768> (6.3.2016.)

²⁴⁸ <http://www.jutarnji.hr/propadanje-spomenika-industrijske-bastine-ceka-li-blok-badel-ista-sudbina-kao-paromlin-1212503/> (2.3.2016.)

²⁴⁹ <http://www.jutarnji.hr/propadanje-spomenika-industrijske-bastine-ceka-li-blok-badel-ista-sudbina-kao-paromlin-1212503/> (6.3.2016.)

zaštićene zgrade unutar kompleksa²⁵⁰, upravna zgrada na sjevernoj strani bloka, u Vlaškoj ulici (u kojoj je danas smještena uprava Badela 1862), je jedina preuređena i predstavlja primjer kako bismo trebali postupati sa spomenicima kulture. Treba pritom imati na umu da je za sve eventualne radove potrebno ishoditi posebne uvjete i prethodno odobrenje Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture kako ne bismo doživljavali rekonstrukcije koje štete građevinama koje nastojimo zaštititi.²⁵¹

---

²⁵⁰Središnja tvornica, koja je bila Arkova tvornica kvasca, a kasnije Badelova destilarija, zgrada rafinerije, poslovno-pogonski trakt te upravna zgrada u Vlaškoj ulici

²⁵¹<http://www.jutarnji.hr/rekonstrukcija-bez-dozvole-na-zgradi-badela-kod-kvatrica/148777/> (6.3.2016.)

11. Anketni natječaj „Blok Badel“ 2012. godine

Izrada gradskog projekta na prostoru bloka omogućena je odlukom o donošenju Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba 2007. godine. Gradonačelnik Milan Bandić utvrdio je 11. studenoga 2011. godine program za projekt Blok Badel, koji je izradio Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada Zagreba.²⁵²

Javni, anonimni, anketni, urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje bloka Badel u Zagrebu raspisan je i službeno otvoren za natjecatelje iz cijeloga svijeta 10. siječnja 2012. godine. Prijavilo se ukupno 2311 osoba iz 99 zemalja. Pristigla su 242 rada. Njih 60 je izrađeno od strane skupine autora pojedinaca, a 182 od strane autorskih grupa.²⁵³ Najveći broj sudionika bio je iz Hrvatske, a slijede Italija, Španjolska, Srbija, Sjedinjene Američke Države, Portugal, Rusija i Brazil.

Jednoglasne odluke o nagrađenim i otkupljenim radovima donesene su 27. svibnja 2012. godine. Ocjenjivački sud natječaja djelovao je u sljedećem sastavu: predsjednik suda Zoran Boševski, arh., Jadranka Veselić Bruvo, arh., prof. Tadej Glažar, arh., prof. ir. Francine Houben, arh., mr.sc. Irena Matković, arh., prof. Silvije Novak, Toma Plejić, arh., i Robert Jonathan Loher, arh.

---

²⁵²<http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf> (6.3.2016.)

²⁵³ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 24-25

Sl. 61. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Prikaz Donjeg grada i označen položaj bloka Badel, Zagreb, 2012.

11.1. Zahtjevi i ograničenja

Ovim natječajem se obuhvaća prostor gradskog bloka Badel koji je omeđen Vlaškom ulicom, Kvaternikovim trgom, Martićevom i Derenčinovom ulicom. To je jedini blok u istočnom dijelu grada koji nije dovršen i nema jasno određenu urbanu strukturu i namjenu.²⁵⁴ Grad Zagreb, većinski vlasnik prostora obuhvata, ovim natječajem nastoji započeti obnovu, gradnju i uređenje cijelog bloka. Svrha ovoga natječaja je istražiti moguće sadržaje, koncepte i kapacitet bloka uz poštivanje ograničenja iz konzervatorskih smjernica, GUP-a i prostornih mogućnosti lokacije.²⁵⁵ Glavni problemi bloka Badel²⁵⁶ su ponajprije propadanje pročelja sagrađenog tkiva u unutrašnjosti bloka i smanjenje zone trgovine i usluga (samim time i koncentracije javnih sadržaja i društvenoga života na prostoru bloka Badel i Kvaternikova trga) te zasićenje uličnih prostora parkiranjem.

²⁵⁴<http://d-a-si.hr/web/2012/01/10/natjecaj-blok-badel/> (4.3.2016.)

²⁵⁵ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 4-5

²⁵⁶ Ibid. 10-11

Rješenje natječaja trebalo bi naglasiti pripadnost bloka Badel širem prostoru Kvaternikova trga i uspostaviti skladan odnos izgrađenih i neizgrađenih prostora prema okolnom gradskom tkivu. Nove gradnje su moguće u južnom, nedovršenom dijelu bloka. GUP grada Zagreba iznimno dopušta i realizaciju vertikalnog akcenta dok se zaštićene zgrade i dijelovi zgrada to jest destilerija i pročelja „Gorice“ i pogonskog trakta trebaju uklopiti u novo rješenje. Odnos prema povijesnim građevinama u bloku određen je konzervatorskom podlogom u kojoj su navedene građevine od kulturno-povijesnog, arhitektonskog i prostornog značaja. Odlike kulturnog dobra imaju sljedeće građevine:²⁵⁷

Sl. 62. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Blok Badel - vrijedne građevine, Zagreb, 2012.

1. Današnja upravna zgrada Vlaška 116 (Karl Grenier 1898., Ignjat Fischer 1915., 1918. i 1926.), u cijelosti: zgrada je nedavno obnovljena i u njoj je smještena uprava tvrtke „Badel“.
2. Proizvodna zgrada tvornice pjenice (destilerija) sa spregnutom željezobetonskom nosivom strukturom, metalnom krovnom rešetkom te kompozicijom fasadne opne kao primjerom industrijskog standarda epohe, u cijelosti svog konstruktivno-oblikovnog

²⁵⁷Ibid. 14-15

koncepta: očuvanje i sanacija postojećeg građevnog korpusa volumena i konstruktivnih elemenata zgrade prema izvornom – postojećem stanju, uz prethodnu analizu konstrukcije i detaljan arhitektonski snimak postojećeg stanja. Restitucija oblikovnih karakteristika pročelja i krovništva. Rekonstrukcijski zahvati unutar postojećih gabarita u funkciji prilagodbe prostora za novu namjenu.

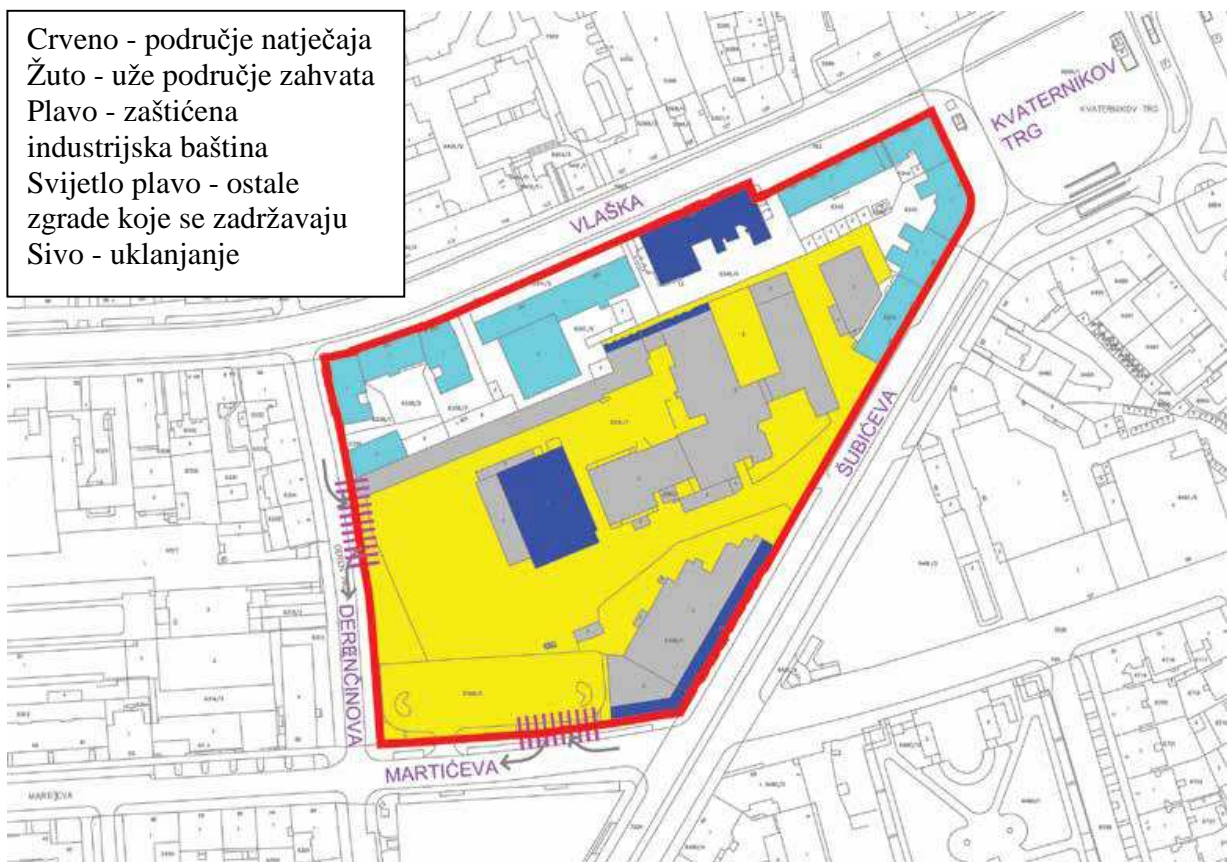
3. Zgrade rafinerije i pecare žeste, kasnije dio tvornice „*Gorica*“ – uglovnica Martićeva Šubićeva, kompozicijom fasadne opne te reklamnim displejem na krovu, te po svojoj urbanoj impostaciji i markiranju konture gradskog bloka, katakteristični vizualni reper: mogućnost djelomičnog uklanjanja uz obavezu očuvanja i obnove prema izvornim nacrtima karakterističnog klasicističkog oblikovanja dijela sjevernog pročelja zgrade skladišta, odnosno jugoistočnog pročelja zgrade tvornice Gorica i uklapanje u strukturu nove gradnje, kao memorija i element industrijske arheologije.²⁵⁸
4. Poslovno-pogonski trakt ispred pogonskih zgrada – s detaljem stiliziranog portika sjevernog pročelja i naglašavanjem reprezentativnog ulaza: mogućnost djelomičnog uklanjanja uz obavezu očuvanja i obnove prema izvornim nacrtima oblikovanja sjevernog pročelja.
5. Najamna stambena uglovnica Vlaška 102– Derenčinova 1.
6. Recentne zgrade uz Derenčinovu, Vlašku, Kvaternikov trg i Šubićevu ulicu predstavljaju zatečeni okvir i ograničenje. Postojeći stambeno-poslovni objekti što danas formiraju začetak blokovskog koncepta trebaju biti zadržani rješenjem. Hoće li se to odnositi i na njihova dvorišta i izgradnju u njima - ovisi o autorskom konceptu, premda mogućnost realizacije rješenja ne bi smjela ovisiti o mogućnosti stjecanja vlasništva nad tim zemljištem.²⁵⁹ Preporučuje se istražiti mogućnosti novih pješačkih pristupa i povećanja prostornih kvaliteta ovih dvorišta.

---

²⁵⁸Ibid. 14-15

²⁵⁹Ibid. 14-15

Sl. 63. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Blok Badel, Zahtjevi natječaja iz 2012. godine, Zagreb

Kvaternikov trg i njegova okolica predstavljaju prostor kojim dominira trgovački karakter vidljiv tržnicom, robnim kućama i lokalima. Nedostaju sadržaji namijenjeni lokalnoj zajednici koji bi predstavljali prostore za neformalno okupljanje građana pa se predlaže da prostori bloka Badel, uz karakter stanovanja, poslovni i trgovački karakter, imaju i društveni karakter.²⁶⁰

²⁶⁰Ibid. 16-17

Sl. 64. Blok Badel, pogled s južne strane

11.2. Nagrađeni radovi

1. nagrada

Pablo Pita Architects

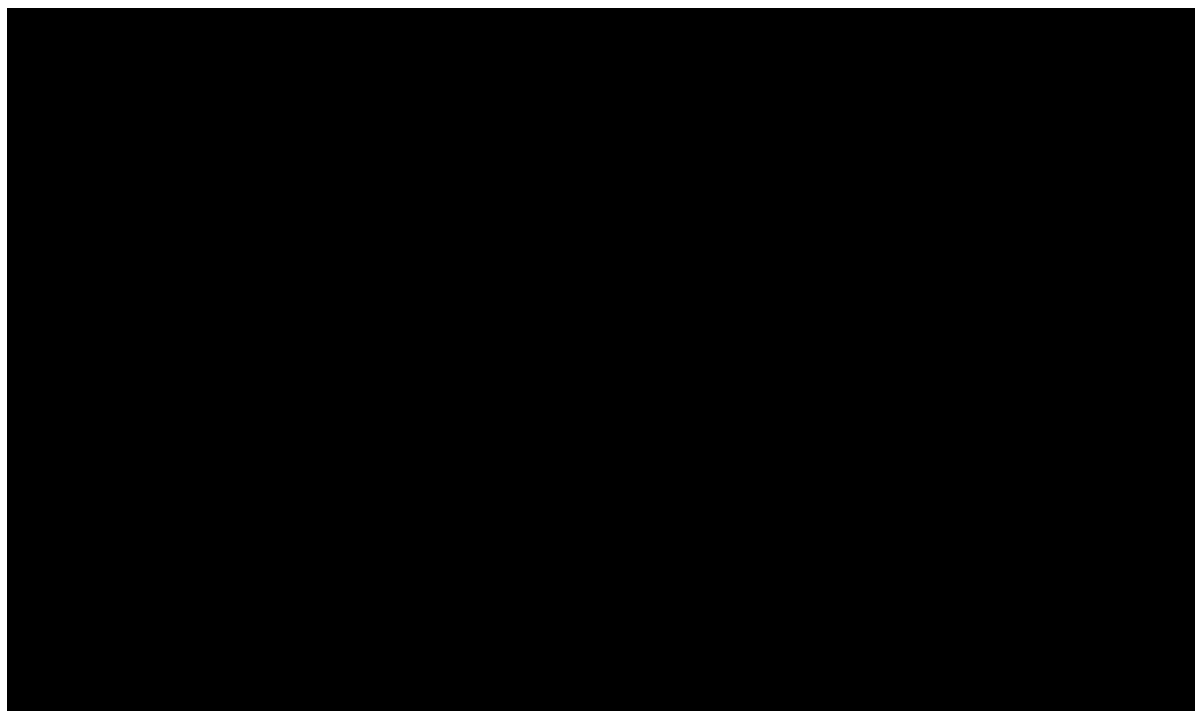
(Luís Pedro das Neves Pereira i Pablo Rebelo)

Rad pod šifrom 0007803553

Koncept ovoga rada je tradicionalni blok, s obodnom izgradnjom i središnjim dvorištem. Stara zgrada destilerije je ključna struktura koja predstavlja kulturnu jezgru oko koje se formiraju zelene površine s pješačkim prolazima i gigantskom skulpturom pauka²⁶¹, restoranima, dućanima

²⁶¹ http://www.d-a-z.hr/files/File/Press/Blok_Badel_Jutarnji_list_29-05-2012.pdf (6.3.2016.)

i kulturnim sadržajima. Nedostatak je zatvorena blokovska struktura koja ne komunicira s okolinom, dok su prednosti rada nenaglašeni vertikalitet i valoriziranje zaštićenih građevina te umjerenost u odnosu izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice.

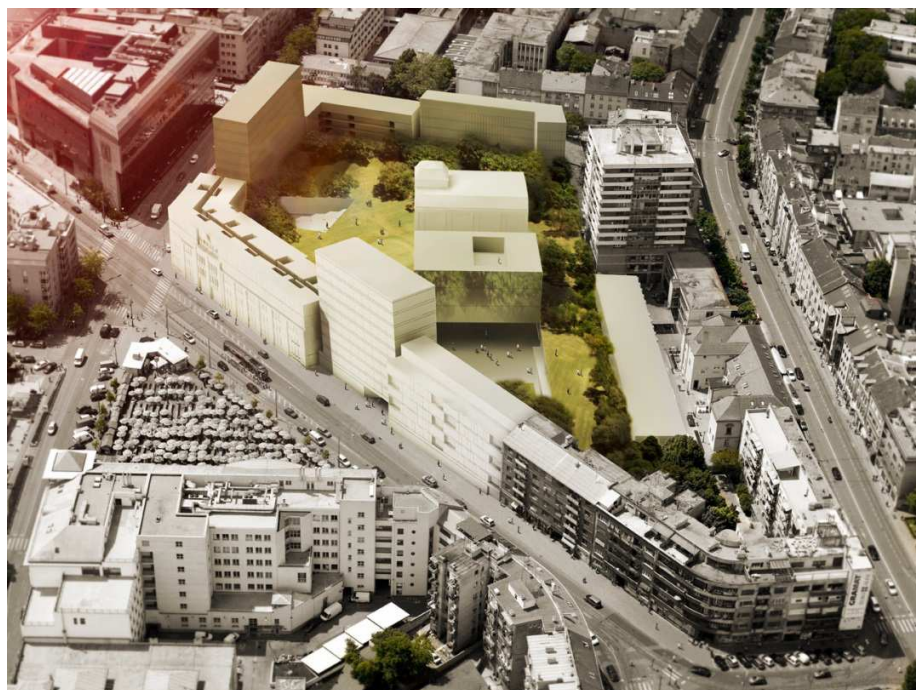
Sl. 65. Pablo Pita Architects, Blok Badel – 1. nagrada, situacija

U obrazloženju ocjenjivačkoga suda navodi se da je prisutna kvaliteta urbanističkog projekta koji poštuje karakter zagrebačkoga Donjeg grada.²⁶² Rad prikazuje odmjerenu arhitekturu u proporcijama oboda bloka i dvoetažnog unutarnjeg dvorišta te nastojanje da se stvori ambijent koji bi privlačio pješake u jasno određeni blok – zelena jezgra s pješačkim prolazima. Autori su svjesni da je „riječ o lokaciji koja određuje cijeli izgled milijunskoga grada i koja ima sve mogućnosti da postane kulturno srce grada“.²⁶³

²⁶² Gradski ured za strateško planiranje i razvoj grada, 2012: 26-27

²⁶³ <http://www.jutarnji.hr/dva-su-mlada-portugalca-osmislila-novi-centra-zagreba/1031106/> (6.3.2016.)

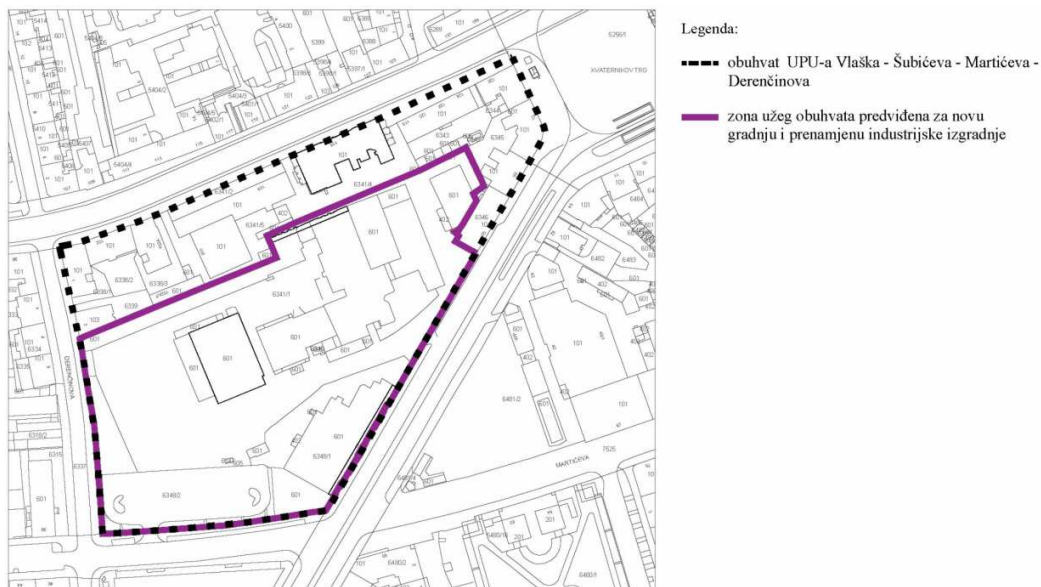

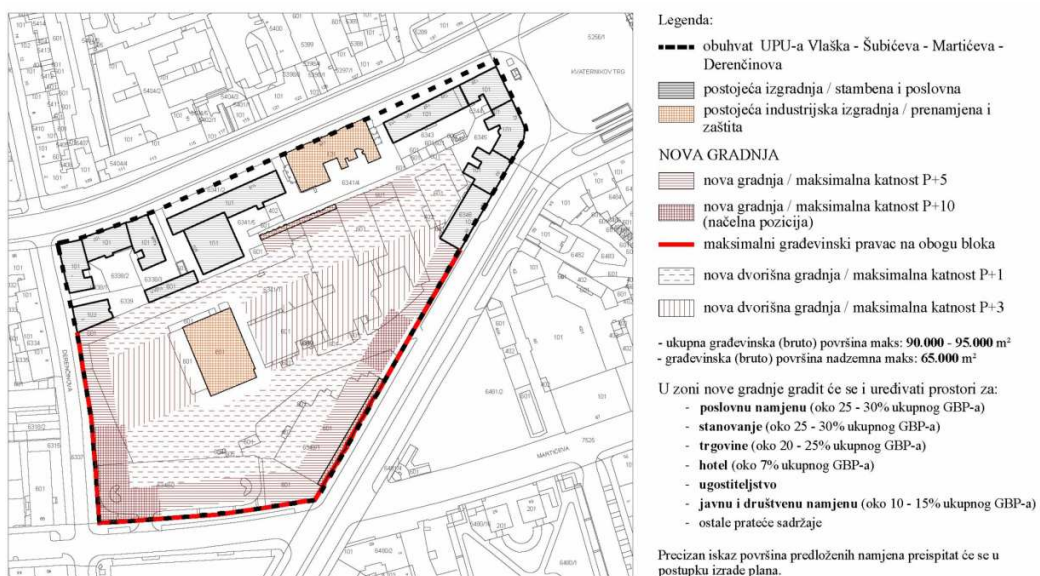
Sl. 66. Pablo Pita Architects, Blok Badel – 1. nagrada, pogled s istočne strane

Na temelju rezultata provedenog javnog, međunarodnog, anonimnog, anketnog, urbanističko – arhitektonskog natječaja za idejno rješenje bloka Badel u Zagrebu i natječajnog rada kojemu je jednoglasno dodijeljena prva nagrada, Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet donosi prijedlog urbanih pravila za izradu Urbanističkog plana uređenja bloka Badel u Zagrebu, Vlaška ulica – Kvaternikov trg – Šubićeva ulica – Martićeva ulica – Derenčinova ulica.²⁶⁴

²⁶⁴ <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf> (30.4.2016)

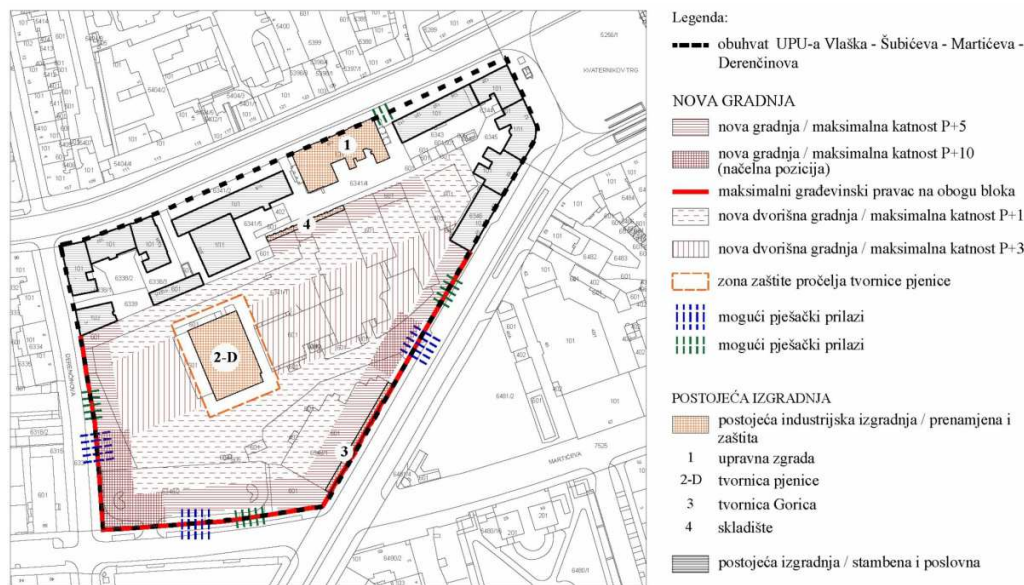
Sl. 67. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (1)

Sl. 68. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (2)

Uvjetuje se izgradnja samostojećih, poluugrađenih ili ugrađenih građevina uz kontinuiranu rubnu izgradnju bloka. Izgrađenost ulične građevne čestice može iznositi najviše 60%, na uglovima 80%, a dvorišne građevne čestice 30%.²⁶⁵

Sl. 69. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (3)

Pri uređenju i gradnji u unutrašnjosti bloka potrebno je omogućiti pješačke pristupe s oboda bloka u njegovu unutrašnjost, kvalitetno oblikovati krovove (zeleni krovovi s pješačkim površinama), oblikovati otvorene i zatvorene prostore, omogućiti prenamjenu industrijske izgradnje i urediti javne zelene površine.²⁶⁶ Kulturni sadržaji koji se predlažu u prostorima za društvenu namjenu su sljedeći: multimedijalna koncertna dvorana, multimedijalna dvorana za kulturna događanja, privremeni radni prostori za umjetnike, Centar hrvatskog stripa s izložbenim prostorima, Kuća hrvatske knjige i Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade.²⁶⁷ Ne predlaže se premještanje Gradske knjižnice koja vapi za novim prostorom.²⁶⁸

²⁶⁵ <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf> (30.4.2016)

²⁶⁶ http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/blok%20badel_urbana%20pravila_04.03.2015..pdf (30.4.2016)

²⁶⁷ <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf> (30.4.2016)

²⁶⁸ Gradska knjižnica trenutno djeluje u 2600 m², a potrebno im je 20000 m² prostora.

2. nagrada

Filter Z.O.D.

Nedim Mutevelić, Kenan Vatrenjak, Vedad Islambegović, Ibrica Jašarević, Asmir Mutevelić, Vernes Čaušević

Rad pod šifrom 0007802929

Za razliku od prvonagrađenoga, ovaj rad izbjegava tipični zagrebački blok, koncept rada olabavljuje granice bloka i čini ga javno dostupnim kroz javne i polu-javne prostore koji omogućuju pješačko i vizualno povezivanje kroz blok.²⁶⁹ Kao i zgrada destilerije, samostojeće građevine u ovome radu postavljene su u smjeru sjever-jug. Grupnu formu zgrada može se podijeliti na dvije razine: donju, koja je ustvari mreža polu – javnih i javnih otvorenih prostora i gornju, koja započinje polu-privatnim krovnim terasama, a završava sadržajima u privatnom korištenju.²⁷⁰

²⁶⁹ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 30-31

²⁷⁰ Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 30-31

Sl. 70. Filter Z.O.D., Blok Badel – 2. nagrada, plan

Riječ je o rješenju koje koristi vertikalne akcente uz poštivanje zaštićenih industrijskih zgrada. Postavlja se pitanje bi li uz urbano promišljanje došlo do veće ravnoteže odnosa pješačke razine i predloženih visina. U središnjem dijelu nemamo jedan javni prostor, već se oni umnožavaju, a bloku su uklonjene barijere te se on otvara prema trgu i ulici što bi vjerojatno pogodovalo uklapanju ovog bloka u svakodnevni socijalni ritam kvarta. Moje je mišljenje da je vertikalitet građevina pretjeran i da je ovakvo rješenje nedopustivo. Ne postoji umjerenost u odnosu izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice, a vertikalni akcenti ne naglašavaju važnost okolnih građevina, već ih negiraju.

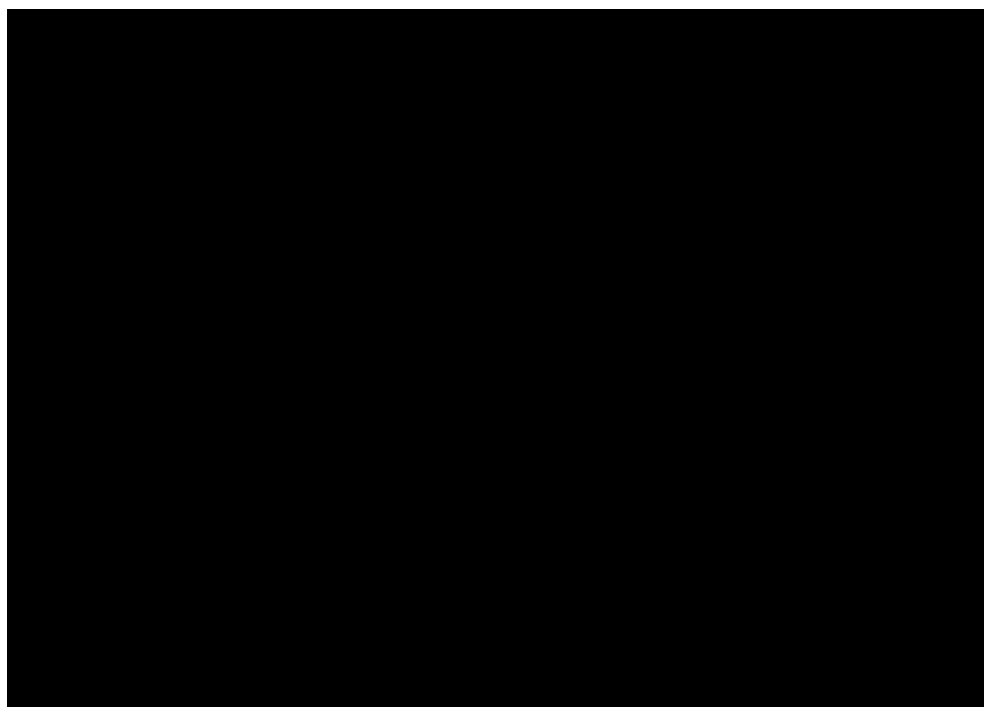
Sl. 71. Filter Z.O.D., Blok Badel – 2. nagrada, pogled s južne strane

3. nagrada

PlaC

Alessandro Bua, Ilaria Ariolfo, Andrea Alessio

Rad pod šifrom 0007804520

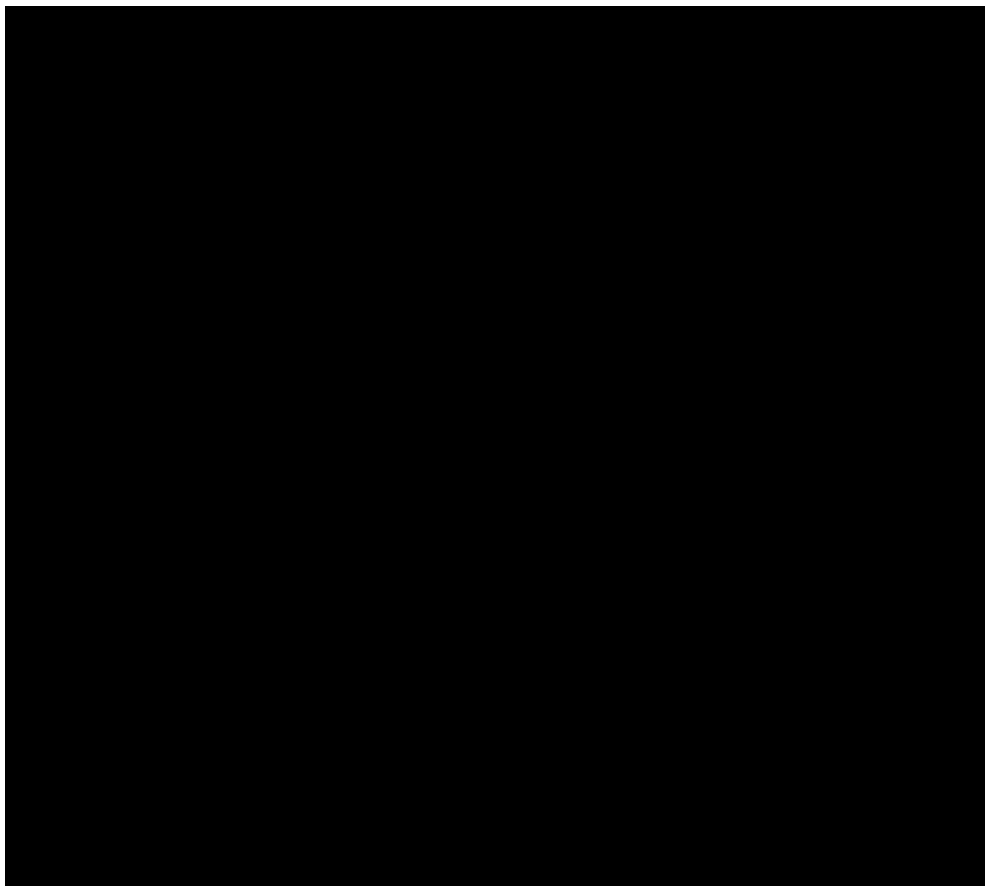

Sl. 72. PlaC, Blok Badel – 3. nagrada, situacija

Ovaj rad udovoljava kriterijima socijalne održivosti u najvećoj mogućoj mjeri. Potencira se suživot industrijske arheologije, stanovanja uz sjeverni rub i regenerirano tkivo koje ih povezuje.²⁷¹ Autori smatraju da je ovakav alternativni model urbane regeneracije potreban kako bi se uravnotežili sadržaji javnog i privatnog.

---

²⁷¹Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 34-35

Sl. 73. PlaC, Blok Badel – 3. nagrada, pogled s južne strane

Blok se na taj način otvara prema ulicama i privlači ljude umjerenošću intervencije. Prednost ovoga rada je neprekinuta komunikacija s okolinom, nenaglašeni vertikalitet i valoriziranje zaštićenih građevina te umjerenost u odnosu izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice. Zelenih površina moglo je biti i više, ali je u konačnici povijesni identitet konkretnog prostora valoriziran, a ukupni dojam zadovoljavajući.

Jedan od dva jednakovrijedna otkupa

Gonzalo del Val, Valentín Sanz, Toni Gelabert, Sergio del Castillo, Íñigo iñi Machimbarrena, Alejandro Londoño, Gonzalo Gutierrez

Rad pod šifrom 0007803562

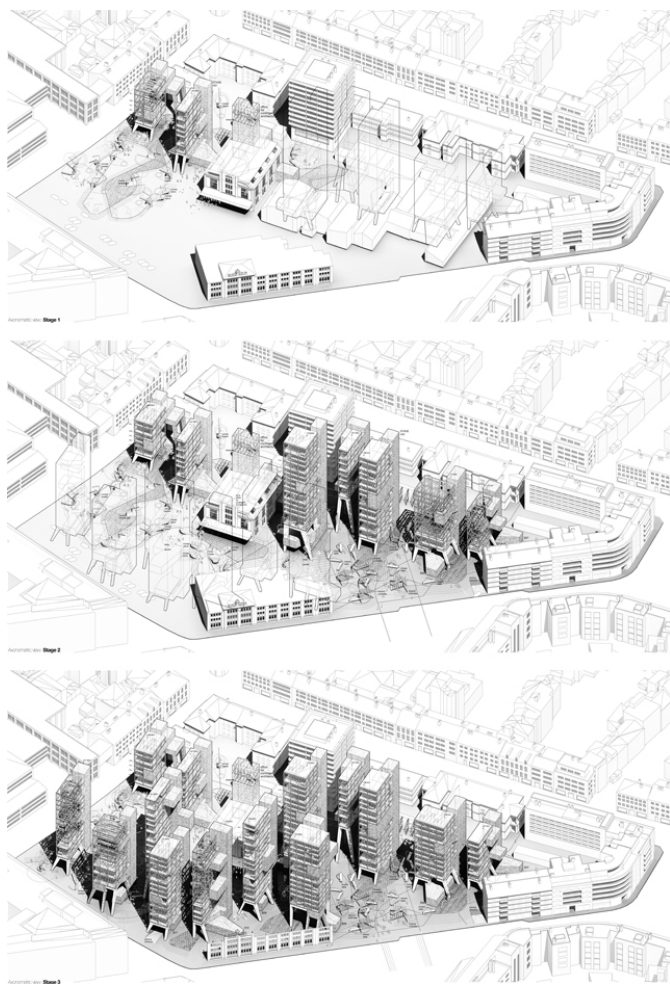
Ovaj rad istražuje alternativni teoretski okvir koji je ocjenjivački sud prepoznao kao visokovrijedan. Potencira se pozicija 'polukonflikta', a olabavljaju napetosti koje uvodi vrednovanje kroz 'arhitektonski diskurs' (javno – privatno, visoko – nisko, puno – prazno itd.).²⁷²

Sl. 74. Gonzalo del Val, Valentín Sanz, Toni Gelabert, Sergio del Castillo, Íñigo iñi Machimbarrena, Alejandro Londoño, Gonzalo Gutierrez; Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa, situacija

²⁷²Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 38-39

Dokida se forma tradicionalnog bloka. U ovome radu on postaje otvoreno polje koje navodi korisnike da djeluju u okviru nestabilnog sustava. Nedostaje zelenih površina, a vertikalnih akcenata ima napretek; autori su ovaj prostor učinili mrežom nebodera koji od pogleda skrivaju zaštićene povijesne građevine bloka. Javni prostor se nalazi u donjoj razini, dok je gornja razina rezervirana za privatne prostore poslovne i stambene namjene. Prisutan je dojam da u središtu promišljanja autora nije stabilan okoliš za življenje, već stvaranje nestalnosti i dinamike. Moje mišljenje je da su zaštićene građevine potpuno zanemarene, izostala je komunikacija s okolinom, koncept ovoga rada su pretjerano naglašeni vertikalitet te neumjerenost u odnosu izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice.

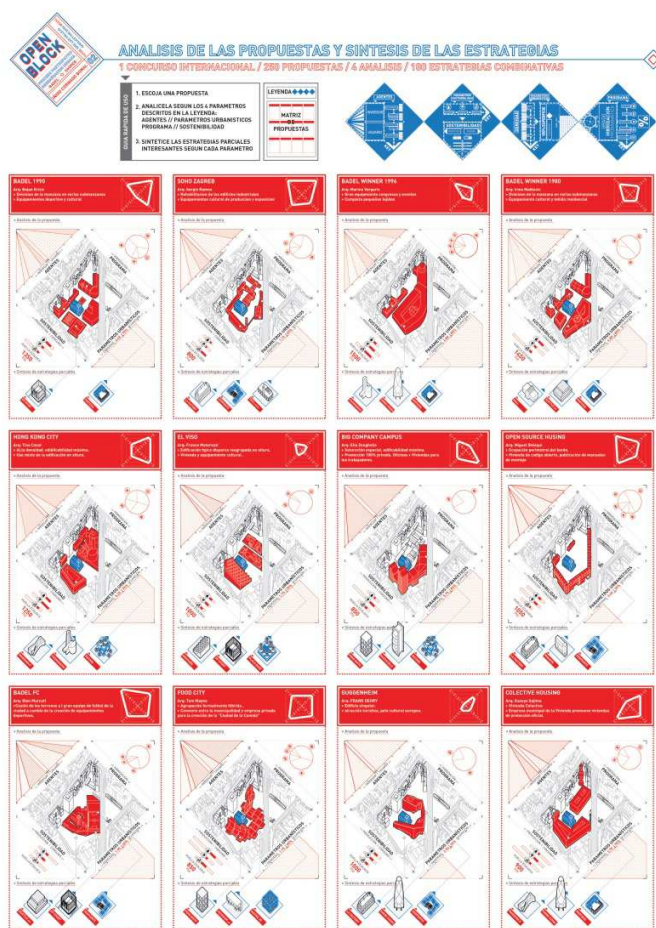
Sl. 75. Gonzalo del Val, Valentín Sanz, Toni Gelabert, Sergio del Castillo, Íñigo Iñi Machimbarrena, Alejandro Londoño, Gonzalo Gutierrez; Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa, pogled s južne strane

Jedan od dva jednakovrijedna otkupa

Iñigo Cornago, Miguel Beloqui, Sergio Ramos

Rad pod šifrom 0007803112

Ovaj rad predlaže otvoreni proces koji bi, uz sudjelovanje javnosti, arhitekata i urbanista, trebao iznjedrati optimalno rješenje. Autori predlažu participativni model urbanističkog planiranja, a to je ocjenjivački sud prepoznao kao visokovrijedan doprinos temi natječaja.²⁷³

Sl. 76. Iñigo Cornago, Miguel Beloqui, Sergio Ramos;Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa

²⁷³Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, 2012: 40-41

U nastavku rada osvrnut ću se na neke od radova koji nisu bili nagrađeni, ali su nudili zanimljive ideje arhitektonsko-urbanističkog uređenja bloka Badel.

11.3. Ostali radovi

Projektureda*Architensions* - Alessandra Orsini, Alsire Raxhimi, RONALDA DAPSIĆ i Mustafa Bulgur, nastoji sačuvati lokalni identitet sa svim njegovim urbanim vrijednostima razlikujući i odvajajući novo od starog dijeleći lokaciju na dvije razine pri čemu je gornja platforma sačinjena od novih ostvarenja koja 'lebde' iznad starih.²⁷⁴ Dije le prostor i dodjeljuju mu funkcije koje se razlikuju prema brzini.²⁷⁵ Brze funkcije poput trgovina i supermarketa bile bi smještene u neposrednu blizinu prometa i društvenih zbivanja kako bi povezale blok Badel s ostatkom javnog prostora. Zatvoreniji dijelovi novostvorenog trga trebali bi drugačije funkcije, restorani, lokali i kulturne aktivnosti bi služili revitalizaciji bloka Badel. Odnos prema zaštićenim građevinama je zadovoljavajući, vertikalitet nije naglašen, a odnos izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice je umjeren.

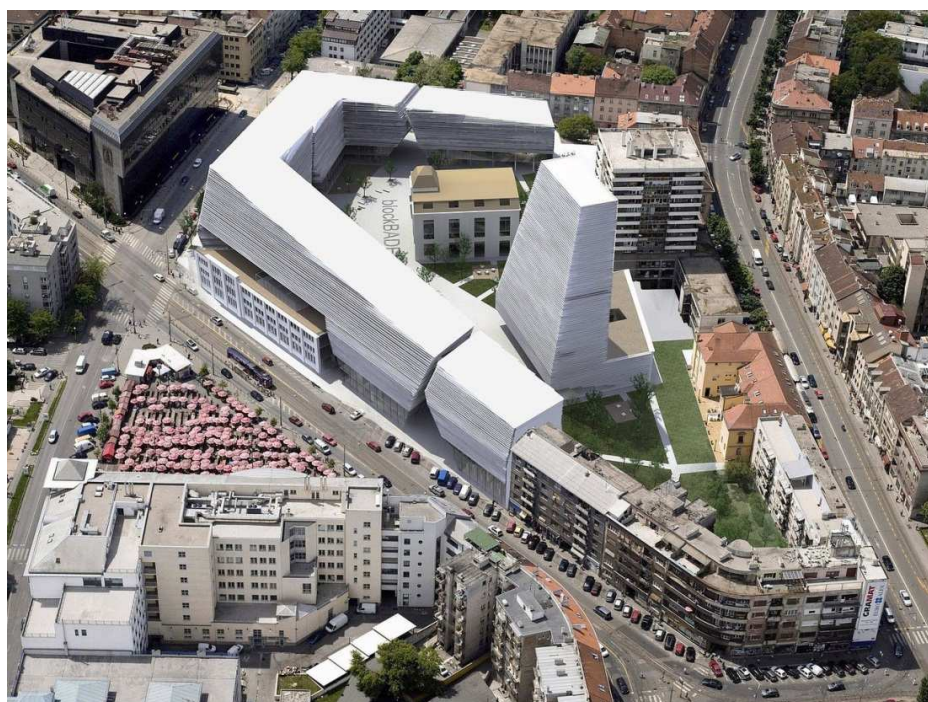
Sl. 77. Projektureda*Architensions*, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁷⁴ <http://www.designboom.com/readers/archi-te-nsions-badel-block-complex-2/> (9.3.2016.)

²⁷⁵ <http://divisare.com/projects/203997-architensions-badel-block-complex> (9.3.2016.)

Prijedlog projekta ureda *SANGRAD Architects i AVP Arhitekti* prikazuje blok Badel koji je u potpunosti definiran Vlaškom ulicom i Kvaternikovim trgom, a dijelom definiran Šubićevom i Derenčinovom ulicom. Blok Badel prema autorima postaje tradicionalni blok, na prvi pogled zatvoren sa svih strana uz vertikalni akcent u središtu. Mjestimice postoje logični otvori, oni koji vode do važnijih građevina (kako unutar bloka, tako i izvan njega) – destilerija, zgrada rafinerije „Gorica“ i tržnica te Osnovna škola u ulici Matka Laginje. Autori ovakav blok nazivaju *aktivnim* jer spaja toplinu i mirnoću tradicionalnog gradskog bloka istovremeno prizivajući povijesnu slojevitost i istražujući mogućnosti polifunkcionalnog, javnog i sigurnog prostora punog aktivnosti.²⁷⁶ Zgrada tvornice je rekonstruirana i pretvorena u kulturni centar, zgrada rafinerije „Gorica“ pretvorena je u robnu kuću, središnji vertikalni akcent postaje hotelom, a garaža za parking nalazi se ispod središnjeg prostora. Ideja autora je da blok Badel u potpunosti bude polifunkcionalan i da njegovi prostori služe za opuštanje, provođenje slobodnog vremena, kulturne događaje i tako dalje. Mišljenja sam da je ovakav blok pretjerano zatvorena struktura i da vertikalni akcent negira važnost okolnih građevina te da bi cijeli projekt trebao biti mnogo umjereniji.

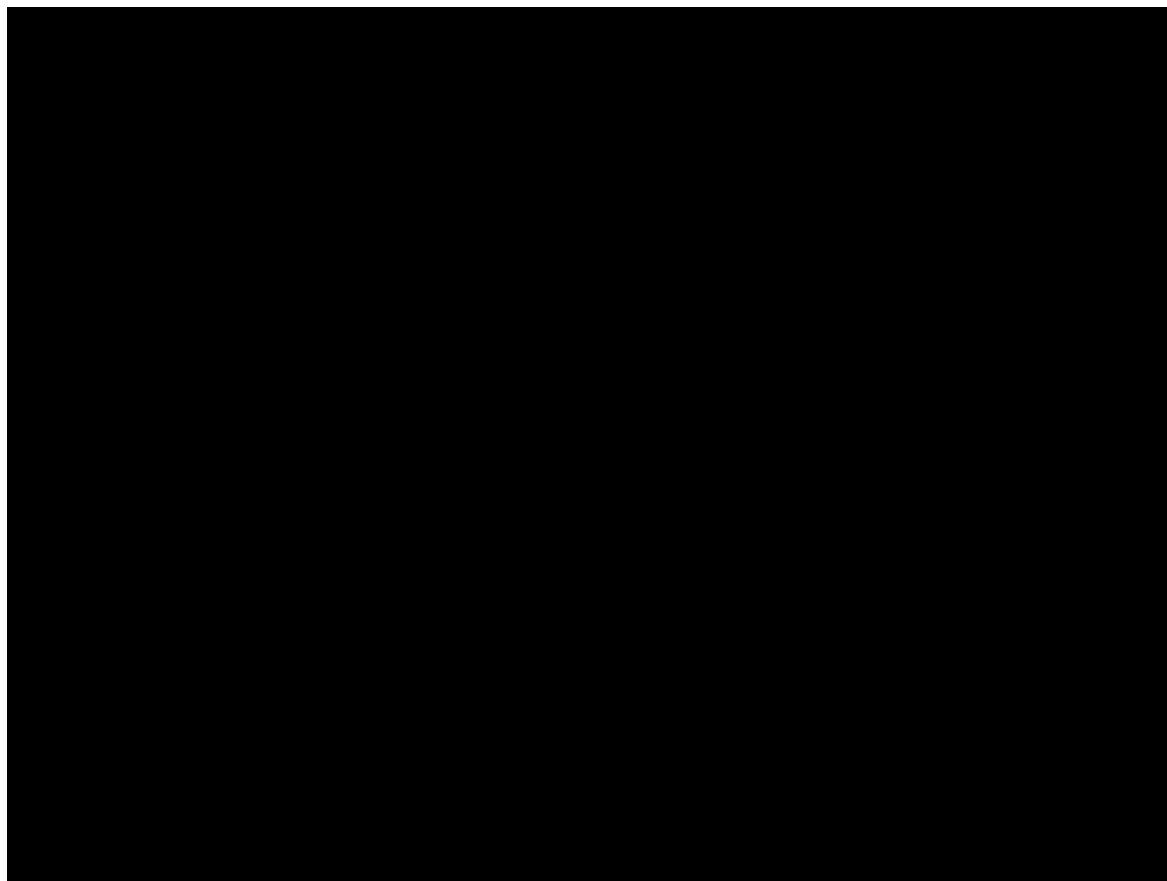

Sl. 78. Projektura *SANGRAD Architects i AVP Arhitekti*, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁷⁶ <http://www.archdaily.com/241081/badel-block-complex-proposal-sangrad-architects-avp-arhitekti/> (9.3.2016.)

Rad ureda *WAU Design* ističe važnost bloka Badel u nastajanju novoga centra na istočnom ulazu u grad Zagreb. Njihov prijedlog je da se postojeći trg i tržnica prošire u prostor bloka koji bi postao svojevrsni natkriveni trg koji, uz niz prolaza i puteljaka, postaje prostor slučajne i/ili namjerne interakcije. Destilerija je središnja građevina i srce lokacije te povezuje sve prostore koji pripadaju novonastalim građevinama. Postoje dva vertikalna akcenta u drugoj razini bloka, koja pružaju mogućnost interakcije u prvoj razini. Građevina visoka oko stotinu metara postaje prepoznatljiva struktura s koje imamo pogled na ostatak grada.²⁷⁷ Ona je ujedno i znak glavnog ulaza u blok Badel koji integrira susjedni Kvaternikov trg i tržnicu. Gustoća izgrađenosti čestice je pretjerana, nedostaje umjerenosti u svakom pogledu. Odnos prema okolini i prema zaštićenim građevinama unutar bloka nije zadovoljavajući, a vertikalni akcent je toliko pretjeran da postaje besmislenim govoriti o valorizaciji građevina unutar bloka.

Sl. 79. Projekt ureda *WAU Design*, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁷⁷ http://www.archdaily.com/243091/badel-block-complex-proposal-wau-design/?utm_source=feedburner&utm_medium=twitter&utm_campaign=Feed%3A+ArchDaily+%28ArchDaily%29 (9.3.2016.)

Projekt ureda *de baes* predstavlja blok Badel kao strateški važan čimbenik grada Zagreba, kojega je potrebno istaknuti prestrukturiranjem intermodalnosti i urbaniteta oko dijelova Kvaternikova trga.²⁷⁸ Svi prostori nastali između građevina tretirani su na isti način kao i prostori u unutrašnjosti građevina, kao otvorena i pristupačna dvorišta. Nastoje artikulirati urbanu gustoću premještanjem volumena. Ovaj se prijedlog razlikuje od ostalih sasvim drugačijom, problematičnom interpretacijom prostora. Od uobičajnog bloka nastaju dva volumena, jedan kubične, a drugi pravokutne forme. Oni postaju membrana ispunjena parkovima i zelenim površinama, ali i obuhvaćaju prostor tržnice. Kocka je volumen koji se nalazi u zapadnome dijelu lokacije. Ima dobro definirano dvorište i uključuje dvije postojeće zgrade tvornice.²⁷⁹ Arhitektura definira javni prostor, služi kao prirodna pozornica za razne aktivnosti istovremeno djelujući kao membrana koja filtrira svakodnevni život koji se odvija u blizini. Drugi volumen se proteže na istočni dio i zahvaća prostor tržnice, a prostor koji nastaje između ova dva volumena glavni je prostor interakcije. Ovakav pristup temi rada je nedopustiv. Ne postoji uvažavanje okoline, oba volumena su prenaplašena smještajem, veličinom i vertikalitetom. Ne vodi se računa o smislenom odnosu novoizgrađenoga i postojeće arhitekture, nema umjerenosti u odnosu izgrađene površine zemljišta i ukupne površine građevne čestice. Ovaj projekt prikazuje nepoštivanje smjernica natječaja i megalomanski karakter arhitekata koji ne prežu od zadiranja u prostor koji okružuje blok Badel.

Sl. 80. Projektureda *de baes*, Blok Badel, pogled s južne strane

²⁷⁸ <http://www.debaes.eu/badel/> (9.3.2016.)

²⁷⁹ <http://www.debaes.eu/badel/> (9.3.2016.)

Arhitektica Tereza Dedkova na potpuno drugačiji način stvara nov sistem javnih i polu-javnih prostora. Njezin prioritet je vratiti pješake u blok Badel, tako da ga pretvara u svojevrsni labirint.²⁸⁰ Glavni nedostatak ovoga rada je prevelika gustoća izgrađenih čestica na ukupnoj površini. Prisutna je umjerenost u vertikalitetu arhitekture i poštivanje značaja zaštićenih građevina. U labirintu ostavlja polifunkcionalni središnji trg uz kojega se nalazi kulturni centar. Ispred njega su prostori koji bi trebali privlačiti ljude. Tržnicu premješta na prostor Kvaternikova trga, a na njeno mjesto nastoji smjestiti park s podzemnom garažom.

Sl. 81. Projekt arhitektice Tereze Dedkove, Blok Badel, pogled s jugozapadne strane

Projekt ureda *AMATAM* predlaže dvije strategije razvoja bloka Badel. Prvom se nastoji sačuvati jasna fasada koja dijeli javni od privatnoga prostora, a drugom se nastoji postići gustoća kombinacijom manjih blokova različite veličine i visine koji stvaraju ulice koje utječu na

²⁸⁰ <http://www.archiprix.org/2015/index.php?project=3133> (9.3.2016.)

stvaranje spontanog društvenog života.²⁸¹ Stara destilerija je glavni objekt u bloku pa je autori u ovome radu nastoje naglasiti približavanjem eksterijeru urbanoga bloka. To čine nizom ulaza u blok koji su od strateške važnosti, nalaze se u pravcima starih industrijskih zgrada, oko kojih se potom formira javni prostor za razne društvene i kulturne aktivnosti. Nije riječ o tipičnome bloku, ali ovaj rad ostavlja takav dojam. Vertikalitet građevina je pretjeran, ne ističu zaštićenu izgradnju ni okolne zgrade, a kombinacija manjih blokova različite veličine i visine zagušuje prostor koji bi trebao privlačiti ljude u blok.

Sl. 82. Projektura *AMATAM*, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁸¹ <http://www.estudioamatam.com/portfolios/badel-block/> (9.3.2016.)

Autori Davor Bušnja i Ida Polzer u svome projektu ističu da bi nova urbana vrijednost bloka Badel trebala oživjeti Martićevu ulicu i učiniti je potencijalnom pješačkom zonom.²⁸² Predloženi koncept za uređenje bloka Badel temelji se na izmijenjenoj javnoj osi. Os je stoga usmjerena prema bloku i prolazi kroza nj, a ovaj ga obogaćuje novim sadržajima i odvraća od Šubićeve ulice koja je vrlo prometna. Otvoreni prostori bloka Badel organizirani su kao niz manjih 'džepova' na kojima se zbivaju razne aktivnosti. Ovaj rad prikazuje da su autori upoznati s problematikom natječaja. Ideja o oživljavanju Martićeve ulice je vrlo dobra. Rad valorizira zaštićene građevine, a gustoća izgrađenih čestica na ukupnoj površini nije pretjerana, ali mogla je biti i manja. Smatram da bi uz umjereniji vertikalitet rad prikazivao skladan odnos povijesne i nove izgradnje te pružio rješenje vrijedno ponovnog razmatranja.

Sl. 83. Projektarhitekata Davora Bušnje i Ide Polzer, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁸²<http://davorbusnja.com/2012-badel-block/> (9.3.2016.)

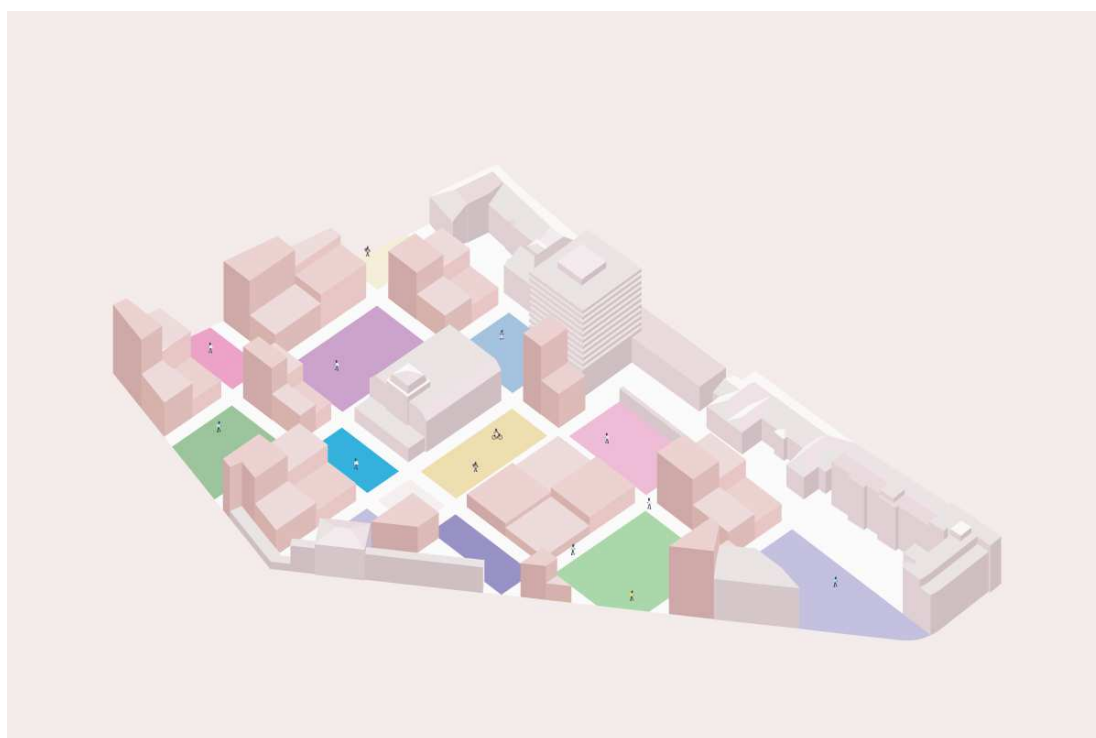
Ured *REGENERAxión* svojim projektom želi od bloka Badel stvoriti prepoznatljiv gradski znak povezujući ga s obližnjom tržnicom i parkom Bartola Kašića. Dvije zgrade koje gledaju na prostor tržnice tvore glavni ulaz u blok. Destilerija je najvažnija zgrada kompleksa pa je autori ističu parkom i slobodnim, javnim prostorom na kojem je moguć niz aktivnosti različitih karaktera.²⁸³ Zgradu tvornice „Gorica“ nastoje oživjeti vraćajući joj industrijski program. Jedina primjedba ovome radu je stroga blokovska struktura, a prednosti mnogo prostora i umjerenost u količini i visini izgradnje.

Sl. 84. Projektureda *REGENERAxión*, pogled sa zapadne i istočne strane

²⁸³ <http://www.regeneraxion.org/badel-block/> (9.3.2016.)

Ured *Bēhance* u svome projektu nastoji blok Badel učiniti otvorenim gradskim blokom koji ima sve sadržaje koji su potrebni čovjeku, na taj način očekujući da će oživjeti prostor bloka i okolice. On postaje polifunkcionalan, sastoji se od zaštićenih građevina, parka, kazališta, restorana, lokala, knjižnice, galerije, lokala, trgovina i tako dalje.²⁸⁴ Volumeni unutar bloka Badel određuju manje javne prostore, a blok se na taj način otvara prema Derenčinovoj, Martićevoj i Šubićevoj ulici te tržnici i Kvaternikovom trgu. Valorizacija zaštićenih objekata i skladan odnos s okolnim građevinama nisu izostali, no smatram da bi rješenje bilo bolje da je gustoća izgrađenih čestica u ukupnoj površini bloka još manja.

Sl. 85. Projektura *Bēhance*, Blok Badel, pogled s južne strane

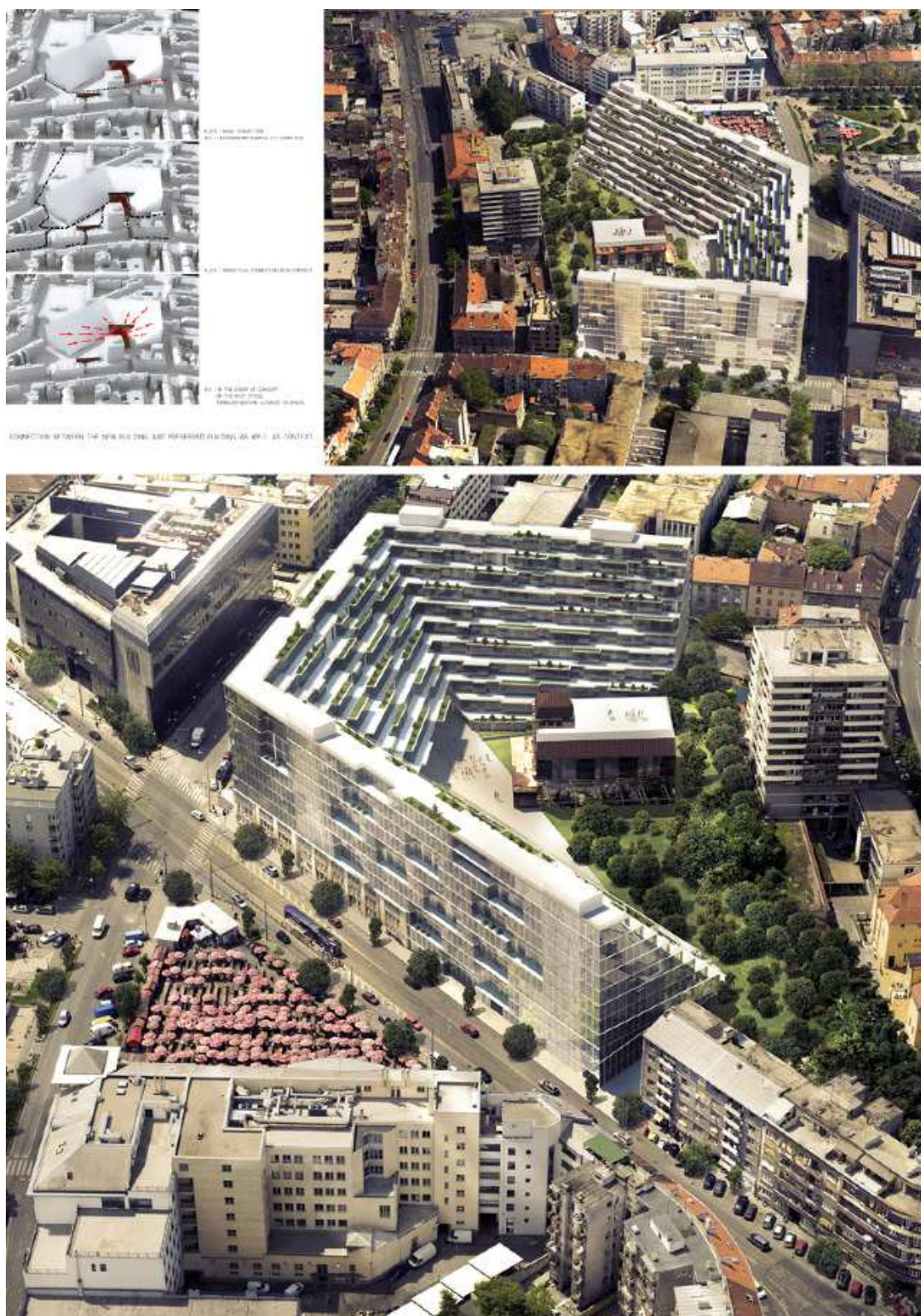
²⁸⁴ <https://www.behance.net/gallery/6665197/Badel-Block> (9.3.2016.)

Projekt ureda *Ether Ship* radi nešto sasvim drugačije. Blok zatvara terasastom konstrukcijom, a unutrašnjost se sastoji od sačuvane industrijske arhitekture i zelene površine. Nedostatak terasaste arhitekture je što uzima više prostora, ali njena prednost je u održivosti.²⁸⁵ Autor na krovu destilerije zamišlja pozornicu za koncerte i slična događanja, pri čemu bi terase prisutne na obodu bloka služile kao gledalište. Promet minimalno dotiče unutrašnji prostor bloka s Derenčinove ulice u kojoj postoji prilaz podzemnoj garaži. Na trećoj i drugoj etaži bilo bi smješteno parkiralište, na prvoj čak sedam kino dvorana, velika knjižara i niz trgovina, a u prizemnome dijelu bloka smjestile bi se banka i informativni centar. Drugi i treći kat bili bi poslovnog karaktera, a četvrti bi bio bitno mjesto društvenoga života. Katove iznad četvrtog karakterizira hotel s restoranima i lokalima na vrhu. Destilerija bi se renovirala i prenamijenila u galerijski prostor za razne kulturne manifestacije. Tvornica „Gorica“ bi bila sačuvana jer bi se terasasta opna naslanjala na nju sa strane i nastavljala od njenog vrha (četvrti kat). Smatram da se vertikalitetom i terasastom konstrukcijom blok nepotrebno zatvara te odjeljuje od okolnih građevina. Valorizacija zaštićenih objekata ne izostaje, ali ovakvo rješenje ne nudi skladnost i ravnotežu između starog i novog. Vjerujem da bi ovakva izgradnja doživjela negativne kritike javnosti i struke jer bi izolirala blok Badel, umjesto da privuče ljude u njega.

---

²⁸⁵ <http://www.ether-ship.com/Badel-Block-Redevelopment-2012> (9.3.2016.)

Sl. 86. Projekt ureda *Ether Ship*, pogled sa zapadne i istočne strane

Slična ideja prisutna je u radu ureda *Arhimetrija Architects*. Terasasta struktura na obodu bloka Badel nastavlja se na postojeću industrijsku arhitekturu, tvornicu „Gorica“, čime se njena fasada čuva od neželjenih intervencija. Unutrašnji prostor nije sakriven od oka prolaznika jer autori u prizemnome dijelu otvaraju blok trima prolazima koji postaju komunikacijske točke bloka i obližnjih ulica. Najveći prolaz nalazi se na uglu Derenčinove i Martićeve ulice. Na tom je dijelu obodna građevina najviša.²⁸⁶ Drugi prolaz nalazi se u Derenčinovoj ulici i važan je jer čini linearnu vezu sa unutrašnjim zelenim površinama. Treći i najvažniji prolaz nalazi se u Šubićevoj ulici i na taj način blok Badel komunicira s obližnjom tržnicom, vrlo prometnom ulicom i susjednim Kvaternikovim trgom. Bez obzira na upotrebu prolaza, riječ je o zatvorenome sustavu. Vertikalitet i terasasta konstrukcija izoliraju blok. Ne postoji skladan odnos prema okolnim građevinama. Valorizacija zaštićenih objekata ne izostaje, ali smatram da bi se ovakvim rješenjem onemogućila komunikacija, iako se ona nastoji stvoriti prolazima.

Sl. 87. Projekt ureda *Arhimetrija Architects*, Blok Badel, pogled sa zapadne strane

²⁸⁶ <http://www.e-architect.co.uk/croatia/badel-block> (9.3.2016.)

Autor Ljubo Georgiev u svome projektu predlaže javne prostore i prostore za stanovanje koji bi privukli ljude u ovaj dio grada. Zamišlja blok Badel koji bi bio živ i vrvio ljudima, a s druge strane nudio uvjete za miran život.²⁸⁷ Naizgled nasumično nabacani volumeni otvaraju blok i osiguravaju prolaze i uličice. Postoje tri vertikalna akcenta, prvi je orijentiran prema Derenčinovoj ulici, drugi prema Martićevnoj ulici, a treći prema Šubićevoj ulici. Glavni prolaz proteže se kroz cijeli blok, od Derenčinove do Šubićeve ulice, čineći najvažniju građevinu bloka, destileriju, vidljivom i dostupnom. Nedostatak su vertikalni akcenti i prevelika gustoća izgrađenih čestica na ukupnoj površini bloka. Mišljenja sam da bi rješenje bilo bolje da je umjerenije jer ovakvim pristupom negira okolinu s kojom bi blok trebao biti u skladnome odnosu.

Sl. 88. Projekt arhitekta Ljube Georgieva, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁸⁷ <http://www.ljubogeorgiev.eu/index.php/project/badel-block/> (9.3.2016.)

Projekt Jelene Vučić, Bojane Dončevski, Lidije Kljaković i Damjana Jovanovića propituje novu ulogu bloka Badel kao polifunkcionalnog aktivatora Donjega grada i produžetka gradskog centra. Blok Badel bi tako postao najvažnijim odredištem na istočnome dijelu grada kojemu je najvažniji zadatak očuvati industrijsku ikonografiju kroz njenu transformaciju u kulturu.²⁸⁸ Promičući mješavinu kulture i komercijalnih sadržaja u javnome prostoru unutar bloka, nastoji se razviti nov sustav urbanoga života. Riječ je o još jednom u nizu pokušaja da se blok dovrši i potpuno izolira od okoline. Valorizacija zaštićene izgradnje nije izostala, ali većinom zbog ideje isključivo obodne izgradnje. Problem je njena visina. Unutrašnji prostor bloka nije zagušen od nove izgradnje, ali ne vjerujem da bi privlačio ljude jer već na prvi pogled ne nudi ništa zanimljivoga.

Sl. 89. Projekt arhitekata Jelene Vučić, Bojane Dončevski, Lidije Kljaković i Damjana Jovanovića, Blok Badel, pogled s istočne strane

²⁸⁸ <http://cargocollective.com/milosgrbic/Badel-Block> (9.3.2016.)

ATELIERFORM u svome projektu nastoji zaštititi industrijsku baštinu, zatim intervenirati u prostor definirajući središnji trg unutar bloka koji je okružen elevacijama.²⁸⁹ Postoje tri otvora bloka Badel, prvi prema Derenčinovoj ulici, drugi prema Martićevoj, a treći prema Šubićevoj ulici. Blokovi koji nastaju ovim prolazima na krovu imaju zelene površine. Blokovi formiraju prostor oko destilerije koji je rezerviran za druženja i kulturne aktivnosti. Pohvalna je inicijativa za stvaranjem javnoga prostora ispred najvažnije građevine u bloku, destilerije. Nedovršena blokovska izgradnja na obodu parcele je vrlo nejasna. Smatram da prolazi nisu dovoljni kako bi postojao skladan odnos između bloka i okoline. Ovakva intervencija, smještanje elevacija raznih oblika u prostor bloka Badel nije uspješno rješenje i nepotrebno zagušuje i zatvara prostor bloka.

Sl. 90. Projekt ureda *ATELIERFORM*, pogled s južne strane

²⁸⁹ http://atelierform.eu/Projects_Badel.html (9.3.2016.)

Projekt koji potpisuje studio *exexe* nudi otvaranje bloka kombinacijom kubičnih volumena između kojih nastaju slobodni prostori s različitim funkcijama, ali dosljednim karakterom i atmosferom.²⁹⁰ Ovakav smještaj volumena nalikuje na šahovsku ploču, čime autori sugeriraju mnogobrojne mogućnosti ovakvoga plana. Autori smatraju da neće elevacija, već zanimljiv odnos izgrađenoga učiniti blok Badel prepoznatljivim i atraktivnim. U pravu su, ali ako elevacija i vertikalitet nisu dobri, ništa neće popraviti dojam. Gustoća izgrađene površine čestice u ukupnoj površini čestice je pretjerana. Imamo dojam da je riječ o modernome labirintu koji iskače iz okvira pristojnog, veličinom, količinom i visinom. Teško je govoriti o valorizaciji zaštićenih građevina kada gotovo da nisu ni prisutne u ideji da ovaj blok izazove reakciju građana.

Sl. 91. Projekt ureda *exexe*, Blok Badel, pogled s južne strane

²⁹⁰ <http://www.exexe.pl/BADEL/BADEL.html> (9.3.2016.)

12. Kriteriji vrednovanja napuštene industrijske arhitekture

U novije vrijeme, tijekom 1990-ih godina, započinje povlačenje industrije iz urbanih područja zbog povećane ekološke svijesti, promjena u tehnološkim procesima i prestrukturiranja gospodarstva. Uslijed deindustrijalizacije²⁹¹ dolazi do povećavanja broja napuštenih industrijskih područja. Ona s jedne strane prikazuju završetak prostornoga razvoja, a s druge predstavljaju prostorni potencijal i pružaju mogućnost kvalitetnog preuređenje i postavljanja novih funkcija.²⁹²

U ovome dijelu rada osvrnut ću se na kriterije vrednovanja napuštene industrijske arhitekture prema Sonji Ifko.²⁹³

Kriterije bismo mogli podijeliti u dvije skupine. Prva se odnosi na arhitekturno oblikovno vrednovanje, a druga na prostorno urbanističko vrednovanje.

Arhitekturno oblikovno vrednovanje²⁹⁴ sastoji se od kriterija tehnološke inovacije, kriterija virtuoznosti pri izvođenju konstrukcija, kriterija izvedbe detalja, kriterija oblika – funkcija i kriterija umjetničko-estetske ocjene.

Kriterij tehnološke inovacije²⁹⁵ vrednuje objekte s obzirom na stupanj inovacije glede uporabe materijala, uvođenja novih građevinskih principa i inovacija pri načinu izvedbe. Kriterij virtuoznosti pri izvođenju konstrukcija²⁹⁶ ocjenjuje stupanj kreativnosti na području zamisli i izvedbe konstrukcija. Kriterij izvedbe detalja²⁹⁷ vrednuje likovnu i estetsku pojavnost detalja, ali i njihovu građevinsku ulogu. Arhitekturna kompozicija²⁹⁸ ocjenjuje likovno-estetsku pojavnost te sukladno s praćenjem razvoja i prilagođavanje funkcionalističkom ishodištu kod plana objekta.

Kriterij oblika – funkcija²⁹⁹ vrednuje odnos ključnih parametara plana i važan je pokazatelj dinamike razvoja industrijskih objekata. Kriterij umjetničko-estetske ocjene³⁰⁰ je sažetak svih navedenih kriterija i ocjenjuje arhitekturu

---

²⁹¹ Peračković, 2010: 95-96

²⁹² Ifko, 1998: 92

²⁹³ Ibid. 92-93

²⁹⁴ Ibid. 92

²⁹⁵ Ibid. 92

²⁹⁶ Ibid. 92

²⁹⁷ Ibid. 92

²⁹⁸ Ibid. 92

²⁹⁹ Ibid. 92

³⁰⁰ Ibid. 92

odnosno arhitekturne elemente na temelju likovno-estetskih mjerila.

Prostorno urbanističko vrednovanje³⁰¹ sastoji se od kriterija izbora mikrolokacije, pojavnosti u prostoru, kriterija cjelovitosti kompleksa, kriterija organiziranosti kompleksa, kriterija urbanističke kompozicije, kriterija funkcionalnosti plana i kriterija prikladnosti zaštite okoliša.

Kriterij izbora mikrolokacije³⁰² svjedoči o odnosu prema prostoru u kojem je postavljen objekt.

Razlikujemo lokacije koje su izabrane isključivo na temelju utilitarnih okolnosti i one koje su izabrane tako da se prilagođavaju prirodnoj i građevnoj strukturi prostora. Treći oblik je da joj se podređuju što je rijetkost, ali je znak kvalitetnog prostornog uređenja. Pojavnost u prostoru³⁰³ ocjenjuje odnos objekta prema prostoru, njegovu pojavnost i značaj pri oblikovanju prostornog identiteta. Kriterij cjelovitosti kompleksa³⁰⁴ prostorno, sadržajno i oblikovno određuje zaokruženost kompleksa ili dijelove očuvanih bitnih dijelova. Kriterij organiziranosti kompleksa³⁰⁵ analizira prostorni plan na temelju praćenja dinamike prostornog razvoja. Kriterij urbanističke kompozicije³⁰⁶ vrednuje likovno-estetske principe sastavnog plana. Radi se o vrednovanju cjeline ili onih struktura koje proizlaze iz estetsko-umjetničkih oblikovnih usmjerenja. Kriterijem funkcionalnosti plana³⁰⁷ se vrednuje uspješnost funkcionalnog plana unutar određenog sastavnog plana kompleksa. Taj je kriterij važan, ali ga je u mnogim slučajevima teško odgovarajuće vrednovati jer su prvobitne prilike uvelike promijenjene. Kriterij prikladnosti zaštite okoliša³⁰⁸ određuje prikladnost određenog objekta ili kompleksa s obzirom na njegove ekološke utjecaje na okoliš. Predstavljeni su kriteriji temelj vrednovanja arhitekturne baštine industrijskih područja.

---

³⁰¹Ibid. 92

³⁰²Ibid. 92

³⁰³Ibid. 92

³⁰⁴Ibid. 93

³⁰⁵Ibid. 93

³⁰⁶Ibid. 93

³⁰⁷Ibid. 93

³⁰⁸Ibid. 93

13. Zaključak

Nakon završenog javnog, anonimnog, anketnog, urbanističko-arhitektonskog natječaja za idejno rješenje bloka Badel u Zagrebu postavlja se pitanje jesu li postavke raspisa javnih natječaja temeljno krive. Natječaj nema obavezu realizacije, već su, prema riječima Dafne Berc, „*/.../ zahtjevan i opsežan posao pripreme natječaja, izdašne nagrade i odličan odaziv arhitekata iz cijelog svijeta iskorišteni primarno za puko nabacivanje ideja i stvaranje određenog urbanističko-arhitektonskog okvira koji tek treba poslužiti kao podloga za pregovore s potencijalnim partnerima i investitorima.*“³⁰⁹ Čini se da bi demokratičnost pristupa problematici mogla pasti u vodu jer o investitorima ovisi koje će se arhitektonsko rješenje realizirati. Nadalje, prisutan je dojam da se natječaj nije temeljio na studioznoj dijagnozi stvarnih potreba za razvoj grada pa se ne nameće šira problematika grada i bitna pitanja koja bi dovela do revitalizacije cijeloga područja bloka Badel i njegove okoline. Nove javne prostore nije moguće aktivirati gradnjom unutar jednoga bloka. Trebali bismo se zapitati bi li, uz njegovo uređenje, do novih javnih prostora došlo ukidanjem automobilskeg prometa ili proširivanjem pješačke mreže? Šira slika uređenja bloka Badel trebala bi obuhvaćati prostor rekonstruiranog Kvaternikova trga na kojemu se već nalaze objekti stambeno-poslovno-komercijalne namjene, uz garažu koja ne ispunja svoje potencijale. Blok Badel bi također mogao znatno utjecati na današnju kaotičnu situaciju premještene tržnice na istočnoj strani Šubićeve ulice. Isto tako, njegovo uređenje trebalo bi uzeti u obzir Martićevu ulicu koja bi se mogla profilirati u ugostiteljski produžetak Jurišićeve ulice što bi utjecalo na promet tog dijela grada.³¹⁰ U svakom slučaju, jasno je da će bez postavki u natječaju radovi biti nedorečeni i osrednji, jer bez njih ne obuhvaćaju cijelu sliku revitalizacije bloka i susjednih javnih prostora.

Sonja Ifko u svome tekstu navodi da je

---

³⁰⁹ <http://www.covjekiprostor.net/hr/arhiva/politicki-urbanizam~31/limit-arhitecture-natjecaj-za-badel-blok~46/>
(7.3.2016.)

³¹⁰ <http://www.covjekiprostor.net/hr/arhiva/politicki-urbanizam~31/limit-arhitecture-natjecaj-za-badel-blok~46/>
(7.3.2016.)

„/.../ u cjelokupno vrednovanje baštine industrijskih područja nužno uključiti stručnjake svih struka, čije se istraživanje nastavlja na baštinu industrijskog doba. Radi se prije svega o istraživačima razvoja tehnologije, strojne opreme, znanosti, povjesničarima, socijalnim povjesničarima, ekonomistima, sociolozima, etnolozima. Povezanost kriterija svih nabrojanih istraživačkih skupina je temelj cjelokupne metodologije vrednovanja i zaštite baštine značajnih industrijskih područja. Zbog opsega povijesnih industrijskih područja realno je moguće očuvati samo njihov mali dio pa zbog toga struka mora osigurati očuvanje bar najkvalitetnijih i najznačajnijih. Temelj toj predispoziciji je da prije početka procesa reurbanizacije industrijskih područja struka uspostavi čvrsta mjerila zaštite i aktivno se uključi u procese obnove na području kvalitetne industrijske baštine, jer će samo to omogućiti očuvanje i svjedočenje tog važnog dijela baštine, koji je neposredno i posredno nesumnjivo najkorjenitije označio zadnja dva stoljeća.“³¹¹

---

³¹¹ Ifko, 1998: 93

14. Popis arhivske građe i literature:

Albini, Alfred, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1966., str. 487

Arčabić, G. (2007.): *Budućnost Europske industrijske baštine - 4. međunarodna biennialna konferencija Industriální stopy, Prag, 17. – 23. rujna 2007.*, „Informatica museologica“, 38(3-4):188-190, Zagreb

Arčabić, G. (2007.): *Zagrebačka industrijska baština u registru kulturnih dobara Republike Hrvatske – pregled, stanje, potencijali*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 23, Zagreb

Bagarić, M. (2011.): *Arhitekt Ignjat Fischer*, Meandar media, Zagreb

Begović, M. (1975.): *Metodologija iznalaženja rješenja za suvremeni način osvjetljenja naslijeđenih spomenika kulture*, „Arhitektura“, 18(154): 12, Zagreb

Berc, D., Mrduljaš, M., Vidović, D., Veljačić, M., Hanaček, I., Kutleša, A., Rimanić, M., Vuković, V. (2010.): *Aktivacije: mapiranje naseljavanja napuštenih prostora u javne svrhe*, Život umjetnosti: časopis za pitanja likovne kulture, str. 88-119

Bobovec, B., Mlinar, I., Sentić, D., (2012.): *Zagrebački Velesajam kao poticaj razvoju novo zagrebačkog centra.*, „Prostor“, vol. 20, No 1(43)., 1-6, Zagreb, str. 186-197

Brguljan, V. (1985.): *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb-Beograd

Bunijevac, H. (2007.): *Željeznička industrijska baština - resursi koji vane za identifikaciju i valorizaciju*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 33-34, Zagreb

Dakić, S. (1977.): *Povijesno središte Zagreba u najznačajnijim poslijeratnim urbanističkim dokumentima – kronologija i stavovi*, „Arhitektura“, 31 (160-161), Zagreb

Dumbović Bilušić, B. (2007.): *Zaštita i obnova industrijskog krajolika željeznice u Zagrebu – mogući koncept razvoja*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 46, Zagreb

Galović, K. (2001.): *Kraljevski povlašteni parni i umjetni mlin*; „Grad za 21. stoljeće: zbornik“, ur. Mirjana Goršić, Biblioteka Psefizma, Karlovac, str. 260

Goršić, M. (2001.): *Grad za 21. stoljeće: zbornik*, ur. Mirjana Goršić, Biblioteka Psefizma, Karlovac, str. 15

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, (2012.): *Blok Badel Zagreb*, DAZ, zgFORUM, srpanj, Zagreb, str. 1-23

Ifko, S. (1998.): *Arhitekturna baština industrijalizacije – mogućnost ponovne uporabe*, „Informatica museologica“, 29 (1-2): 89-93, Zagreb

Ivanković, V., Obad Šćitaroci, M (2011.): *Planiranje i izgradnja Zagreba 1945.-1952.*, „Prostor“, vol. 19, No 2(42), 7-12, Zagreb, str. 362-375

Juras, B. (2012.): *Misli o čuvanju moderne arhitekture*, Društvo arhitekata Splita, Split, str. 23

Jurić, Z. (2004.): *Zaštita spomenika i teorija magradogrđenje u Srednjoj Europi 1870.-1918.*, u: *Prostor*, vol. 12, No 1(27), 1-16, Zagreb

Kahle, D. (2004.): *Grđevinski propisi grada Zagreba u razdoblju od 1850. do 1918. godine*, u: *Prostor*, vol. 12, No. 2(28), Zagreb

Karaman, I. (1991.): *Industrijalizacija građanske Hrvatske 1800-1941*, Zagreb, str. 206-213.

Knežević, S. (1980.): *Projekti po mjeri Zagreba*, „Arhitektura“, 34(174+5), Zagreb

Knežević, S. (2008.): *Scena u očekivanju protagonista*, Oris, 10(53), Zagreb

Knežević, S. (2011.): *Zagreb: grad, memorija, art*, Meandar media, Zagreb

Laslo, A. (1983.): *Natragumetode/Oarhitekturenekihindustrijskihobjekataiztridesetihgodina*, „Čovjekiprostor“, 8: 30-31, Zagreb

Marinović Uzelac, A. (1989.): *Teorija namjene površina u urbanizmu*, Tehnička knjiga, Zagreb, str. 167-202

Maroević, I. (2003.): *Antologija zagrebačke arhitekture*, Art Studio Azinović, Zagreb

Maroević, I. (2001.): *Muzealizacija industrijske baštine kao kulturni resurs*, „Grad za 21. stoljeće: zbornik“, ur. Mirjana Goršić, Biblioteka Psefizma, Karlovac

Maroević, I. (1988.): *Zaštita i revitalizacija starih gradskih jezgri*, „Pogledi“, 18 (3-4): 783-789 Split

Mrak-Taritaš, A. (2008.) *Urbanistički plan uređenja - Uloga iznačenjenaprimjerugradaZagreba*, u: *Prostor*, vol. 12, No 2(36). Zagreb

Mrak-Taritaš, A. (1998.): *Urbanistički plan uređenja, detaljni plan uređenja*, Ministarstvo prostornog uređivanja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb, str. 31

Neidhardt, V. (1999.): *Kultura i gospodarstvo – komplementi urbane vizije Zagreba XXI. stoljeću*, “Razvoj Zagreba: prilozi za strategije hrvatske i europske metropole”, ur. Vjekoslav Tomašić, HGK – Gospodarska komora Zagreb, Zagreb

Neidhardt, V. (1998.): *UrbanaraspavaususetZagrebuXXI. stoljeća*, „Prostor“, vol. 6, No. 1-2(15-16)., Zagreb

Operacija: grad, Intergrafika d.o.o., Zagreb, 2005.

Paladino, Z. (2011.): *Industrijska arhitektura Lavoslava Horvata – odabrani primjeri*, „Prostor“, vol. 19, No 2(42)., 7-12, Zagreb, str. 376-391

Pegan, S. (1995.): *Industrijskagustoća - činiteljdimenzioniranjaindustrijskihlokacija*, u: „Prostor“, vol. 3, No. 1 (9)., Zagreb

Peračković, K. (2010.): *Hrvatska u postindustrijsko doba – promjene u strukturi radno aktivnoga stanovništva po sektorima djelatnosti i spolu*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Podnar, I. (2009.): *Zagrebačkitrgovikaourbaniidentitetskisustavi*, „Prostor“, vol. 17, No 2(38). Zagreb, str. 369

Premierl, T. (1990.): *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1990.

Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M., Petrić, K. (2013.): *Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnoga arheološkog naslijeđa*, „Prostor“, Vol. 21, br. 2(46), Zagreb, str. 314

Sabolić, K. (2002.): *Badel 1862: 140 godina*, Ars Media, Zagreb

Sekulić Gvozdanović, S. (1975.): *Prilog edukaciji arhitekta u godini zaštite spomenika kulture 1975.*, „Arhitektura“, 18 (154): 10, Zagreb

Sjekavica, M. (2012.): *Baština u fokusu - sustavno uništavanje baštine – prema pojmu kulturocida/heritocida*, „Informatica museologica“, 43 (1-4): 66-74, Zagreb

Strohal, R. (1933.) *Vlaška ulica i župa sv. Petra u Zagrebu*, Tiskara Šek, Zagreb,

Šepić, Lj. (2001.): *Industrijska arhitektura nagodbenog razdoblja u Zagrebu*, „Kaj“, 34 (4-5): 47-64, Zagreb

Šepić, Lj. (2007.): *Tehničko naslijeđe 19. i 20. stoljeća kao dio gradskog identiteta Zagreba*, „Informatica Museologica“, 38 (1-2): 30-32, Zagreb

Šepić, Lj. (2009.): *Industrijska arhitektura 20. stoljeća u Hrvatskoj*, u: *Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 251-264

Zgaga, V. (1982.) *Muzeološki izazovi industrijske arheologije*, „Informatica museologica“, br. 3-4, Zagreb, str. 3-7

*** (1966.), *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 2, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, str. 280

*** (1966.), *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, str. 212

*** (1998.), *Britanski i Kvaternikov trg – katalog natječajnih radova*, ur.: V. Špirić, Društvo arhitekata Zagreba (DAZ), Zagreb, str. 28

14.1. Internetski izvori

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3871> (22.2.16.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5157> (22.2.16.)

<http://www.poslovni.hr/media/PostAttachments/490835/11.%2007.%20GUP%20Zagreba.pdf>
(22.2.16.)

<http://www.zagreb.hr/Userdocsimages/SIGlasnik.nsf/10288f1421388ff8c1256f2d0049015b/09055e10a0164ae3c1256fe300351e79-OpenDocument.htm> (22.2.16.)

<http://www.vecernji.hr/zg-vijesti/u-paromlinu-knjiznica-a-u-badelu-muzej-filma-989786>
(29.2.2016.)

<http://www.vecernji.hr/zg-vijesti/privatnici-zainteresirani-na-mjestu-badela-graditi-neboder-hotel-stanove-972915> (1.3.2016.)

<http://www.jutarnji.hr/propadanje-spomenika-industrijske-bastine-ceka-li-blok-badel-ista-sudbina-kao-paromlin-/1212503/> (2.3.2016.)

<http://d-a-si.hr/web/2012/01/10/natjecaj-blok-badel/> (4.3.2016.)

http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/badel_hr_web_NOVO.pdf (4.3.2016.)

<http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf> (6.3.2016.)

<http://zse.hr/userdocsimages/prospekti/BD62-prospekt.pdf> (6.3.2016.)

<http://www.jutarnji.hr/dva-su-mlada-portugalca-osmislila-novi-centra-zagreba/1031106/>
(6.3.2016.)

<http://www.vecernji.hr/dizali-smo-kredite-da-obnovimo-badel-a-sad-ne-znamo-kamo-cemo-1000103> (6.3.2016.)

<http://arhiva.dalje.com/hr-zagreb/arhitekti-iz-cijelog-svijeta-na-natjecaju-za-projekt-uredjenja-badela/379768> (6.3.2016.)

<http://stari.kulturnepunkt.hr/i.php/kulturoskop/6/?template=print> 6.3.2016.)

http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Industrijska%20bastina_info_07.pdf (9.3.2016.)

http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Modernizacija_na_periferiji_carstva_Covjek_i_prostor_2010.pdf (9.3.2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19579> (9.3.2016.)

http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/branko_kincl/branko_kincl_biografija/ (9.3.2016.)

http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/branko_kincl/branko_kincl_bibliografija/ (9.3.2016.)

<http://www.covjekiprostor.net/hr/arhiva/politicki-urbanizam~31/limit-arhitekture-natjecaj-zabadel-blok~46/> (7.3.2016.)

<http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/akt?godina=2009&broj=070&akt=6b0e134efe44a9e6c1257574002edf0c> (18.3.2016.)

<http://en.unesco.org/> (21.4.2016.)

<http://ticcih.org/about/> (21.4.2016.)

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12025&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=471.html (21.4.2016.)

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13085&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (21.4.2016.)

http://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (21.4.2016.)

<http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (21.4.2016.)

http://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf (21.4.2016.)

<http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (21.4.2016)

<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage> (21.4.2016.)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007a087> (21.4.2016.)

<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=215961353> (12.3.2016.)

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_76_2395.html (21.4.2016.)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804bb7e6> (21.4.2016.)

http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/blok%20badel_urbana%20pravila_04.03.2015..pdf
(20.3.2016.)

http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/prostorni_planovi/04_Prikaz%20Odluke%20o%20donosenju%20PPGZa.pdf (21.4.2016.)

<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam> (21.4.2016.)

http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf

(21.4.2016.)

<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (21.4.2016.)

http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf

(23.08.2015.)

www.arts4x.com/deu/d/henrici-karl-friedrich-wilhelm/henrici-karl-friedrich-wilhelm.htm

(21.4.2016.)

<http://www.gradimo.hr/clanak/konstrukcija-paviljona-broj-40-zagrebackog-velesajma/14141>

(19.4.2016)

<http://www.uzgz.net/UZGZMonografija.pdf> (4.5.2016.)

<http://www.vulin-ilekovic.hr/Backup/Badel.htm> (4.5.2016.)

14.2. Popis arhivske građe

Državni arhiv u Zagrebu, HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

14.3. Popis slikovnih priloga

Sl. 1. Arhitekt George Sorocold, Tvornica svile, Derby, 1718., prva u potpunosti mehanizirana tvornica na svijetu i prototip za sve kasnije tvornice

; URL: <http://www.olderderbyphotos.co.uk/derby-silk-mill-73> (14.3.2016.)

Sl. 2. Arhitekt Charles Bage - Tvornica tekstila *Marshall & Benyon & Bage*, Shrewsbury, 1797., prva zgrada s potpunom konstrukcijom od lijevanog željeza

; URL: <http://www.28dayslater.co.uk/ditherington-flax-mill-shrewsbury-november-2015.t100318> (14.3.2016.)

Sl. 3. Arhitekt Peter Behrens - Tvornica AEG turbina, Berlin, 1908.-1909., građevina revolucionarnog dizajna s vidljivim nosivim elementima konstrukcije i velikim staklenim površinama

; URL: <http://architectuul.com/architecture/aeg-turbine-factory> (14.3.2016.)

Sl. 4. Arhitekt Walter Gropius - Tvornica *Fagus*, Alfred an der Leine, 1911., prva građevina s potpuno staklenom fasadom

; URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Tvornica_Fagus (14.3.2016.)

Sl. 5. Arhitekt Albert Kahn - Tvornica *Ford*, Highland Park, 1909., primjer tvorničke jednoetažne hale i prvog automobilskeg postrojenja na svijetu koje implementira pokretnu traku u produkcijskom procesu

; URL: <http://www.mascontext.com/tag/albert-kahn/> (14.3.2016.)

Sl. 6 i 7. Arhitekt Hans Poelzig - Industrijski kompleks i Vodotoranj, Lubin, 1911., primjer europske tvornice početkom 20. stoljeća i potpuno drugačijeg pristupa gradnji od modela u SAD-u;

URL: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/39/99/32/399932ead38f250841a388232e7681b3.jpg> (14.3.2016.)

; URL: <http://hoolawhoop.blogspot.hr/2012/09/round-pointy-cube.html> (14.3.2016.)

Sl. 8. Arhitekt Matté Trucco - Tvornica *Fiat*, Lingotto, 1928., primjer futurističke gradnje tvorničkog kompleksa

; URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Lingotto> (14.3.2016.)

Sl. 9. Arhitekt Pier Luigi Nervi - Tvornica papira, Mantova, 1962., primjer lagane nosive konstrukcije

; URL: <http://www acciaioartearchitettura.com/en/2013/02/paper-mill-and-bridge-pier-luigi-nervi-in-mantua/> (14.3.2016.)

Sl. 10. Arhitekt Vladimir Potočnjak - Tvornica aluminija, Lozovac, 1939., jedini cjeloviti tvornički kompleks hrvatskog arhitekta između dva rata

; URL: <http://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/66191/adio-lozovac-sluzbeno-prestala-s-radom-najstarija-tvornica-aluminija-na-balkanu> (17.3.2016.)

Sl. 11. Arhitekti Stjepan Gomboš, Mladen Kauzlarić, Ivo Richtman i Vladimir Juranović - Tvornica Rade Končar, Zagreb, 1946., tvornica koja 1949. godine dobiva prvu nagradu Vlade FNRJ za arhitekturu

; URL: <http://www.koncar-mes.hr/o-nama/povijest/> (17.3.2016.)

Sl. 12. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Tvornica pjenice, današnje stanje građevine čiji se krov urušio 2011. godine

; URL: <http://www.vecernji.hr/zg-vijesti/privatnici-zainteresirani-na-mjestu-badela-graditi-neboder-hotel-stanove-972915/multimedia/p4> (18.3.2016.)

Sl. 13. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Glavni izazovi urbanog razvoja grada Zagreba, planirana gradska obnova povijesne jezgre Zagreba, izgrađenih dijelova, ali i aktivnosti te stambenih, komercijalnih i društvenih funkcija

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (19.3.2016.)

Sl. 14. Urbanistički zavod Grada Zagreba - Plan prostornog uređenja grada Zagreba iz 1961. godine koji prikazuje iskaz kvalitete stambenoga fonda u centru grada

; URL: <http://daz.hr/web/galerija/izlozbe/planovi-prostornog-uredjenja-grada-zagreba> (17.3.2016.)

Sl. 15. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Prva regulacijska osnova Zagreba iz 1865. godine kojom su postavljene osnovne odrednice modernom razvoju grada, posebice prostornom razvoju Donjega grada i položaj bloka Badel na krajnjem istoku Zagreba

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 16. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Tri lokacije stare industrije na istočnom kraju povijesne jezgre grada Zagreba, sve tri lokacije sadrže građevine značajne za ranu fazu industrijalizacije

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 17. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., položajni nacrt, dogradnja jednokatne kuće i podruma za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 18. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., pročelja, nacrt dogradnje jednokatne kuće Vladimira Arka u Vlaškoj ulici 116 u Zagrebu; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 19. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., tlocrt, nacrt dogradnje jednokatne kuće i podruma za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 20. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918., nacrt dogradnje radionice i ogradnog zida za Vladimira Arka, Vlaška ulica 116 u Zagrebu; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 21. Arhitekt Otto Prister, 1918., Položaj gradskog bloka; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 23. Arhitekt Janko Holjac, položajni nacrt za novogradnju, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d.; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 24. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, pročelje, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 25. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, podrum, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 26. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, prizemlje, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 27. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, prvi kat, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 28. Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, drugi kat, 1921., Zagrebačka tvornica bačava d.d., stambena zgrada; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 29. Snimka bloka Badel s istoka i lokacija jednokatne zgrade; tlocrt jednokatne zgrade u Vlačkoj 116 koju Mijo Arko kupuje za potrebe svoje trgovačke tvrtke 1911. Godine

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 30. Položajni nacrt, 1915., Vlačka 116, geodet Dragutin Gjurski; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 31. i 32. Izvođač radova braća Cernelutti, 1915., Adaptacija zgrade Mije Arka, veletrgovina vinom u Zagrebu, Vlačka ulica 116; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 33. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1916., Skladište tvornice Arko, Vlačka ulica 116

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 34. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1916./1917., Vinski podrum (1916.) i tvornica konjaka (1917.), Vlaška ulica 116, crvenim je označeno podzemno skladište pića – armirano-betonske bačve sistema *Borsari*, u sredini tvorničkoga dvorišta

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 35. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Lokacije tvrtki Pokorny, Arko i Patria na istočnome kraju Donjega grada

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 36. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Snimka bloka Badel s istoka i lokacija jednokatne zgrade; Vladimir Arko za vrijeme Prvog svjetskog rata kupuje cijelu parcelu

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 37. Ovl. civ. arh. Otto Prister, 1918., položajni nacrt tvornice Vladimira Arka u Zagrebu

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 38. Projektant arhitekt: Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzeće Josip Dubsky d.o.o. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918-1919-1921., Tvornica bačava, kasnije tvornica pjenice (kvasca)

; URL:<http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 39. Arhitekt Oskar Jenko, 1923., Položajni nacrt tvornice Vladimir Arko, Vlaška 116, Zagreb;HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 40. Arhitekt Oskar Jenko, 1921., Nacrt tvornice etera; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 41. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Položaj bloka Badel i Zagrebačke tvornice bačava osnovane 1921. Godine

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 42. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, pročelje, 1918., Osnova za dogradnju rafinerije i pecare žestokih tekućina gosp. Vladimira Arka, HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 43. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, tlocrt, 1918., zgrada rafinerije i pecare žestokih tekućina gosp. Vladimira Arka, HR-DAZG-1122, ZGD; Vlačka 106-116

Sl. 44. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1918-1921., Rafinerija i destilerija, Šubićeva ulica, Zagreb

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 45. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Zgrade rafinerije i pecare žeste, kasnije dio tvornice Gorica, Šubićeva ulica, današnje stanje

; URL: http://www.jutarnji.hr/multimedia/archive/00689/badel_689200S1.jpg (5.5.2016.)

Sl. 46. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, Zgrade rafinerije i pecare žeste, kasnije dio tvornice Gorica

; URL: http://designdistrict.hr/wp-content/uploads/2016/04/Badel_Gorica_M_Gasparovic_03_72dpi.jpg (5.5.2016.)

Sl. 47. Položaj bloka Badel, Zagrebačke tvornice bačava i tvornice „Arko Email“ u Martićevoj ulici 85, izgrađene 1928-1929. godine

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 48 i 49. Projektant arhitekt Ignjat Fischer, izvođač radova: Gradjevno poduzetništvo Josip Dubsky i dr. uz nadzor arhitekta Otta Pristera, 1926., Osnova za novogradnju stambenih zgrada i ureda Vladimira Arka, Vlaška 110,112 i 114, Zagreb

Sl. 50. Narodni odbor grada Zagreba, 1952., Milan Perc, Građevinska dozvola; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 51. Narodni odbor grada Zagreba, 1954., Milan Perc, Građevinska dozvola; HR-DAZG-1122, ZGD; Vlaška 106-116

Sl. 52. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Urbanističko-arhitektonsko rješenje centra Kvaternikov trg u Zagrebu arhitekta Zorana Hebara iz 1980. godine

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 53. Arhitekt Zoran Hebar, 1988.-1990., Urbanističko-arhitektonsko rješenje centra Kvaternikov trg u Zagrebu

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 54. Arhitekt Miroslav Geng, 1998., Natječajni rad idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Kvaternikova trga; *Britanski i Kvaternikov trg – katalog natječajnih radova*, ur.: V. Špirić, Društvo arhitekata Zagreba (DAZ), Zagreb, 1998.

Sl. 55. Urbanistički zavod grada Zagreba, 1996., „Blok Badel“; urbanističko-arhitektonska studija – stručna podloga za ishođenje lokacijske dozvole

; URL: <http://www.uzgz.net/UZGZMonografija.pdf> (4.5.2016.)

Sl. 56. Arhitekti Branko Kincel i Nikola Filipović, Ideje razvoja bloka Badel, 1996.; treća idejna urbanističko-arhitektonska studija, bez obzira na smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i podizanje visine krovišta

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 57. Miroslav Begović i Velimir Neidhardt, Blok Badel, 1996., bez obzira na smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i podizanje visine krovišta

; URL: <http://www.hazu.hr/~mibe/b-1-4.jpg> (5.5.2016.)

Sl. 58. Arhitektonski ured *Vulin i Ileković*, poslovno-trgovačko-hotelsko-stambeni sklop s javnim garažama „Blok Badel“, 1996., još jedna u nizu idejnih studija koja zanemaruje smjernice zaštite predlažu se uklanjanje destilerije i izgradnja nebodera

; URL: <http://www.vulin-ilekovic.hr/Backup/Badel.htm> (4.5.2016.)

Sl. 59. Arhitektonski ured *Vulin i Ileković*, neboder za „Blok Badel“, 1996., zanemarivanje smjernica zaštite, prijedlog izgradnje nebodera

; URL: <http://www.vulin-ilekovic.hr/Backup/Badel.htm> (4.5.2016.)

Sl. 60. Carl Michael von Hausswolff, 2003., *Red Empty: Zagreb*, svjetlosna instalacija

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 61. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Prikaz Donjeg grada i označen položaj bloka Badel, Zagreb, 2012.

; URL: <http://www.d-a-z.hr/en/competition/badel/video/> (18.3.2016.)

Sl. 62. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Blok Badel - vrijedne građevine, Zagreb, 2012.

; URL: http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/badel_hr_web_NOVO.pdf (18.3.2016.)

Sl. 63. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Blok Badel, Zahtjevi natječaja iz 2012. godine, Zagreb

; URL: http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/badel_hr_web_NOVO.pdf (18.3.2016.)

Sl. 64. Blok Badel, pogled s južne strane

; URL: <http://www.kitoko-studio.com/projects/urban/badel-block-zagreb/> (18.3.2016.)

Sl. 65. Pablo Pita Architects, Blok Badel – 1. nagrada, situacija

; URL: <http://www.archdaily.com/242009/badel-block-proposal-pablo-pita-architects/>
(20.3.2016)

Sl. 66. Pablo Pita Architects, Blok Badel – 1. nagrada, pogled s istočne strane

; URL: <http://www.archdaily.com/242009/badel-block-proposal-pablo-pita-architects/>
(20.3.2016)

Sl. 67. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (1)

; URL: <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf>(5.5.2016.)

Sl. 68. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (2)

; URL: <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf>(5.5.2016.)

Sl. 69. Grafički prikaz prijedloga urbanih pravila na temelju prvonagrađenog natječajnog rada (3)

; URL: <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Blok%20Badel.pdf>(5.5.2016.)

Sl. 70. Filter Z.O.D., Blok Badel – 2. nagrada, plan

; URL: <http://www.filter.ba/html/bdbl.html> (20.3.2016.)

Sl. 71. Filter Z.O.D., Blok Badel – 2. nagrada, pogled s južne strane

; URL: <http://www.archello.com/en/project/badel-block-zagreb#> (20.3.2016.)

Sl. 72. PlaC, Blok Badel – 3. nagrada, situacija

; URL: http://www.archdaily.com/242161/coexistence-badel-block-proposal-plac/?utm_medium=referral&utm_source=pulsenews (20.01.2016.)

Sl. 73. PlaC, Blok Badel – 3. nagrada, pogled s južne strane

; URL: http://www.archdaily.com/242161/coexistence-badel-block-proposal-plac/?utm_medium=referral&utm_source=pulsenews (20.01.2016.)

Sl. 74. Gonzalo del Val, Valentín Sanz, Toni Gelabert, Sergio del Castillo, Íñigo iñi Machimbarrena, Alejandro Londoño, Gonzalo Gutierrez; Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa, situacija

; URL: <http://www.gonzalodelval.com/2012/05/badel-block.html> (20.3.2016.)

Sl. 75. Gonzalo del Val, Valentín Sanz, Toni Gelabert, Sergio del Castillo, Íñigo iñi Machimbarrena, Alejandro Londoño, Gonzalo Gutierrez; Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa, pogled s južne strane

; URL: <http://www.gonzalodelval.com/2012/05/badel-block.html> (20.3.2016.)

Sl. 76. Iñigo Cornago, Miguel Beloqui, Sergio Ramos; Blok Badel - jedan od dva jednakovrijedna otkupa

; URL: <http://cargocollective.com/icb/Open-Block-Badel> (20.3.2016.)

Sl. 77. Projektureda *Architensions*, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://www.designboom.com/readers/architectensions-badel-block-complex-2> (5.5.2016.)

Sl. 78. Projektureda *SANGRAD Architects i AVP Arhitekti*, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://www.archdaily.com/241081/badel-block-complex-proposal-sangrad-architects-avp-arhitekti/> (5.5.2016.)

Sl. 79. Projektureda *WAU Design*, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: http://www.archdaily.com/243091/badel-block-complex-proposal-wau-design/?utm_source=feedburner&utm_medium=twitter&utm_campaign=Feed%3A+ArchDaily+%28ArchDaily%29 (5.5.2016.)

Sl. 80. Projektureda *de baes*, Blok Badel, pogled s južne strane

; URL: <http://www.debaes.eu/badel/> (5.5.2016.)

Sl. 81. Projekt arhitektice Tereze Dedkove, Blok Badel, pogled s jugozapadne strane

; URL: <http://www.archiprix.org/2015/index.php?project=3133> (5.5.2016.)

Sl. 82. Projekt ureda *AMATAM*, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://www.estudioamatam.com/portfolios/badel-block/> (5.5.2016.)

Sl. 83. Projekt arhitekata Davora Bušnje i Ide Polzer, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://davorbusnja.com/2012-badel-block/> (5.5.2016.)

Sl. 84. Projekt ureda *REGENERAxión*, pogled sa zapadne i istočne strane

; URL: <http://www.regeneraxion.org/badel-block/> (5.5.2016.)

Sl. 85. Projekt ureda *Bēhance*, Blok Badel, pogled s južne strane

; URL: <https://www.behance.net/gallery/6665197/Badel-Block> (5.5.2016.)

Sl. 86. Projekt ureda *Ether Ship*, pogled sa zapadne i istočne strane

; URL: <http://www.ether-ship.com/Badel-Block-Redevelopment-2012> (5.5.2016.)

Sl. 87. Projekt ureda *Arhimetrija Architects*, Blok Badel, pogled sa zapadne strane

; URL: <http://www.e-architect.co.uk/croatia/badel-block> (5.5.2016.)

Sl. 88. Projekt arhitekta Ljube Georgieva, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://www.ljubogeorgiev.eu/index.php/project/badel-block/> (5.5.2016.)

Sl. 89. Projekt arhitekata Jelene Vučić, Bojane Dončevski, Lidije Kljaković i Damjana Jovanovića, Blok Badel, pogled s istočne strane

; URL: <http://cargocollective.com/milosgrbic/Badel-Block> (5.5.2016.)

Sl. 90. Projekt ureda *ATELIERFORM*, pogled s južne strane

; URL: http://atelierform.eu/Projects_Badel.html (5.5.2016.)

Sl. 91. Projekt ureda *exexe*, Blok Badel, pogled s južne strane

; URL: <http://www.exexe.pl/BADEL/BADEL.html> (5.5.2016.)